

1021

T.C.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI DİVANI'NDA AŞK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SÜLEYMAN SOLMAZ

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. ABDURRAHMAN GÜZEL

Kabul edilmiştir.

A. Güzel

20.1.1987

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

ANKARA/ ARALIK 1986

BABAMIN AZİZ HATIRASINA...

İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	XII
SÖZBAŞI.....	XIII
GİRİŞ.....	XV
İBRAHİM HAKKI'NIN HAYATI.....	XXIII
İBRAHİM HAKKI'NIN ESERLERİ.....	XXI

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

A-AŞK NEDİR?.....	1
B-AŞKIN YERİ.....	11
C-AŞKIN TESİRLERİ.....	12
a-Âşığa Tesirleri.....	12
b-Gönüle Tesirleri.....	15
c-Câna Tesirleri.....	18
d-Feleğe Tesirleri.....	20

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

BENZETMEYE DAYALI HUSUSİYETLER

ÂB-I HAYÂT.....	31
ADEM.....	32
ÂFET-İ ŞÖHRET.....	32
ÂHİR.....	32
AHSENÜ'L-HÜSNÂ.....	33
AKL.....	33
ÂKİL.....	34
A'LÂ.....	35
ANAHTAR.....	35
ÂRİF.....	35

ARKADAŞ.....	36
ARŞ.....	40
ARZ.....	40
ASL,.....	40
ÂŞIK.....	41
AŞK-BÂZ.....	42
AT.....	42
ÂTES.....	43
ATLAS.....	45
AVCI.....	45
AY.....	45
AYET.....	46
AYNA.....	46
BABA.....	47
BAĞ.....	47
BAĞBAN.....	48
BAHAR.....	48
BÂKÎ.....	48
BAL.....	49
BÂR.....	49
BÂTIN.....	50
BEDELSİZ.....	50
CÂN.....	51
CÂN-FEZÂ.....	52
CÂN SÜRÜRÜ.....	53
CÂNIN CEVHERİ.....	53
CÂLİS.....	53
CENNETLER(Cennât).....	54
CEVHER.....	54

CEZBEDEN(Câzib).....	54
CİHÂN.....	55
CİLÂ.....	56
CİLVE.....	57
CİSM.....	57
CÛD.....	57
CÛYÂN.....	58
CÛMLE.....	58
CÛNÛN U SEVDÂ.....	58
DAMAD.....	58
DÂNE.....	58
DARÛ'L-EMÂN.....	59
DEFİNE.....	59
DELİL.....	59
DELLÂL.....	60
DEM.....	60
DENİZ.....	61
DERD.....	63
DERMÂN.....	64
DERS.....	64
DEVÂ.....	65
DİKEN.....	65
DİN.....	65
DİVÂNE.....	66
DOĞAN.....	66
DOĞRULUĞUN OTURDUĞU YER(Maka'da's-Sıdk).....	66
EMÂNET.....	66

ENCÂM	67
ERGANUN.....	67
EVVEL.....	68
FASL.....	68
FERŞ.....	68
FİSKİYE.....	69
GAM.....	69
GAM-HÂR.....	70
GARAZ.....	70
GEVHER.....	70
GONCA.....	71
GÖNÜL.....	71
GÜÇ-KUVVET.....	71
GÜL.....	72
GÜLİSTÂN.....	72
GÜNEŞ.....	72
GÜZELLİK.....	73
HABER KAYNAĞI.....	74
HACC-I HAKİKAT.....	74
HADİS.....	74
HAHAN.....	74
HAKK.....	75
HAK KİŞİ.....	77
HAKİKAT.....	77
HÂKİM.....	78
HÂNE.....	78
HÂR.....	78

HÂRİDÂR.....	79
HATEM-İ SÜLEYMAN.....	79
HAYRET.....	79
HEFT A'ZÂ	79
NEM-HÂNE.....	80
HEM-RÂH.....	80
HERŞEY.....	80
HEVÂ	81
HİKMET.....	81
HİL'AT.....	81
HİMAYE EDEN(Hâmi).....	82
HUBBÜ'L-VATAN.....	82
HÛR,HÛR-I AYN	82
HÜVEYDÂ KILAN	83
İŞİK.....	83
İTR,MÜŞK-İ TATAR.....	84
İLÂC	84
İLM.....	84
İNÂYET.....	85
İRFÂN.....	86
İSM.....	86
İŞARET.....	87
İŞİTEN.....	87
İZZET.....	87
KÂFİL.....	88
KÂFİR.....	88
KALEM.....	88
KARAR EDİLEN YER.....	88

KÂŞIF.....	89
KATRE.....	89
KAYNAK.....	89
KEREM.....	90
KEVSER.....	90
KIBLE.....	90
KİLİT SAHİBİ.....	91
KİTAP.....	91
KÖLE EDEN.....	92
KURRE-İ EBSÂR.....	92
LEVH.....	92
LEZZET.....	92
LUTF.....	93
LÜBB-İ ÂLEM.....	93
LÜBB-İ LÜBB.....	93
MA'DEN-İ ESRÂR.....	93
MASDAR.....	94
MECNÛN.....	94
MELEKÛT-I DÜ CİHÂN	94
MENÂS	95
MENBÂ'	95
MENZİL.....	95
MERCI-İ KÂR.....	95
ME'VÂ.....	96
MEYVE.....	96
MEZHEP.....	96
MÎ'AD.....	97
MİMÂR	97
MİN EMR-İ RABBÎ NEFH-İ RAHMANÎ.....	97
MÎ'RAC.....	98

MİR'AT.....	98
MİSÂFİR(Müsafir).....	98
MİHRÂB	99
MU` ALLİM.....	100
MU` AMMA.....	100
MUHABBET(Mahabbet).....	100
MURÂD.....	100
MÜŞK-İ TATAR.....	101
MÜRŞİD.....	101
NAKD.....	101
NÂM.....	101
NEFES.....	102
NİGEN-DÂR.....	103
Nİ'MET.....	103
NOKTA.....	103
NÜR,.....	103
NÜŞ.....	105
NÜKTE-İ SİRR-I KUNFEKÂNÎ.....	105
PERR Ü BÂL.....	106
PİR.....	106
RAKİB.....	106
REHBER.....	107
REMZ Ü MU'AMMA.....	108
REVNAK-I ÂLEM.....	108
RÜH.....	108
RÜZGÂR.....	110
SADÂ.....	110
SAFÂ.....	110
SÂKÎ.....	110

SAVLECÂN.....	111
SAYKAL.....	111
SER Ü SERVER.....	112
SERMED.....	112
SEVGİLİ.....	113
SİR.....	117
SİKKE-İ MA`NÂ.....	119
SİMURG-I KÜH-I KÂF.....	119
SÖYLEYEN.....	119
SULTAN.....	120
SÜR.....	123
SÜLEYMÂN.....	123
REŞK-İ MÂH U MÜŞTERİ.....	123
ŞARAP.....	124
ŞEHBÂZ (-I LA-MEKÂNÎ).....	126
ŞEHVET.....	126
ŞEHPER-İ ARŞ PERVÂZ.....	127
ŞEKER.....	127
ŞİR.....	128
ŞİR-İ JİYÂN.....	128
TÂBENDE.....	128
TABÎB.....	128
TÂC.....	129
TÂLİB.....	129
TALİ-İ MES`ÜD.....	129
TARİK.....	129
TEFSİR-İ SİRR-I KUR'ÂN.....	130
TUZAK.....	130
VAHDET.....	131

VÂLİ.....	132
VASL.....	132
VERÂ.....	132
VÜCÛD	133
YAĞMUR.....	133
YARA (Rîş).....	134
YÜK.....	134
ZÂHİR	134
ZEKÂT.....	135
ZİNCİR.....	135
ZÜ-FUNÛN.....	135
SONUÇ.....	136
BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR.....	138

K I S A L T M A L A R

a.g.e.	:adı geçen eser
Ank.	:Ankara
AS	:Aleyhisselam
Bk.,Bkz.	:Bakınız
bs.	:baskı
C.C.	:Celle Celalühü
C.	:Cilt
E.İ.H.	:Erzurumlu İbrahim Hakkı
EİHD	:Erzurumlu İbrahim Hakkı Divânı
G.	:Gazel
H.Ü.	:Hacettepe Üniversitesi
H.z.	:Hazretleri
İst.	:İstanbul
K.	:Kaside
Ktp.	:Kütüphane
Mat.	:Matbaa
R.	:Rubâî
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
SAV.	:Sallallahü Aleyhi Vesellem
ts.	:Tarihsiz
vb.	:ve benzeri
vs.	:vesaire
Yy.	:Yayını

S Ö Z B A Ş I

Bir sanatkâr hakkında gerçek hükümlerin verilebilmesi ve lââyık olduğu yere oturtulabilmesi, ancak eserlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesine bağlıdır. Böyle bir inceleme ve değerlendirilmeye dayanmadan verilen hükümler, çoğu zaman indî, gerçeği aksettirmekten uzak ve yanıltıcı olabilir. Bir şâirin edebî değerinin ortaya konulması ise, eserlerinin tahlil metodlarıyla incelenmesine ve elde edilen neticelerin emsaliyle mukayese edilmesine bağlıdır. Edebiyatımızda merhum Prof. Dr. Ali Nihad ^İarlan ile başlayan, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu ve rahmetli Prof. Dr. Harun Tolasa'nın araştırma ve incelemeleriyle devam eden tahlil çalışmaları bu alanda hayli mesafe katedilmesine vesile olmuştur. Bu çalışmalardan sonra yapılan doktora ve yüksek lisans seviyesindeki tahliller de ileride yapılacak mukayeseli araştırmalara kaynaklık etmeleri bakımından önem taşımaktadır.

Biz, "Erzurumlu İbrâhim Hakkı Divânı'nda Aşk" konulu çalışmamıza başlarken bu çalışmalara bir katkıda bulunmayı hedef aldık. İbrâhim Hakkı Divânı'nı yazarın mutasavvıf bir kişiliğe sahip olması, ilmî konulara vâkıf bulunması ve bu husûsiyetlerinin şiirlerine aksedebileceği düşüncesiyle seçtik.

Bulunması mümkün eksikliklerine rağmen gelecekte yapılacak mukayeseli çalışmalara malzeme sunması açısından faydalı olacağını ümid ettiğimiz bu çalışmamızı yöne-

ten sayın hocam Prof.Dr. Abdurrahman Güzel Bey ile çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen hocam Yard.Doç. Dr. M.Nejat Sefercioğlu Bey'e ve Arapça hususların halledilmesinde yardımcı olan Dr.şakir Ali Ergin Bey'e, ayrıca tezin hazırlanmasında emeği geçen bütün arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Süleyman SOLMAZ

ANKARA/ 1986

G I R L S

DİVAN EDEBİYATINDA AŞK

İnsanoğlunun çeşitli duygu, düşünce, hayâl ve davranışları arasında aşkın yeri son derece önemlidir. Bu yüzden aşk, diğer kabûl ve davranışların yönlendirilmesinde mühim bir rol oynar. Klâsik manâsıyla aşk, tutku derecesinde sevgi demektir.

Eski edebiyatımızda aşk kelimesinin yanısıra; sevdâ, muhabbet, mihr, alâka, iptilâ ve havâ kelimeleri de kullanılmıştır(1). Ayrıca, Arapça aslında olduğu gibi "ışk" şeklinde de telaffuz edilmiştir(2). Eski Türkçe'deyse, sevü ve sevi şekillerine raslanmaktadır(3).

Eski edebiyatımızda aşk; mecâzî ve hakîkî ya da beşerî veya ilâhî olmak üzere iki tarzda telakkî ediliyordu(4). Mecâzî aşk dünyadaki güzelleri ve güzellikleri sevmek; hakîkî aşk ise, Allah'a karşı duyulan sevgi demektir. Beşerî olarak başlayan aşklar Leylâ ve Mecnûn hikâyesinde olduğu gibi ilâhî aşka vesile oluyorsa makbûl sayılıyordu.

1-2-3- Bkz. Semseddin Sâmi, Kâmûs-ı Türkî, Tercüman Yy. İst.

1985, s.62.

Tanama Sözlüğü, Ank. 1971, C.V, s.3398.

Timurtaş, Faruk K., Türk Dili, Ank.1977, s.300.

Yunus Emre Divanı, İst.1972, s.34.

Tolasa, Harun, Ahmet Paşanın Şiir Dünyası, Ank.1973
s.408.

Çavuşoğlu, Mehmet, Necati Bey Divanının Tahlili,
İst. 1971, s.52.

4-Bkz. Timurtaş, T. Dili, s.300.

Divân edebiyatının nazım yönünü divan şiiri teşkil eder. Kendine has bir san'at anlayışı ve estetiği, belirli bir his ve hayâl âlemi ve bunlara dayanan mazmûnlarıyla husûsî bir dili, belli nazım şekilleri ve vezni olan; konularını -genellikle- aşk, tabiat, din ve tasavvuftan alan divan şiiri bütün klasikler gibi "kaideci ve şekilaidir"(5).

Divan şiirini mazmûnlar meydana getirdiği için ilk manânın yanında bir de ikinci manâ ortaya çıkmaktadır. Bunun için divan edebiyatına ait bir metni incelerken kelimelerin lûgat manâsının yanısıra; istilâhî manâlarını da düşünmek, mecâzî manâlarını da unutmamak gerekir.

Divan şiirinde ifade edilen, tasvir olunan güzel belki de gerçek hayatta hiçbir zaman olmamış fakat olması şâirlerin arzuladığı bir güzeldir. Bunun boyu servi ya da en uzun, ağzı nokta ya da en küçüktür. Bu söylediklerimizden de anlaşılacağı gibi divan şiirinde bir idealizm sözkonusudur.

Divan şiirinin bu kendine haslığı içerisinde san'atın önemi büyüktür. Teşbihten tutun da "cinâs-ı darbî"ye kadar bütün san'atlar kullanılmıştır(6).

5-Bkz. Levend, A. Sırrı, Divân Edebiyatı, İst. 1980, s. 7-638-640.

6-" " " a.g.e. s. 483 (Cinâsın mülhakatından sayılan bir san'at daha vardır ki bu tasannunun güzel bir nûmunesidir. Bunu mûhmeziyye de derler;

Bezm-i işretde çalınsa neyler
Âdemi padişah eyler meyler (Yüsrî)

Didiler yârîmi agyâr ile olmuş hemdem
Bilmedim gerçek imiş kalmadı şüphem müphem
(Lâ)

Divan şiirinin konuları genellikle din ve tasavvuf olduğu için bir nebze de olsa tasavvuftan bahsetmek yerinde olur:

Tasavvufun aslını "Küntü kenzen mahfiyyen fa-ahbabtu en u'rafa fa-halaktu'l-halka li-u'rafa" Hadîs-i Kudsî'si teşkil eder. Bu kudsî hadiste "Ben gizli bir hazine idim. Tanınmayı sevdim ve diledim. Halkı beni tanımaları için yarattım." denilmektedir(7).

Bu kudsî hadise bağlı olarak, Allah'ın birliğini savunan "vahdet-i vücûd" nazariyesi ön plâna çıkar. Bu nazariyede ifâde edilen varlık; tek ve mutlak olan Allah'tır(8). Kâinat ve üzerinde yaşayanlarsa, O varlığın birer tezahürü O'nun varlığını tanıtıcı birer unsurdur. O'nun vücûdu, vücûd-ı mutlak'tır; eşsiz ve noksansız bir güzelliğe sahiptir. Bunu yaymak, tanıtmak maksadıyla halkı yaratmıştır. Bunu şâir şöyle dile getirir:

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin

Çeşm-i âşıkdan dönüp sonra temâşâ eyledin

(Yenişehirli Avni)

Ayrıca, Allah(C.C.)'ın Hz. Peygamberimize olan aşkı kâinatın yaratılmasına sebep olmuştur(9). "Levlâke Levlâk lemâ halaktel-eflak" "Yaratmazdım, yaratmazdım sen olmasan felekleri yaratmazdım." şeklinde ifadesini bulan bu durum şâirlerimizin ilham kaynağı olmuştur.

7- كنت كئيباً مخفياً فاحيت ان امرؤ فخلت الحلق لا عرف

Bkz. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ ve Muzile'l-Elbas, (3.bs.), Beyrut, 1933, C.II. s.132. Bu kudsî hadis hakkında Usûl-i Hadis ve Mevzuat-ı Aliyyü'l-Karî Tercemesi-(Serdaroğlu, Ahmet, Ank. 1966) nde s.92'de "İbn-i Teymiye, Peygamber'in sözü olmadığını, sahih veya zayıf bir senedi bulunmadığını söyledi. Zerkeşî ve Askalânî de O'na uyduklar. Fakat ma'nâsı doğru ve Allah ü Tealâ'nın "İns ve cinnî ancak beni bilmeleri için yarattım" âyet-i celîlesinden alınmıştır" denilmektedir.

8-Bkz. İz, Mahir, Tasavvuf, İst. 1985, s.157.

9- لولاك لولاك لما خلقت الافلاك

Bkz. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, s. 164 (Bu hadis için de yukarıda Ahmet Serdaroğlu'un adı geçen eserinde şöyle bir hüküm vardır:

Vahdet-i vücûd nazariyesi, sûfilere göre, insanın ayna vs. şeylere bakarak kendini görmesidir. Yani, bu âlemlerdeki aynadaki sûret gibidir. Hakikî varlık, hakikî güzellik ancak Allah'ın zâtıdır.

İnsanın vazifesi, kendisinde mevcûd bulunan geçici nitelikleri -ki bunlar; yokluk, hiçlik, çirlik vs. dir- yok ederek kemâlâ ermektir. Zirâ, Allah'a ulaşmak ancak bunların yani masivanın mahvından sonradır.

İnsana, Hakk'a ulaşmak için, yegane vasıta aşktır; bir başka deyişle kulun Allah'a ulaşması için aşk şarttır. Aşka bağlana ki Hakk'a vasıl ola... Bu duyguyu Nakşî söyle dile getirir(10):

Aşkın şarabın içmeyen
Mest olup hayrân olur mu?
Zencîr-i aşka düşmeyen
Soyunup üryân olur mu?

XXX

Akıt gözlerinden yaşı
Gör kimdir işleyen işi
Kul olur ise bir kişi
Bu mülke sultan olur mu?

XXX

Aşka cigerin yakmayan
Mürşide doğru bakmayan
Bahır-ı muhite akmayan
Göl iken ummân olur mu?

"Hulâsa'da da olduğu gibi Sağani mevzu' olduğunu söylemiştir. Fakat ma'nâ bakımından sahihtir. Deylemî'nin İbn-i Abbas'dan meffû' olarak rivâyetinde, Resûl-i Ekrem buyuruyor ki: "Cebrail bana geldi ve dedi ki: Allah ü Tealâ buyuruyor: Ya Muhammed, sen olmasan Cenneti yaratmazdım, sen olmasan Cehennemi yaratmazdım." Bkz. A.Serdaroğlu, a.g.e. s.99.

10-Bu şiir için bkz. Levend, Ağâh Sırrı, D.Ed. s.24.

Gönül, geçirme gel çağın
 Ko yansın yürekte yağın
 Gülleri bitmeyen bağın
 Bülbülü nâilân olur mu?

X XX

Nakşî açıldı çün gözün
 Hakk'ı görür oldu özün
 Lâkin bilmem işbu sözün
 Münkire iman olur mu?

Divan şâirleri Mevlânâ ve Yûnûs'tan itibaren bunun şuûruna varmışlar ve şiirlerinde hep bunu terennüm etmişlerdir; hattâ, ilimle bile Hakk'a ulaşılamıyacağını vurgulamışlardır. Yûnûs:

Mescidde medresede çok ibâdet eyledüm
 Aşk odına yanuben andan hasıla geldüm(11)

derken, Fuzûlî:

İlm kesbiyle pâye-i rif'at
 Arzû-yı muhâl imiş ancak
 Aşk imiş her ne var âlemde
 İlm bir kîl ü kâl imiş ancak (12)

biçiminde dile getirmiştir. Erzurumlu İbrâhim Hakkı da:

'Aşk imiş her ne var âlemde
 Cümle zerrâta sirâyet evlemiş(13)

şeklinde ifade etmiştir. Bu felsefenin uzantısı günümüzde

11-Bkz. Timurtaş, Yunus D. s. 109.

12- " Gölpinarlı, Abdülbâkî, Fuzûlî Divânı, İst. 1948,

13- " EİHD G.64/a 3/

s. XCVI.

de devam etmektedir.Nitekim, Necip Fâzıl bunu şöyle dile getirir:

Anladım işi, san'at Allah'ı aramakmış

Maarifet bu... gerisi yalnız çelik-çomakmış(14).

İlâhî aşka sahip olmak kolay değildir; sonsuz acı ve ıstıraba katlanmak, cevr ü cefâyâ alışmak gerekir.Ayrıca, bunlardan korkmamak lâzım gelir.Zirâ, bunların bitmesi demek, Hakk âşığı için, ölüm demektir.Fuzûlî bir başka beyitinde:

İşk derdiyle hoşem elçek ilâcumdan tabîb

Alma| dermân kim helâküm zehri dermânunîdur(15)

demıştır.Bu beyittende anlaşılacağı gibi, şâirlerimiz vuslatı pek işlememişler ama hicrânı çok işlemişlerdir.Divân şâirleri içerisinde Nedim müstesna tutulursa hicrânı işlemeyen yok gibidir.Nedim'in hicrânı işlemeyiş sebebiyse Nedim'in hicrânı yaşamamış olmasıdır.

Nedim, maddî aşkı en güzel ve orjinal bir şekilde terennüm etmiştir.Bu yönüyle gücüne erişilmez diyebileceğimiz bir sanatkârdır.Nedim'in şiirlerinde günlük hayatın alınma aşkla ilgili sahneleri görmek ve sevgilinin çeşitli tavır ve davranışlarından doğan halet-i rûhiyeyi hissetmek mümkündür.

Çalışmamız divân şiirinde beşerî aşkı işlemek ya da mecâzî ve hakîkî aşk karşılaştırması yapmak olmadığı için bu konu üzerinde daha fazla durmayacağız.

Yukardan beri arzetye çalıştığımız gibi divan ede-

14-Bkz. Kısakürek, N.Fâzıl,Çile, İst. 1979. s.35.

15- " Gölpınarlı,Fuzûlî D. s. 109 .

biyatı, kendine has özellikleri içerisinde bir edebiyattır. Bu edebiyatın konularının en mühimi de aşktır.

Tasavvuf tesiri altında gelişen Tekke Edebiyatımızda da aşkın yeri çok önemlidir. Eşrefoğlu Rûmî'den aldığımız şu şiirle bu mevzûu bitirelim:

Aşkın odı ciğerimi
Yaka geldi yaka gider
Garip başım bu sevdâyı
Çeke geldi çeke gider

XXX

Firkat kâr etdi cânıma
Gelsin âşıklar yanıma
Aşk zencîrin dost boynuma
Taka geldi taka gider

XXX

Ârifler durur sözine
Gayrî görünmez gözine
Eşrefoğlu yâr yüzine
Baka geldi baka gider(16)

Erzurumlu İbrahim Hakkı Divânı'nın edisyon kritik metni bugüne kadar vavınlanmamıştır. Bu yüzden çalışmamızda Konya Mevlânâ Müzesi yazmaları arasında 2445 numarayla kayıtlı yazma nüshayı(17) esas aldık. Aynı nüsha üze-

16-Bu şiiri için bkz. Levend, Agâh Sırrı, Edebiyat Tarihi Dersleri, İst. 1939, s. 17,

17-Bu nüsha, 1196/1782'de Abdullah bin Âli tarafından istinsah edilmiştir. Ölçüsü 174 x 115, 125x80 mm.dir. 127 yaprak olup her sahifede ortalama 15-16 beyit vardır. Cildi

rinde matbu nüshayla karşılaştırarak lisans tezi yapmış olmamız da, çalışmalarımız esnasında bize yardımcı olmuştur.

Tezimiz, giriş haric üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde aşk ile ilgili benzetmeye dayalı olmayan hususlar genel başlıklarla, ikinci bölümde benzetmeye dayalı hususiyetler alfabetik olarak verilmiştir. Alfabetik verilmesinin sebebi ileride mazmûnların istatistikini yapmak veya mukayeseli bir çalışma yapmak isteyenlere kolaylık olması açısındanadır. Üçüncü bölümde ise, çalışmanın toplu bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Beyitlerin altında yer alan kısaltma ve numaralar, o beyitin yazma nüshadaki yerine işaret eder. Bu kısaltmalarda kaside için K., gazel için G., rubâî için R. kullanılmıştır. Bu kısaltmalardan sonra gelen harfler(a-b) sayfayı, numaralar ise beyitleri göstermektedir.

Giriş bölümünden sonra verdiğimiz İbrahim Hakkı Hazretlerinin hayatı ve eserlerine dair bahsin faydalı olacağını ümid ediyoruz.

---

koyu kırmızı mıklaplı olup sayfa kenarları ve mısra araları bakır yıldızlıdır. Nüsha farkları geçtiği yerde surhla verilmiştir. Birden fazla nüsha ile karşılaştırarak istinsah edildiği anlaşılan eserin yazı şekli nesihtir.

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN HAYATI

Bugüne kadar Erzurumlu İbrahim Hakki Hz.lerinin hayatı veya hayat hikâyesi etrafında bir çok eserler yazıldı. Biz yeni bir şey getirmek -bu konuda- iddiasında değiliz.

Erzurumlu İbrahim Hakki (EİH), XVIII. asırda yaşamış büyük Türk mutasavvıf, âlim ve şâirlerindendir. Hasankaleli Derviş Osman Efendi'nin oğludur. Annesi Hasankale'nin Kındağı Köyü'nden olup Şeyhoğlu diye tanınan Mahmud kızı Şerife Hanife Hatun'dur. Kaynaklar, EİH'nin sülâlesini anne tarafından Hz. Peygamber (AS)'a dayandırmaktadırlar, yani seyyiddir (1).

EİH, Marifet-nâmesi'nde yer alan bir beyite göre, 1115/M.1703 yılında Hasankale'de doğmuştur:

Hicretin tarihi bin yüz on beş oldu bahar

Kal'a-i ahsende İbrahim Hakki doğdı zâr

Bu devirde yani EİH'nin çocukluk yıllarında Erzurum önemli bir kültür merkezidir, daha doğudan gelip İstanbul'a giden âlimlerin uğrak ve konaklama yeridir. Bu münasebetle ilim ve kültür hayatı bir hayli ilerlemiş bir durum arz etmektedir. EİH, ilme saygılı ve geniş hoşgörü sahibi bir aileden olduğu için, daha küçüklüğünden itibaren Erzurum'da devrin ulemâsından ilk derslerini almaya başlar. Bu arada babasından ilk tecvid ve

---

1-Revnakoğlu, C. Server, İbrahim Hakki'nin Soy kökü ve Ana Tarafı, Erzurum, 1945, s. 33.

Kur'an derslerini de alır.

Babası -kaynaklarda belirtildiğine göre- illetli bir hastalığa tutulmuş ve derdine çare aramak üzere seyahate çıkmış; bu seyahat esnasında Siirt'in Tillo kazasının Aydınlar Bucağı'nda Şeyh İsmail Fakirullah'a intisab eylemiştir. 1711 yılında amcaları EİH'ya da Aydınlar Bucağı'na getirirler. Burada babasının şeyhiyle tanışır. Bu tanışma esnasında şeyhin yüzü EİH'ya babasından "daha bilmiş ve tanış" gelmiş. Daha sonra gerek Marifet-nâme'de gerekse Divân'da "Pirim, göz bebeğim, gavs-i ulvî, cânım" şeklinde O'nu tavsif etmiştir. EİH, burada ilk derslerini alarak mânen ve rûhen olgunlaşmaya başlamıştır.

Fakirullah Hz.leri, önceleri imam-hatip ve müderrislik yapmıştır. Hacca gidip gelenden sonra tekkesini kurmuş ve başına geçmiştir. Burada halkı irşad ederek ömrünü tamamlamış, 1147/1734'te "ALLAH" diyerek muradına ermiştir. Ranmetullahi aleyh...

EİH, 1720 yılında babasını kaybettikten sonra Tillo'dan Erzurum'a dönmüş ve burada sekiz yıl süreyle amcalarıyla birlikte ilim tahsiline devam etmiştir. Amcalarının vefatı üzerine malı mülkü -ailesinin reisi olarak- akraba-i taallukatına dağıtarak tekrar Tillo'ya dönmüştür. Bu gelişinde babasının şeyhine intisab ederek ona halife olmuştur. 1734/1735 yıllarında şeyhinin ahirete intikalinden sonra tekrar Erzurum'a avdet eyle-

miş ve daha önce babasının da imam ve hatiplik yaptığı Yukarı Habip Camii'ne imam ve hatip olur. Bu sıralarda Türk-İslâm şâirlerinden seçerek derlediği güzel şiirleri "Lübbü'l-Kütüp" adıyla yedi ciltte bir araya getirir. Bu eserin orjinalinin beş cildi küçük torunlarından Mesih İbrahimhakkıoğlu'nda diğer ikisi ise Erzurum'da Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (2).

"Mübarek mekân" dediği (3) Hasankale'yi, baba ocağını şenlendirmeyi de ihmal etmez. Oraya bir ev yaptırarak Erzurum'da bulunduğu zamanların yarısını orada geçirirmiş. Hattâ kaynaklara göre dört hanımından ikisi orada, ikisi de Erzurum'da yaşarmış.

Sultan I. Mahmud döneminde iki kez İstanbul'a davet edilmiş, ikisinde de davete icabet ederek İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da bulunduğu zamanlarda Kütüphâne-i Hümâyün'dan faydalanmıştır. İstanbul seyahati sırasında hanımlarına, oğlu İsmail Fehim'e ve diğer yakınlarına yazdığı çeşitli metupları vardır. Bunlar çeşitli vesilelerle yayınlanmıştır. Hanımlarına yazdığı bir mektup, dört hanımına aynı mektupta ayrı ayrı hitap etmesi, hepsine ayrı ayrı iltifatta bulunması ve husûsi mektup örneği olması açısından edebî değer taşır.

2-Mesih İbrahimhakkıoğlu diğer iki cildi görmedim derken Şakir Diclehan, Çeşitli Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı (İst. 1980, s.15) adlı eserinde bu bilgiyi vermektedir.

3-Bkz. Diclehan, a.g.e., s. 175.

Yine bu mektuplardan anlıyoruz ki, büyük hanımı Firdevs Hatun'un babasıyla diğer eşi Fatıme Hanım'ın kardeşini ve dayısını İstanbul'da bulmuş ve onlarla ilgili bilgileri ilgililere aktarmaktadır.

Üçüncü kez Hacc'a gidişi sırasında Şam'dan Yusuf Nesimî'ye yazdığı bir mektupta eserlerinin Şam taraflarında da okunup beğenildiğini yazmaktadır(4).

İstanbul seyahatinden dönerken padişah fermanıyla Erzurum'da bulunan Abdurrahman Gazi zaviye-dârliğına - ders vermek kaydıyla- tayin edilmiştir. Burada bir müddet müderrislik yaparak talebe yetiştirmiştir. Divanını da bu sıralarda Erzurum'da tamamlamıştır(H.1168/ M. 1754). Divanının gazeliyyat kısmının son beyitiyle Ruba'ıyyat kısmındaki son rubâ'idin de bunu anlamak mümkündür:

Çü sâl-i hicret oldu bin yüz altmışla sekiz besdir
Ey İbrahim Hakkı halka bu güftâr yetmez mi

G.111/a 13/

Çü seksan iki rubâ'i yazdı hâme
Hakkı didi nâmını sa'adet-nâme
Bin sâl ü yüz altmış sekiz sâlinde
Hatm oldu bu nazm irişdi hoş encâme

R. 127/a/

İbrahim Hakkı Hz. leri; doğum, ölüm, imaretlerin yapılışı, bir yere yapılan sefer gibi hususlara tarih düşürmüştür, yani müverrihtir. İştâ iki örnek:

Firdevs Hatun'un vefatiyla ilgili:

Geçdi dünyadan garibin ey hoca

Makamıdır cennet içinde yüce

Cennet-i Firdevs'e bu Firdevs uça(1181/1767)

İlk Hacc'a gidişi:

Çü bin yüz elliye tarih yetdi

Bu Hakkı ol yıl Hacc'a giüdi

İbrahim Hakkı Hz.leri, daha önce dört defa evlenmiş fakat Firdevs Hatun'un ölümünden sonra Şeyhi'nin torunu Fatıme Azîze Hanımla beşinci evliliğini gerçekleştirmiştir. Hanımlarının isimleri sırayla; Firdevs, Fatıme, Belkıs, Züleyha ve Fatıme Azîze'dir.

Üç sefer Hacc'a gitmiş, ilk seferinden dönüşte biraz Mısır'da kalmıştır. İkinci Hac yolculuğundan döndükten sonra şeyhine "cas" tan bir türbe yaptırmıştır. Bu türbe, zamanın astronomi ve coğrafya bilgisinin birleşerek meydana getirdiği bir abide olmuştur. Bu türbe, "biri büyük, ikisi küçük olmak üzere üç kubbenin örttüğü iki oda ve bir holden meydana gelen, tahminen kırk metre kareye yakın bir alan üzerinde kurulmuştur. Ortadaki büyük kubbenin tepesindeki pencereyle türbenin girişinde bulunan kule... ışığın kırılma sistemine dayanılarak yapılmış bir âbidedir."

"İbrahim Hakkı, Tillo'ya aşağı yukarı dört kilometre uzaklıkta bulunan dağın tepesine bir kale yaptırmış ve kale duvarının ortasına bir pencere yerleştirmiştir.

Mart ayının yirmi ikisine raslayan Nevruz Günü'nde sabahleyin güneş ufuktan doğduğu zaman, ilk huzmeleri dağın tepesindeki kalenin penceresinden geçerek türbenin giriş kısmındaki kuleye yerleştirilmiş olan prizmaya ve oradan da türbenin tepesindeki kubbenin penceresine akse- dip bir mercek vasıtasıyla Fakîrullah'ın mezar taşının baş ucuna düşmektedir.

Tillo'da yaşayanlar dağın tepesindeki duvara "Ka- letü'l-Üstâd" , türbenin girişindeki minare şeklindeki yapıya da "Kuletü'l-Üstâd" adını vermeleri isabetli bir görüşü ifade eder(5)".

Her yıl Nevruz'da görülen bu hadise 1964 yılında yapılan restorasyon sırasında kaybolmuştur.

1760 yıllarında İbrahim Hakkı Hz.lerini Tillo'da görüyoruz. Burada şeyhinin yerini alarak vazifesine de- vam etmiş ve eserler yazmıştır.Şeyhinin torunu olan ha- nımı (Fatıme Azîze) ahirete irtihal eyledikten sonra e- ser yazmamıştır.

Eserlerinde astronomi, jeoloji, kimya, tıp, matematik, kozmoğrafya, geometri gibi müsbet ilimlerin yanısıra il- m-i ledünn gibi dinî ve tasavvufî konulara da yer ver- miştir.Hatta diğer ilimleri bunlarla bağdaştırmıştır.

İbrahim Hakkı, 22 Haziran 1780 tarihinde Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.Şeyhi İsmail Fakirullah'ın med- fûn olduğu türbede O'nun ayakları ucuna defnedilmiştir. Vefatına şu tarih düşürülmüş:

"Hüdâyı bilmege ancak cihâna geldi sultanım" (6)

(Lâ)

Ölüm tarihi hakkında kaynaklarda değişik bilgiler vardır. Bu tarihler 1762 ilâ 1785 arasında değişmektedir. Biz Mesih İbrahim Hakkıoğlu'nun verdiği tarihi esas aldık.

İbrahim Hakkı Hz.lerinin tarikati hakkında elde fazla bir bilgi yoktur. Yalnız Dr. Hayranî Altıntaş'ın Marifet-nâme'de Tasavvuf adlı eserinin 31. sayfasında şöyle bir bilgi mevcuttur:

"...Birçok kimseler O'nun Nakşibendiye tarikatine, diğer başkaları da Kadiriye tarikatinin Üveysiye koluna bağlı bulunduğunu ifade ederler. Fakat pek çoğu O'nun Üveysî olduğu kanaatindedirler. Küçük torunlarından biri olan Mesih İbrahimhakkıoğlu, O'nun nakşî ve Üveysî olmadığını ancak "tarîk-ı fenâ" yolunda olduğunu ileri sürer. Bu yolun ayin ve merasimleri olmayıp altı kaideden meydana gelir. Bunlar; tevekkül, tevfiz, zühd, rıza, murakebe ve sabırdır. Bu iddia Erzurumlu İbrahim Hakkı Hz.lerine ait arapça bir makaleye dayandırılmaktadır.

Şu hususu açıklığa kavuşturmak yerinde olur ki, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Allah'a giden en kısa ve en güzel yol olarak Nakşibendiye tarikatinden uzun ve sitayişle bahseder⁽⁷⁾.

Bizim kanaatimize göre ise, mesele İbrahim Hakkı

6-Bkz. İbrahimhakkıoğlu, Mesih, Erzurumlu İbrahim Hakkı,

İst. 1973.

7-Bkz. Altıntaş, Hayranî (Dr.), Marifet-nâme'de Tasavvuf, Ank.

1980.

H.z.lerinin hangi tarikate mensup olduğu değildir;O'nun açtığı çığır ve bıraktığı tesirdir.

Not:Bu bölüm hazırlanırken yukarda zikredilen kaynakların dışında İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu'nun hazırladığı Erzurumlu İbrahim Hakkı Bibliyoğrafyası, Ank., 1977 adlı eser ile Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İst. 1981(Dergah Yy.),C.IV şs325-26. adlı eserden de faydalanılmıştır.

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN ESERLERİ

İbrahim Hakki Hz.lerinin eserleri konusunda kaynaklar-
da verilen bilgiler çelişkilidir.

İbrahim Hakki'nın "Sefine-i Nûh" adlı eserinin münâcâ-
tına dayanarak rakam verenler eserlerinin onbeş olduğunu ile-
ri sürerken(1),^B Bağdatlı İsmail Fehim Paşa(2) bu sayıyı 32'ye
çıkarmaktadır.

Bursalı ^Mehmet Tahir ise(3), manzum ve mensur olmak ü-
zere tam 39 eserinin olduğunu yazar.

İbrahim Hakki Hz.lerinin küçük torunlarından olan Ce-
lalettin Toprak da 1974/75 öğrenim yılında hazırlamış olduğu
lisans tezinde 54 eserinin olduğunu yazmıştır(4).

Yine İbrahim Hakki Hz.lerinin torunlarından olan Mesih
İbrahimhakkioğlu ise, Sefine-i Nûh'ta belirtilen eserlerin
asıl eserler olduğunu, diğerlerinin ise bu eserlerden alınma
risâleler olabileceğini ileri sürmüştür. Biz de Mesih Bey'in
bu görüşünden hareketle mezkûr eserde geçen isimleri veri-
yoruz. Çalışmamız divân üzerinde olduğu için bu eser hakkın-
da geniş bilgi verip diğerlerinin sadece isimlerini ve yazı-
lış tarihlerini vermekle iktifa ettik.

I-İLÂHÎ-NÂME(Divân): H.1168/M.1754 yılında aruz vezniyle ya-
zılmış olup Türkçe'dir. Divân-ı İbrâhim Hakki veya Divân-ı
İlâhiyyât adıyla da anılan bu eser 230 sayfadır. Hakikat ve
tasavvufa ait kaside ve şairlerin toplandığı bir eserdir.

1-Revnakoğlu, C. Server, Erzurumlu İbrahim Hakki ve Ma'rifet-
nâmesi, İst.1961 s.48/57.

2-Bağdatlı İsmail Fehim Paşa, Hadîyyat al-ârifîn, asma al-mu-
allifîn ve âsâr al-musannifîn İst.1951 C.I. s.39/40.

Divânın Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İsmail Saip Sençer Yazmaları arasında 1851 numarada ve Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi'nde 2445 numarada kayıtlı birer yazma nüshası vardır. Erzurum İl Halk kütüphanesinde de bir nüshası mevcuttur. Ayrıca İstanbul'da çeşitli nüshalarının olduğu bir gerçektir. 1847 yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmi-re'de basılmıştır.

Divân, klasik divân tertibinde olduğu için kasid bölümüyle başlamaktadır. Toplam 12 kaside olup ilki müstezad şeklinde yazılmış bir münâcâttır. Kasidelerden birisi Natû'n-Nebi, bir diğeri Vâsıf-ı Hale, bir başkası ise AŞK-NÂME adını taşır. Öbür kasidelerse umûmî konularda yazılmıştır.

Gazelliyyat bölümünde Arap alfabesinde bulunan bütün harflerle Farsça'daki çim(ç) harfiyle kafiyeleşmiş 366 gazel vardır. Bunu şu beyitten de anlamak mümkün:

Gazel yıl günleri-veş üç yüz altmış altıya yetmiş
Seni tezkîr için âlemde bu âsâr yetmes mi

G.111/b 12/

Bu kısımdan sonra (112/a) yedi müseddes ve yirmi yedi muhammes vardır. 115/a da ayrı olarak tahmis edilmiş bir de Ramazaniyyesi vardır.

Daha sonra 115/b de meşhûr Tefviz-nâme'si başlar. 31 tane başlıkten mürekkep olan bu şiir bugün bir çoklarının ezberindedir.

3-Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, C.I. İst. 1333, s.33.

4-Celaleddin Toprak, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Hocası Seyh İsmail Fakîrullah, A.Ü. İlahiyat Fak. Kitaplığı, Yer nu: 18889 s.42 (Lisans tezi olup basılmamıştır).

Bu babdan sonra suyu medheden bir gazeli vardır(118/a).

Divânın bundan sonraki bölümü, klasik divân tertibinde yer almayan manilerdir. İlimlerin tertibi hususunda tertiplenmiş dört kit'a manileri takip eder. Daha sonra on yedi adet müfred vardır. Müfredler tamamen orjinaldir. Müfredleri seksen iki rûbâ'idan oluşan "Saadet-nâme"si takip eder .Eser sek- sen ikinci rubâ'i yle sona erer.

II-Ma`rifet-nâme:M.1756.

III-İrfâniyye(M.1760).

IV-İnsâniyye(M.1762).

V-Mecmu`atü'l-Meânî(M.1764).

VI-Tuhfetü'l-Kirâm(1766).

VII-Nuhbetü'l-Kelâm(1768).

VIII-Meşarıkü'l-Yuh (1771).

IX-Sefine-i Nüh (1774).

X-Kenzü'l-Fütûh(1774- 1980(İst.Şakir Diclehan).

XI-Definetü'r-Rûh (1775).

XII-Rûhü's-Şürûh (1776).

XIII-Ülfetü'l-Enâm(1776).

XIV-Urvetü'l-İslâm (1777).

XV-Hey'etü'l-İslâm (1777).

...

7

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

BENZETMEYE DAYALI OLMAYAN HUSUSİYETLER

Erzurumlu İbrâhim Hakki Divânı'nda aşk, yer yüzünde ve öbür âlemde bulunan herşey olarak karşımıza çıkar. Divân'da işlenen unsurlardan en mühimi olan aşk; tanıma, bilme gibi hususlarla kazanılır. Doğrudan doğruya ilâhî olarak vasıflandırabileceğimiz aşkı, herhangi bir benzetme unsuruna dayanmaksızın anlatmaya çalışırken; ne olduğu, yeri ve tesirleri şeklinde tasnif ederek inceledik. Bu bölümden sonra da aşkla ilgili benzetmeye dayalı husûsiyetleri verdik.

A-AŞK NEDİR?

Aşk; gören, işiten, söyleyen ve hissedendir. Bu sıfatlar "kemâllerin râcî olup Allah ü Teala'da bulunması vâcib olan sıfatlardır(1).

Aşkın bu tür tasavvuru, ilâhî olarak telakkisinden mülhemdir çünkü, kâinatta hiçbir şey O'nun görme sıfatından yani nazarından uzak kalamaz:

Cândan sever gönülde bilür tende hiss ider

Pes aşk imiş gören işiden söyleyen hemân

G.87/b 6/

Aşk, "Mevcûd" ve "Bâkî" dir. Mevcûd, var olan demektir, ayrıca, kâinat manâsına da gelir. Aşkın mevcûda teşbihi, âlemlerin bir aşk uğruna yaratılmasıyla ilgilidir(2). Bu durum divân şâirlerinin ilhâm kaynağı olmuştur:

1-Bk. Tatlısu, Ali Osman, Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi, (6.bs.), İst.1972, s.20.

2-Bk. Aclûnî, K.Hafa, s.164 "Levlake levlak..." "Sen olmasan felekleri yaratmazdım" mealindeki manâsı sahih söz.

Ezelde 'aşk idi mevcûd u hem odur Bâkî
 İrince şavbına hem nevbet-i i'âdetimiz
 Aşk vefâlıdır,ahdine vefâ gösterdiği için de Bâkî olmuş-
 tur: G.59/b 4/

Merhabâ |ey 'aşk-ı Bâkî merhabâ
 Pür-vefâsın pür-vefâsın pür-vefâ

G.21/b 7/

Aşk, zâhir ve mazhardır. Aşkın bu türde tasavvuru, onun
 hem görünen şey hem de o şeyin görüldüğü yer olarak mütalââ
 edilmesinden mülhemdir. Mekânı gönül olan aşk görüldüğü vakit
 dilber olur, onu izhâr etmeye lüzûm yoktur: -

Gâhi göründi zâhir ü geh mazhar oldu 'aşk
 Ma' nâ iken gönülde çıkup dilber oldu 'aşk

G.68/a 9/

Ne hâcet eylemek izhâr 'aşk zâhirdir
 Ki zâhir itdi vücûd-ı müessir-i âsâr

G.51/a 13/

'Aşk hem Evvel oldu hem Âhîr
 Cümleden Bâtin oldu hem Zâhir

K.17/b 13/

Aşkın mazhariyetine nâil olan, belli bir terbiyeye girmiş
 demektir. Allah aşkı; "Allah'ın emirlerine itaat ederek rûhen
 ve cismen yükselmeğe çalışmak" fikrini verir. Buna terbiye den-
 mektedir, ayrıca bu terbiye, Allah yolunda yürümeyi de öğretir;
 buna vesile ise aşktır:

'Aşkuñdur iden terbiye â' yân-ı cihânı
 Eflâk ider anuñla bu rakş u deverânı

G.108/b 11/

Hakîkî aşk, sonsuzdur(müntehâ).Müntehâ;birşeyin varabil-
diği en uzak yer ve son derece anlamlarına gelir.Aşkın münte-
hâ olarak telakki edilmesi ise,insanın varabileceği daha doğ-
rusu erişebileceği en nihaî nokta olmasından ileri gelir.Tabii
ki burada kastedilen aşk,hakîkî aşktır:

Ey dil 'inâyetdir saña ger 'aşkdan gelse belâ
'Aşk-ı mecâzîdir hevâ 'aşk-ı hakîkî müntehâ

G.28/a 2/

Aşk,âtesine yanan kimseyi cehennemden korur ve "fakr ü
fenâ" ya ulaştırır.Bu vesile ile bâkîlik devletini yakalamış
olur:

Cân 'aşk odına yansa sakardan emîn olur
Fakr ü fenâyâ irse bulur devlet-i hulûd

G.38/b 9/

Âşığı her türlü tehlikeden koruyan ve âşığa her zaman
yardım ve sefaat eden de yine aşktır:

'Aşk her kime kim 'inâyet ider
Cümle halde anı himâyet ider

K.16/a 8/

Bir sefi'-i mücber olmuş 'aşk kim
İki mecbûrî himâyet eylemiş

G.68/b14/

Aşk,sonsuz ve zevalsiz olduğu için bütün vasıfları"ber-
kemâl"dir.Bir başka söyleyişle-aşkın ulvî olma özelliğinden
dolayı- bütün vasıfları uhdesinde bulundurur:

'Aşk bâkî-i lâ-yezâl olmuş
Cümle evsâfı ber-kemâl olmuş

K.17/b 2/

Aşk,yukarıda saydığımız vasıfları ve güven vermesi mî-nâsebetiyle emniyettir,çünkü bütün yüzler aşkın(Hakk'ın) ay-nasıdır,tecelli ettiği yerdir:

Ey 'aşk-ı pür emn ü âmân sensün kamu dilde nihân
Hem cümle yüzdensin 'ayân âyinelerdür vechüñe

G.23/b 7/

Aşka kul olan,korku ve endişeden "emin" olur.Emin olan ise,âşıktır.Âşık,âmân(emniyet ve korkusuzluk) diyârında sâkin-dir.

Âşık,aşkın kuludur dolayısıyla aşk,sultandır.Sultan ise,tebasına emniyet sağlamak,onları gözetip kollamakla mükellef-tir.Bir sultanın gölgesinde yaşayanlar,korku ve endişeden emin olur:

Havf ü hatardan oldu emîn âbd-i 'aşk olan
'Âşık hemîşe sâkîn-i dârü'l-emân olur

G.53/b 3/

Aşk,temkindir.Temkin;ağır başlılık,ihtiyat ve tedbir gi-bi manâları haizdir.Ayrıca,bir hastalığın bir yere yerleşmesi anlamı da vardır.Aşkın"temkin" olarak tasavvuru-kanatimizce-aşk hâlinin âşığa yerleşip kalması ile elâkalıdır:

Çün gam-ı 'aşk beni eyledi benden fariğ
Aşk bir demle pür itdi ki o temkînimdir

G.43/b 7/

Aşk,tedbir olduğu gibi tedbir sahibidir de...Âşık bu sâ-yede mâsivâyâ meyletmez.Bunun içindir ki aşktan ayrı düşmemek lâzım gelir:

Mîr benem pîr benem beste-i zencîr benem
Sâhib-i tedbîr benem olma cüdâ kıl iktidâ

G.28/b 5/

Aşk, tedbir sahibi olunca, ümmîyi bile Lokman eder. Ümmî, anasından doğduğu gibi kalan, hiç okuma-yazma bilmeyen demektir. Lokman Hekim de ümmî idi; fakat, bütün dertlerin devâsını, hatta ölümsüzlüğün sırrını yakalamıştı. Ayrıca ve daha mühimi, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Peygamber Efendimiz de ümmî idi. Allah(C.C.) O'na Hıra Dağı'ndaki mağarada "İkra" emrini verdi ve O okumaya başladı. İşte bütün bunların sırrı aşkta gizlidir ya da aşktır:

'Ümmî ol Hakkı göñülden gel başa

Ben seni hikmetle Lokmân eylerem

G.81/a 8/

Aşk, Hakk'a gidişte kutsal bir vasıtaadır. Âşıkların aşka sıkı sarılmaları lâzım gelir:

Eger vaşl-ı didârı isterseñ ey dil

Hemân gayri terk eyle ol âşka mâ'il

K.15/a 1/

Âşık olan kişinin dedi-kodu gibi kötü alışkanlıklarla alâkası yoktur. Bu münasebetle âşığın davranışları normal insanınkinden farklıdır, bunun sebebi ise, aşktır. Bu düşünceden hareketle diyebiliriz ki aşk, âşığa yön gösterir:

Güft ü gûdan fârig ü âzâdeyiz

Âşkdır evzâ'ımız etvârimiz

G.59/a 7/

Aynı temâyı Fuzûlî, "Hüdâ'nın takdirini değiştirmek mümkün değildir, çünkü aşk ihtiyârî değildir." şeklinde izah etmiştir(3):

Ey ki ehl-i ışkâ söylersen melâmet terkin it
Söyle kim mümkün midür tağyir-i takdir-i Hüdâ

Aşk, kurtuluşa vesile olduğu için devamlı istenen durumdur. Onun için onu iyi anlamak lâzımdır. Aşka ulaşan hiç bir zaman "tedbîr, fikr, hile, tezvîr ve fen" ile uğraşmaz:

‘Aşkı iste ‘aşkı okı ‘aşkı fehm it ‘aşkı tut
İtme sen tedbîr ü fikr hile vü tezvîr ü fen

K.13/b 4/

Aşk, insanın kabul ettiği, bu yüzden bütün âlemin kiblesidir:

‘Aşk makbûl-i âdem olmuşdur
Kible-i cümle ‘âlem olmuşdur

K.16/a 4/

Aşkı isteyebilmek için gönül ve cândan vazgeçmek lâzımdır, çünkü aşk, "makbûl-i âdem" olduğu için gönül ve cânın bütün rütbelerinden daha üstün tutulmuştur:

Tâlib-i ‘aşk iseñ evvel dil ü cândan giç kim
Cân u dil rütbesine ‘aşk muqaddem bulunur

G.48/b 11/

İlâhî aşkı bulanlar ecelsiz ve diridirler. Ecel onlara maddeten gelmez:

3-Bkz. Gölpınarlı, Abdülbâkî, Fuzûlî Divânı, İst. 1948. s.14.

Bulmuşuz âşk-ı Hayy ü Kayyûmı

Âşk ile biz de hayy-i bî-eceliz

G.61/b 15/

Aşk fetvâsı, rûhların devamlı yaşaması biçimindedir:

Âşk fetvâsı üzre bu hâlde

Âyş-ı ervâh olur müdâm mübâh

G.36/a 5/

Aşk, doğruluk ve hakikâtin birliğidir, bunun içindir ki âşığın cân yoldaşı olmuştur:

Âşk tevhîd-i sâdik olmuştur

Münis-i cân-ı âşık olmuştur

K.16/b 15/

Aşk, bu özelliğinden dolayı eşyâda tecellî eder.

Mecnûn'un Leylâ'nın hayâlini kible edinmesi, Hakk'ın güzelliğinin Leylâ'da tecelli etmesindedir. Bu "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek diledim, halkı yarattım, kendimi onlara tanıttım ve beni tanıdılar." Hadis-i Kudsî'si ile ilgilidir(4). Çünkü âlemde görünen herşey Hakk'ın tecellisinden ibârettir. Hakk'ın tecellisine teveccüh-bir bakıma-Hakk'a teveccühtür. Zâten "Göklerde ne var, yerde ne varsa, hepsi, Allah'ı tesbih etmektedirler." âyet-i kërimesi de bunun en bariz delîlidir(5):

Cemâl-i âşkıdır ancak görünen esvâdan

Egerçi kible-i mecnûn hayâl-i Leylâdır

G.45/a 8/

4-Bkz. "كنت كندراً" Aclûnî, K.Hafa, C.II, s.132.

5-Bkz. Es-Sâf Sûresi, Âyet:1.

Aynı meyzû, Malkaralı Nev`î`de:
 Zâhîde mihrâh-ı meşîd`ârîfe ebrû-yı yâr
 Cilve-gerdür pertev-i nûr-ı Hüdâ her gûşeden
 şeklânde geçer(6).

İnsan hangi şeye yönelirse onunla bağlanır ve onda fânî olur. Aşk da teveccüh edilendir. Fenâ, "tasavvufta, eşyanın nazardan silinmesi, göz, kalb ve gönülden atılması demektir, terktir."
 (7):

Fenâ-yı`aşk olup andan fenâdan ol fânî
 Ki bî-fenâ-yı fenâ cân Hüdâ`dan almadı hâz

G.66/a 7/

Aşk, rahmettir. Rahmet: Merhamet, acımak, şefkat etmek, esirgemek gibi mâ`nâlara gelir. Mecâzen yağmur mânâsına da kullanılır(8):

Aşkın rahmete benzetilmesi, onun Allah(C.C.) tarafından geldiğine inanılmasından kaynaklanır. Yani aşk, gayr-i ihtiyârîdir. Ayrıca Peygamber Efendimiz de "âlemlere rahmet" olarak gönderilmiştir. Aşka bağlanan onun sonsuz rahmetinden istifade eder:

Aşkdır dilde sırr-ı Şübhânî
Rahmet ü nûr-ı hâs-ı Yezdânî

K.17/a 5/

Ey`aşk v`ey cân-ı cihân ey mübtedâ v`ey müntehâ
 Ey rustehîz-i nâ-gehân v`ey rahmet-i bî-intihâ

G.22/a 1/

6-Bkz. Sefercioğlu, M. Nejat, Nev`î Divânı'nın Tahlili, H.Ü. Basılmamış doktora tezi, Ank.1984, s.42.

7-Kuyumcu, Fehmi, Salih Baba Divânı, Ank.1979, s.330.

8-Yeğin, Abdullah, Yeni Lügat, İst.1975, 3.bs. s.572.

Aşk; isim ve müsemmadır, insanın cân aynasında zuhûr eder:

Hemîşe âyine-i cânımızda kıldı zuhûr

Cemâl-i 'aşk ki hem ism ü hem müsemmadır

G.45/a 5/

Nûruñla zuhûr itdi çü eşyâ ile esmâ

'Aşk oldu müsemma

K.4/a 12/

Aşk, hem ârif hem de ma' rûftur, yani hem bilen hem de bilinendir:

Halkdan 'ârif ü ma' rûf benem ey Hakkı

Ân-ı ma' şûkum ü 'uşşêkda nûr-ı başaram

G.82/b 4/

'Aşk hem 'ârif oldu hem ma' rûf

Kendi hem vâşif oldu hem mevşûf

K.17/a 15/

Aşk bilinen olmasına rağmen onu görmek için bir takım merhaleleri geçmek, ona gönülden inanmak gerekir. Ona ulaşan kötülük ve fenâlıkları artık görmez, herşeyin O'ndan geldiğini bilir ve tevekkül eder:

Nazar kim nâkıs oldu 'aşkı görmez

Görünse 'aşk biş ü kem görünmez

G.58/a 6/

Aşk, mâil olunacak şeydir, bunun sebebi ise insan fitratında her an birşeye meyletme hasletinin olmasıdır. Aşka meyledilmeli ki irfân sırrının işâretleri kâmilen bulunabilsin, gönülden perde(hâ'il) kalksın:

Olursan 'aşka ger mâ'il gönülden ref olur hâ'il

Olursun sen de hep kâmil rûmûz-ı sırr-ı 'irfânı

G.103/a 9/

Aşka meyledilirse, ona alışılır. Akıl gösterişle meşgûl olurken aşk; alışır, bağdaşır. Akıllı teessüf ederken âşık dost tutmaya gayret eder:

‘Aql oldu pür tekellûf ‘aşk oldu pür te'ellûf
‘Âkil çeker te'essüf ‘âşık ider tevellâ

G.27/b 5/

Aşk, "ravzâ-i cân" da binlerce gülün açılmasına sebep olan bir rûzgârdır. Bu özelliği ile âşığı bir ilkbahara döndürür. İlkbaharla kastedilen huzûr, neş`e ve ferahlıktır:

Nesîm-i gülşen-i ‘aşk itdi nev-bahâr beni
Açıldı ravzâ-i cân içre gül hezâr hezâr

G.51/a 15/

Aşk, binlerce gül açtırırken herşeyi inceden inceye hesaplamış ve ona göre yaratmıştır. Nasıl ki Anka'nın yeri bilinmiyorsa; aşkın ma`nâsı da, mü-şikâf oluşu da anlaşılamaz:

‘Aşk simurg-ı kûh-ı kâf olmuş
Cümle ma`nâda mü-şikâf olmuş

K.16/b 6/

Aşk, zaman ve mekân perdesini ortadan kaldırır, uzağı yakın, yâdı âşinâ eder.

Aşksız ten, üzerine aşk gömleği de (zâhirî) giyse yine uzak olmaktan kurtulamaz; yani marifet "kavuk"ta değildir, mühim olan "gönüllerin bir olması"dır:

‘Aşkdır nezdîk iden dûrı vü yâdı aşinâ
Dûr olur bî-‘aşk iken ten giyseşer pirehen

K.13/b 11/

Dünyada her ne varsa hepsini aşka vermek lâzımdır. Çünkü insanın kalbi dahil herşeyi aşka kumaş olmuştur:

Kalb ise kalbün yahud hâlîş yürî
'Aşka vir her ne ise kâlâsıdır

G.51/a 2/

B-AŞKIN YERİ

Aşk, her yerde görülebilir:

Ne semte kılsa nazar aşkı seyr ider Hakkı
 Ki ol nigâre çü akmasıdır kamu eşhas

G.65/a 14/

Aşk, her yerde görülse de onun asıl yeri gönüldür, çünkü gönül, "nazar-gâh-ı Hüdâ" dır(9) ve bu husûsiyetinden dolayı âşığa korku yoktur:

'Aşk dil hücresinde oldu mukîm
 Kim ki 'âşıkdır aña yokdur bîm

K.16/b 2/

Aşkın yerinin gönül olduğu, onun gözle görülememesinden daha iyi anlaşılır:

'Aşk gözden gönülde pinhândır
 Dâ' imâ cân içinde ol cândır

K.16/a 14/

Aşkın mekânı gönüldür. Rûh ise; cândır veya cân rûhun mekânıdır. Aşk ile rûhun giriftâr(içiçe) olmasının sebebi her i-kisinin de "tâlib-i didâr" olmalarına dayanır. Neticede rûh, Hakk'a dönecektir. Aşkın hedefi de Hakk'a ulaşmaktır:

Ger olmasa bu 'aşk ile ervâh giriftâr
 Cân u dilimiz olmaz idi tâlib-i didâr

G.53/a 8/

9-Bkz Çelebioğlu, Âmil, Erzurumlu İbrahim Hakkı Divânı'nda Gönül,
 Millî Kültür Dergisi, Aralık 1979, Ank. s. 31.

Aşkın gözle görülememesi, onu gizli kılar. Aşk açığa çıktığı zaman bütün canları avlar; bu vesileyle de avcı durumundadır:

‘Aşk mahfiken âşikâr oldu

Cümle cânlar aña şikâr oldu

K.16/a 1/

C-AŞKIN TESİRLERİ

Aşkın tesirlerini incelerken önce âşığa ve âşikle ilgili olarak gönül ve cânna tesirlerini verdik. Daha sonra da cihâna, feleğe vs. tesirlerini inceledik.

a) Âşığa Tesirleri

Âşığın âşık olması ve ondan vaz geçmesi, ihtiyârı dışındadır; bir başka deyişle aşk, âşığa Hakk'ın bir lütfudur. Başkalarına göre zelîl olsa bile, o Hakk'ın nazarında azîzdir, zâten kâinatta ne varsa Hakk'ın hükmündedir:

Zelîl-i ‘aşk olan olmuş azîz her dü cihân

Ki hüküm-i Hakk iledir ‘âlem içre her ne var

G.51/a 10/

Aşk didâriyle beraber yaşayanlar, âgâh olur. Âgâh herşeyi hakkıyla bilendir. Birşeyi bilerek söyleyenin sözü makbûl olur, dinlenir. Bu sözler, cennet deryâsından çıkmış birer inci gibidir:

‘Aşk didâriyle berhûrdâr olan âgâh olur

Her sözi makbûl olur çün dürr-i deryâ-yı ‘aden

K.13/a 13/

Aşkın gamı, âşığı, âgâh ettiği gibi; cânından, benliğinden hülâsa bu fânî dünyaya ait şeylerden ayırır, uzaklaştırır:

Çün gam-ı ‘aşk beni eyledi benden fariğ

‘Aşk bir demle pür itdi ki o temkinimdir

G.43/b 7/

Aşk, âşîânın bütün müşküllerini halleder. Bir başka deyişle aşk ehlinin mes'ele ve dertlerini ancak aşk halleder:

Halleyledi 'aşk hâl-bahşım

Her 'ukdeyi kim o müşkilimdir(10).

G.43/b 12/

Aşk, âşîâna yârdan başkasını göstermez. Gayr kelimesinde rakîb ma'nâsı vardır; rakîb, Hakk'a ulaşmaya mâni olan herşeydir, kesrettir, mâsivâdir. Hal böyle olunca aşkın başkalarını yani a'şyârı göstermeme vazifesi ortaya çıkar. Ayrıca aşk, çok kıskanç ve hamiyetli bir yâr râbidir:

Kim âşinâ-yı 'aşk olur a'şyârı görmez ol

Ey Hakkı bakma gayre ki ol yârdır gayûr

G.43/a 9/

Aşk nûru ile dolan gönül, âşîâna, bütün a'şyârı yâr olarak gösterir:

Gönlümüz çün toldı nûr-ı 'aşk ile

Ayn-ı yâr oldu kamu a'şyârımız

G.59/a 12/

Dinî, tasavvufî edebiyatımızda, genellikle, devâ aşk derdinde aranmıştır. "Aşk hastalığı manevîdir"(11). Fuzûlî'nin de ifade ettiği gibi dert istenmiş dermân arzu edilmiştir(12):

Aşk derdiyle hoşem elçek ilâcumdan tabîb

Kılma dermân kim helâküm zehri dermânundadır.

Fuzûlî gibi İbrâhim Hakkı Hz.leri de aşkı dert ve belâ olarak tasavvur etmiş, bu belâ ile ölmeyi eşyanın lezzeti

10-Bkz. EİHD.K.17/a 10/, G.41/b 2/.

11-" Tarlan, A.Nihad, Fuzûlî Divanı Şerhi, Ank.1985. Ank.C.I.

12-" Aynı yer.

detmiştir. Derde mübtelâ olan devâyla haz bulur ama aşk öyle bir derttir ki bu derdin belâsına tutulan devâdan hazzalmaz. Çünkü âşık, o derpten kurtulmayı asla istemez. Derde deva bulunması demek-âşık için- ölüm demektir:

Belâ-yı 'aşk ile ölmek elezz-i eşyâdır

Ki derd-i 'aşkı bulan ber-devâdan almadı haz

G.66/a 11/

Aşk, âşığa sebât verir. Sebât; kararlı olma, yerinde durma demektir. İnsanlar bu dünyaya gelirken (yaratılırken) bazı vazifelerle gelmişlerdir. Bu vazifelerden biri de secde etmektir fakat sabır ve sebât sahipleri buna dayanabilmişlerdir. Bu sabır ve sebâtı veren ise âştır:

Biz ki vücûda gelmişiz dosta sücûda gelmişiz

Hakkı şühûda gelmişiz 'aşk ile dir sebâtımız

G.58/a 14/

Aşk bir takım sırları ihtiva ettiği için Bâtın'dır. İşte bu sırlara vâkıf olan âşık, o sırların yükünün ağırlığından korkar, dehşete düşer. Çünkü sırrı muhafaza etmek zordur, korunmadığı takdirde o haller bir daha âşığa âyân olmaz. Dolayısıyla âşıklık vasfını da kaybedebilir, işte bu durumdan korkmak gerekir:

'Âşık hemân hamûş olur kim 'aşkdan medhûş olur

Ey Hakkı ger hâl ehlüysen terk eyle mâmezâ

G.28/b 2/

Aşk, âşığı dehşete düşürebileceği gibi, "ehl-i tarab" da yapabilir. Bir kimsenin ehl-i tarab olabilmesi için herşeyi büyük bir aşkla kendi özünde bulması gerekir; çünkü, gönül, "levh-i mahfûz", aşk ise buraya yazılan yazılardır yani sırdır:

Hakkı dil levhine çün cümle şey olmuş mestûr
‘Aşk ile cümleyi sen sende bul ol ehl-i tarab

G.31/b 4/

Aşk şarabını içenin akli başından gider yani âşık olur.
 Âşığı tanımak için ayrıca bir nâm veya nişâna gerek yoktur:

‘Aşk ile mest-i kâmurân oldum
 Lîk bî-nâm u bî-nişân oldum

G.85/b 8/

İlâhî aşk, âşığı sevinçli kılar. Onun için aşktan korkmamak
 lâzım gelir:

Havf itme ey rûh-ı revân ol ‘aşk-ı Hak’ dan şâd-mân
 Çün nakdimizdir hoş büvân hem hâlid ü hem gilmânımız

G.60/a 5/

Aşk ile beraber yaşayan dâimâ neş'e içinde raks eder, bu-
 nun sebebi ise aşkın neş'e vermesidir:

Çarhındasın mestânesin devrûnle hem ferzânesin
 Çün ‘aşk ile hem-hânesin hoş raks idersin dâ'imâ

G.29/a 5/

İnsanın teni aynı zamanda kabridir. Bu kabirde insanın
 arkadaşı aşk olursa; âşığa, onun gönlünü alan hayaller gösterir:

Bu kabr-i tende hem ol ‘aşk mûnis olsa saña
 Demâdem ol ne hayâlât-ı dil-rübâ eyler

G.55/a 2/

b-Gönüle Tesirleri

Aşkın mekânı gönüldür. Aşkın gönle tesirleri türlü türlü-
 dür; bazen sevinç, bazen gam, bazen safâ bazen de huzûr şeklinde-
 dir. İbrâhim Hakkı'da gönül, ulviyyete meyillidir. Gönül; aşkın
 dostudur, gamın da, sürûrun da kaynağı-gönül için-aşktır. Ayırı-

ca aşk, gözde nûr ve kalb gözünün basîreti olarak değerlendirilir:

Âşk oldu gözde nûr u gönülde gam u sürûr
İdrâk-i her basîret odur nûr-ı her başâr

G.40/b 15/

Aşk şarabı, gönle safâ verir, bu sebeple âşığın gönlü güzelliği için parlak bir ayna olur:

Hakkı bulmuş gönlümüz çün 'aşk hamrından safâ
Hüsn için âyineyüz mirâte vech-i envârımız

G.59/b 15/

Gönül, gülistâna benzetilir, bu gülistânı ancak aşkın cemâli süsleyebilir. Akıl bunu didârı seyr eder gibi zevkle temâşâ kılar:

Cemâl-i 'aşk bezetmiş gönül gülistânın
Di 'akle zevkle kılsun teferrüc-i didâr

G.51/a 11/

Aşk, hangi gönlü teşrîf ederse o gönül, "devlet-i ebed"i bulmuş olur; ebedî şükür duygusuna kavuşur:

Gönül ki 'aşk ile buldı bu devlet-i ebedî
Bu 'aşktan ebed ol şükr-i câvidân eyler

G.48/a 7/

Aşk, uğrunda can verilen olması münasebetiyle ilâhî'dir. Âşığın çalkantılarla dolu olan gönlünü ancak aşk, huzûra, sükûna kavuşturur:

'Aşka cân vir ki deminden ebedî hayy olasın
İsm ü resmîñ aña vir dilde müdâm eyle huzûr

G.56/a 15/

Cân, insanın maddî varlığının, gönül ise manevî varlığının adıdır. Eğer manevî hayat arzu ediliyorsa, Cenâb-ı Allah'ın isimlerini sık sık anmak yani zikir gerekir. Çünkü mânevî varlıklara hayat veren ancak aşktır:

Hayât-ı dil dilerseñ 'aşkdan her demde ey Hakkı
Okı ya Hayy ü ya Kayyüm ya Hannân u ya Mennân

G.93/b 14/

Gönül, Allah'ın arşıdır, "hâne-i mamûrdur". Bu hâne ancak aşk ile diridir, neş'elidir(13). Aşksız gönül ise, bir ölüdür âdetâ, mâtem evidir:

Gönül ki 'aşk ile hayydir o mevti görmez hiç
Hemîşe 'arş-ı Hüdâ'dır o hâne-i ma'mûr

G.54/b 3/

Aşkın şarabı gönülleri diri eder, zinde kılar. Zinde olan gönülde ise ölüm korkusu yoktur:

Hayy olsa hamr-ı 'aşk ile dil görmez ol memât
İtmez cihân kevn ü fesâd ehline rükûn

G.86/b 6/

Aşk nefesi de gönülleri diri eder. Bunun sebebi ise; aşk-hamr, aşk-nefhâ münâsebetidir. Aşk derdi, âşıkları maddeten öldürse bile onun nefhâsı manen gönülleri diri kılar:

Derd-i 'aşk öldürürse üşşâkı
Nefhâsı ider gönülleri hayy

G.102/a 4/

Aşkın nefhâsı gönülleri diri ettiği gibi, bu nefesi, soluğu hazmedemeyenleri perişân eder, cismi tamir gayreti boşunadır:

'Aşk dir gönülün' perişân eylerem
Cismi ta'mir itme virân eylerem

G.81/a 2/

Âşkın tavrı ve davranışları, aşka hizmet şeklindedir. Böylece saadete erişebilir:

Hemîşe hizmet-i âşk oldu resm ü âdetimiz
Cemâl-i talâtidir devlet ü saâdetimiz

G.59/a 15 /

c-Aşkın Câna Tesirleri

Aşk, gönle tesir ettiği gibi câna da tesir eder.

Aşk, "bâd-ı sabâ" olarak düşünüldüğünde canâ safâ getirir. Çünkü, bâd-ı sabâ "hafif ve latif" bir rüzgârdır, gönle hoşluk verir. Bu rüzgâr güllerin açılmasına vesile olur, gönül güle benzetilir. Gönül gülünü ise "bâd-ı sabâ" açar.

Ayrıca bu beyitte gaflet geceyi, safâ da sabahı (safâ, huzur, güven) tavsif eder:

Gafletden uyan ey dil kim bâd-ı şabâ geldi
Aşkın yeli esdi bil kim câna şafâ geldi

G.106/b 8/

Hünerler yerinde kullanıldığı vakit kıymet kazanır. Her hünerin kıymet kazanma vesilesi de aşktır. Yani cân bir hünerse onu itibarlı kılan da aşktır:

Ey âşk-ı şirin çün şeker sensin revâc-ı her hüner
Senden olur cân mu'teber senden bulur'izz ü'alâ

G.23/b 6/

Aşktan başkasıyla beraber olmamak gerekir. Aşktan ayrı düşünce cân, rakkas gibi raks etmeğe başlar, eziyet çeker ve sonunda masiva çukuruna gömülür, gider...

Ger olsa halvet-i dil gayr-i âşkdan halî
Bu sine def çalar ol dilde cân olur rakkâş

G.65/a 11/

Âşkın cânı türlü sıkıntılarla rahatsızdır. Bu sıkıntıları bertaraf etmesi hasebiyle aşk, cânı rahata kavuşturur. Ayrıca, aşk, gönül dertlerinin de ilâcıdır:

Senüñle bulmuşum ey âşk rahât-ı cânı

Ki senden aldı gönül cümle derde dermânı

G.101/b 1/

Aşk, cânın zevkidir. Çünkü aşk onu şenlendirir. İnsanın zevk duyabilmesi için iştihak derecesinde sevmesi lâzımdır. Seven ise âşık olur. Âşık da zevk alabilendir; ayrıca, aşk, şevkin de lezzetidir:

Âşkıdır zevk-i cân u lezzet-i şevk

Kim ki âşık değil o bulmadı zevk

K.16/a 15/

Cânın zulmetten kurtulması için, aşk gereklidir. Bu sebeple aşk, güneş olarak düşünülür. Nasıl ki, güneş zerrelere aydınlatıyorsa aşk da canı aydınlatmaya, zulmetten kurtarmaya yarar:

Âşkuñ olursa cânıma hâşıl baña yiter

Zerrât ider bu şems-i ziyâsıyla iktifa

K.6/a 12/

Aşk ehlinin gözü seher vaktinde açıktır, yani âşıklar uyanıktır. Çünkü gönül ehlinin canı seher vaktinde türlü sırlarla dolar, bu sırlara nâil olabilmek için de uyumamak lâzımdır:

Ehl-i âşkuñ didesi bidâr olur vakt-i seher

Cân-ı ehl-i dil tölü esrâr olur vakt-i seher

G.47/a 2 /

Aşk sadası çok gürültülüdür, bütün cihanı doldurur, fakat bu gürültü fanî dünyanın zevklerine dalanların kulağına pek duyulmaz:

Toldurdu bu cihânı hurûş-ı sadâ -yı âşk

Likin bu ten kulağına gelmez nidâ-yı âşk

G.67/b 10/

Aşk, müşfiktir ve cânâ hayata verir. Bu durumda gam çekmemek gerekir:

Şefkat eyler âşk o demdir çekme gam
Gel bafîa ehlen ve sehlen merhabâ

G.26/b 14/

Aşk;âşığa,câna ve gönle tesir ettiği gibi,feleğe de tesir eder.Felekler gece gündüz dönmektedir,bu dönüş bir raks gibidir.Toprak ise bu ahenk karşısında şaşkınlıktan donup kalmıştır.Yerin hareketsizliği,ayın eksikliğini tamamlaması ve güneşin ışık saçması da aşktandır.Tabî ki burada kastedilen Hakk'a duyulan aşktır:

Âşkuñla dönüp rûz ile şeb raks ider eflâk
Hayretde kalur hâk

K.3/b 9/

Âşkuñla çarh ider hareket hâk ider sükûn
Hüsnüñle meh tennûr ider şems urur ziyâ

K.5/a 4/

Aynı temâ Malkaralı Nev`î Divânı'nda:
Zâhidi sengin idüp uşşâkı ser-gerdân iden
Yirleri sâkin gögi sun ile devvâr eyleyen
şeklinde ifade edilir(14).

Güneşin doğması ile beraber nasıl ki duvarın gölgesi kaybolup giderse,aşka vâsıl olduğunda insanın varlığından eser kalmaz:

Huzûr-ı âşk ile kalmaz varlığımdan eser
Zuhûr-ı şems ile mahv oldı sâye-i divâr

G.51/a 14/

Güneşin gölgeyi yok etmesi gibi aşk da cihânı yok eder.
Çünkü "yemm-i vahdet" olan aşk,kesreti ortadan kaldırır:

Varlığıyla yoğ ider âşk cihânı Hakkı
Hoş ider yemm-i vahdet ola keşret mağmûr

G .51/b 7/

Aşk, rencide etmez, onun için onu kendimize yakın bilmek gerekir. Çünkü aşk, bir karıncayı bile incitmeyen Hz. Süleyman'dır, karınca ise, âşık olarak düşünölmüştür:

Şen yakın bil kim seni âşk eylemez rencide hiç

Eylemek rencide mûrânı Süleymân hoş degil

G.74/a 5/

Gözlerde, aşkın yüzüne bakmaya tâkat yoksa o göze bakmak yarasız fakat aşk; nazar ehline nâz eder:

Çün dîdelerde tâkat-i didâr-ı âşk yok

Eyler bu perdelerde nazar ehline hıram

G.80/b 4/

Aşk istikbal ederse, sefer mübârek olur. İstikbal kelimesinin bir mânâsı da karşılama demektir. Aşk, karşılayan olursa ona gitmek (manevî yolculuk) elbette mübârek olur. Çünkü doğruluğun güzelliği ondadır:

Sefer mübârek olur âşk iderse istikbâl

O şîvelerde melâhatle kılsa hüsn-i reşâd

G.37/b 7/

Aşk mülkünün kapısını gören kişi (âşık) ye, beşer sesi hiç duyulmaz:

Bu âşkuñ dâr-ı mülküñ görse Hakkı

Âna âvâze-i âdem görünmez

G.58/a 7/

Aşk, gaflet ve nisyânı mahv eder, çünkü aşk, âşığı divâne eder. Divâne ise, dünya gâileleri ile ilgilenmiyen, ona değer vermeyen, çevrenin tepkilerine aldırmayan yalnızca sevgiliyi düşünen, gaflet ve nisyânı yenmiş kişidir:

Âşk divâne eyler insânı

Mahv ider gafleti vü nisyânı

K.16/a 7

İnsan fitratında her hadiseye bir sebep aramak istidadı vardır. Aşk, insanı çeşitli durumlarla karşı karşıya getirir; ancak bunun sebebi bilinince o musibetlere göğüs germek

dayanmak kolaylaşır."Herşey Allah'tandır." inancı ile hareket edilince gelebilecek belâlar tatlılaştır,adetâ altın kaynağı gibi olur.Nitekim Firavun Hz.İbrâhim'i ateşe attığında da ortalık güllük-gülistânlık olmuştur:

Âşkuñla belâ bal olur âteş gül ü gülzâr

Oldur zer-i kâni

K.4/b 16/

Âlemleri ve âlemdeki herşeyi yaratan Allah'tır.Bu mü-nasebetle yer yüzündeki herşeyde O'nu görmek mümkündür,yani tecelli söz konusudur.Ayrıca,âşığın "ism ü resm"ini âteş ve nuru ile mahv eder:

Nâr u nûriyle ider mahv ism ü resmün'âşığın

Seyr kııl Hakkı bu hoş resmi ki peydâ kıldı 'aşk

G.68/a 8/

Cihandaki bütün güzellikler,hatta zerrecikler aşktır.Aşk ise devamlı sirâyet eder.Bülbül bu sırra vâkıf olduğu için-bülbülden kasıt âşıktır- güle senâhân olmuştur:

Cümle zerrât-ı cihân âşkıdır sârî müdâm

Ol sebebden her güle bülbül senâhân oldu hoş

G.63/b 1/

Aşk,bütün iyilik ve güzelliklerin fevkindedir.Onları terk edip aşka meyletmek gerekir.Bu yapılamadığı takdirde aşk insanı mahv eder,bir anda yok eder:

Cümleyi terk eyle ta ki in ü ân

Mahv olursun ben seni ân eylerem

G.81/a 3/

Canlar bir hülâsadır,zira aşk,kurtuluşa erme vesilesi ve onda yüce bir neş'edir:

Gerçi cânlar hülâsadır Hakkı

Âşkıdır hem halâsda revâh

G.36/a 6/

Aşk, hallerini hazmedemeyenleri kâfir eder, zirâ âşıklık gayr-i ihtiyârîdir; kesret-vahdet meselesi...

‘Aşk kâfir ider müselmânı

Baş ider sonra lübb-i imâni

K.16/a 13/

İnsanın sonu ölümdür. Ölüm imâni zayıflar için bir son, imâni bütünler içinse sonda başlangıçtır. Ölen insanlar mezara konur, mezarda vılan da olabilir çıyan da... Bunları ancak aşk güzel yüzlü gösterebilir:

Ölup mezâra girüp terk idende yârânı

O mâr u mûrı saña ‘aşk hoş-likâ eyler

G.55/a 1/

Aşk bütün kötülükleri iyiliğe çevirir. Onun bu husûsiyeti kötülüğün üç kısma ayrılmasından ileri gelir: "Kur'ân-ı Kerîm, seyyiatı üç mertebesi ile zikretmiştir. Birincisi şirk, ikincisi measî, üçüncüsü masivavullahtır." (15):

‘Aşk bilmez zen ü benîn ü benât

Seyyi'atı ider kamu hasenât

K.17/b 6/

Sultan dünya nimetlerini temsil eder, dünya sultanlığı fânidir. Aşkın sultan etmesi ise, onun sultanlar sultanı olmasından mülhemdir. Aşka bende olan, birtakım sırlara vâkıf olur. O sırlar güzellik ve iyilik vaad eder. Bunu bilen köle de olsa sultanlık mevkiindedir:

Çünkü gösterdi hüsn-i vechini ‘aşk

Bendesı oldu kim ki sultandır

G.41/a 13/

Aşk sözleri, âşığı bütün sırlara hakkıyla vâkıf eder. Bu sözleri geceleri uyanık olanlar dinleyebilir, yoksa çok uyuyanın ölümle kardeşliği var demektir. Bugün bile halk arasında

15-Yeğin, Yeni L.s.626.

"uyku küçük ölümdür" şeklinde bir düstür yaşamaktadır(16):

Nevm gafletdir âhü'l-mevt olma hayy ol 'aşk ile
Difile her şeb sözlerim ma'lûmüñ olsun cümle râz

G.61/b 3/

Cihânın yalnızlığı aşk içindir yani cihân, aşk için, bir halvet-gâhtır. Aradan kesreti kaldırıncı vahdetle yalnız kalınır ve görülür ki âlemde başka bir kimse yoktur:

Gitdi kesret kaldı vahdet 'aşk için halvet cihân
'Aşk imiş 'âlemde andan gayri bir deyyâr yok

G.69/b 2/

Aşkın âlemde herşey olduğunu büyük şâirimiz Fuzûlî de şöyle dile getirir:

'Aşk imiş her ne var 'âlemde
İlm bir kıl ü kâl imiş ancak

Aşk, âşığı ebedî diriliğe (ölümsüzlük) ulaştırır. Bu ise ancak aşka cân vermekle mümkün olur. Uğrunda cân verilebilecek olan ise ancak Tanrı'dır:

'Aşka cân vir ki deminden ebedî hayy olasın
İsm ü resmüñ aña vir dilde müdâm eyle huzûr

G.56/a 15/

Aşkın söylediklerini duyabilmek, anlayabilmek için onu "yâr-ı gar" bilmek lâzımdır. Zirâ onun söyledikleri ancak yâr-ı gar olanlarca anlaşılır:

'Aşk dir ey Hakkı var kendüñi bil yâr-ı gar
Müjde kim sensin o yâr hüsnuñe hayrân sen ol

G.75/b 7/

Âşık için, gülşene benzeyen Cennetle külhâna benzeyen Cehennem arasında fark yoktur. Onun için cennet de cehennem de birdir. Dolayısıyla hayat ve ölüm fikri ya da endişesi âşıkda yoktur.

'Aşk mesti farig olmuşdur hayat u mevtden

Gülşen ü külhân aña hoşdur behişt olmuş sakar

G.50/a 12/

Aşk derdiyle dolu olan kişide hayat ve ölüm fikri olmaz. Onun yolu "fenâfillah" ı terk edip "bekâ billah"a ulaşmaktır:

Derd-i 'aşkuñla tıldı çün Hakkı

Qalmadı anda fikr-i mevt ü hayât

G.33/a 12 /

Aşkın kokusu, "bâd-ı sabâ" ile gelir. Bu koku geldiği zaman korku ve endişe kaybolur, onun yerini zevk ü safâ alır. Ayrıca aşkın kokusu gibi şarabı da korku ve endişeyi siler, götürür. Mühim olan onu içebilmek hatta bulabilmektir:

'Aşk büyiyle dem-i bâd-ı sabâ gelmişdür

Havf ü endûh gidüp zevk ü safâ gelmişdür

G.46/a 9 /

'Aşkuñ şarâbın vir baña ta kalmasun havf ü recâ

Endişelerden kıl rehâ mest it o meyden sâkiyâ

G.29/b 3/

Semâ, raks ve eğlenceden çıkan gürültü ancak aşk için olmalıdır. Başka bir şeye istinâden yapılırsa o makbûl olmaz.

Kâmet-i 'aşka sezâdır ki semâ eylesün

'Aşktan gayriye sen raks u hayâhüy itme

G.100/b 7/

İnsanın sonu ölüm ve kara topraktır. Mezar içinde insana yardımcı olacak hatta ziyaret edip hediyeler getirecek olan, aşktır:

Mezâr içinde saña 'aşk tuhfeler virecek

Şarâb u şahid ü şem ü kebâb u nakl ü buhûr

G.52/b 4/

Âşkın elde ettiği aşkın gamıdır. Bu gam, âşkın "hem-râh"ı, hem "tarîk"ı, hem de "menzîl"idir:

Her dem gam-ı 'aşk hâsılımdır

Hem râh u tarîk ü menzîlimdir

G.43/b 11/

Aşka vâsıl olmanın şartı, benlikten kurtulmaktır. Ancak aşka kavuşanlar sonunda arzuladıkları vahdete ulaşabilirler:

Benlikden ırag it beni kıl 'aşkuña vâsıl
Olsun baña hâşıl

K.5/a 8/

İbrahim Hakkı Hazretleri benliği çoktan terk etmiş, her an aşka kavuşma ümidi ile yaşamıştır. Beyitlerinden anladığımız kadarıyla bu arzu da gerçekleşmiş ve bu yüzden binlerce şükür içerisindedir:

Vişâl-i âşk idi her dem ümidim ey Hakkı
Hezâr şükür ki 'âlemde hâşıl oldu ümid

G.38/a 11/

Aşk, kendi yüzünü ve güzelliğini seyr eder:

Bizlerle 'âşk kendi yüzün seyr ider 'ayân
Çeşm-i cihânız olmuş o bu çeşme merdümek

G.72/a 15/

Aşk, bir başkası tarafından vasfedilemez, ancak o kendi kendini vasfedebilir. Zira vasfeden de vasf olunan da kendisidir. Bir başka deyişle aşk, Cenâb-ı Allah'ın vasfı olduğu için bütün işler kendi sınıra içinde cereyân eder:

'Âşk hem 'ârif oldu hem ma'rûf
Kendi hem vâsıf oldu hem mevşûf

K.17/a 17/

'Âşk vasf-ı Vedûd-ı bî-çündür

'Add ü hâdden şû'unı biründür

K.17/b 8/

'Aşkuñ demivle tolsa gönül hayy olur müdâm

Ey Hakkı 'âşk vasf-ı Hüdâdır belâ hilaf

G.67/b 2/

İşte bu sebeptedir ki, şâirler onu vasfetmeye uğramışlar hatta, bu vadide gazel yazdıklarını zannetmişler; ancak, çaresizlik içerisinde susmak zorunda kalmışlardır:

Biz bu âşk-i cemîli vaşf ideriz
Şandı Hakkı ki münşid-i gâzeliz

G.62/a 3/

Âşk bî-şerh ü bî-beyân olmuş
Vâsıf-ı âşk bî-lisân olmuş

K.17/b 1/

Âşık, gece gündüz Hakk ile beraberdir. Böylece gön-
lünü Allah aşkıyla doldurup manânın sırrına erecektir:

Hakkı dün ü gün dâ'im ol kâ'im ü hem sâ'im
Tol âşk ile ol nâ'im koy şüreti bul ma nâ

G.28/a 14/

Aşka Hakk'a nûru şahittir çünkü, kesrette vahdet
mutlaka vardır. Çünkü yeryüzündeki bütün zerrelere aşkın
güzelliği "âyân-beyân" gözükmektedir. Yeter ki bakmayı bi-
lelim:

Masivâdan nûr-ı Hak meshûd-ı âşk-ı pâk olur

Gerçi ma şûkuñdur ehl-i Hind ü Türk ü Urum u Ūrus

G.63/a 7/

Çü âşk-i maşrıķ-ı subh-ı ezel hüveydâyız

Cemâl-i âşk-ı ayân zerrelere peydâdır

G.45/a 3/

Aşkı görebilmek, onun mazhariyetine nail olabilmek
için âşık olmak gerekir:

Hakkı bil her mazharuñ bir rütbesi var hıfz kıl

Şanma kim hep mazhar-ı âşk oldu yeksân oldu hoş

G.63/b 4/

Hak âşıkları gece zikrederek aşkı kazanırlar. Çün-
kü, aşk hâli normal hallerden değildir. Gündüz dünya gâi-
leleriyle meşgûl olanlar gece "zıkr-i Hüdâ" ile meşgûldür-
ler:

Gündüz olur kesb ü gice âşk-ı yâr

Âşık ider her gice zıkr-i Hüdâ

G.21/a 9/

Aşk, normal hallerden değildir, gayr-i ihtiyârîdir. Onun için seçme hakkı yoktur. Yani kendi isteğiyle âşık olamaz. Aşk, kalbe gelir ve geldiği kalbi mest eder:

‘Âşkuñ murâdıdır idesin terk-i ihtiyâr

‘Âşık ki baht-ı yâr ola hiç ihtiyârı yok

G.70/a 13/

Her kimi ihtiyâr iderse bu ‘aşk

Mest-i bî-ihtiyâr olur ev dil

G.74/b 5 /

Âşıklara Süleyman mülkünü vasfetmeye hacet yoktur. Çünkü aşk gönül ehli için sonsuzluk âlemi gibidir. :

‘Uşşâka vaşf-ı mülk-i Süleymânı itme kim

‘Aşk ehl-i dilde ‘âlem-i bî-intihâdadır

G.49/b 8 /

Aşka vâsıl olabilmek için nefsi öldürmek gereğini daha önce vurgulamıştık. Nefsin yanı sıra teni öldürmek gerekir. Eğer ten öldürülürse aşk belâsının ölümsüzlüğü o insanla beraber tahkîk olur, doğruluğu meydana çıkar:

Vüs'unca sa'y idersen eğer ten fenâsına

Tahkîk olur senünle hulûd-ı bekâ-yı ‘aşk

G.67/b 12/

Aşka kavuşmanın yollarından biri de onunla hoş geçinmektir. Ona ilgi duymak lazım gelir.

Mülakat; birleşme, karşılaşma, görüşme, kavuşma demektir. Sevgili için aşkın mülâkâtı mümkündür:

Çün mülâkât-ı ‘aşkdır mümkün

Hoş-likâ ol bu ‘aşk ile câna

G.27/b 13/

Aşkın mülâkâtına kavuşan kimse onunla fânî olur, ona teslim olur. Ona dua eder, bu duayı eden kimse de müsellemdir:

Olsa dil ‘aşk ile fânî vü selîm ü teslîm

‘Aşk du'asın iderse o müsellemdir bil

G.74/b 11)

İKİNCİ BÖLÜM

BENZETMEYE DAYALI HUSUSİYETLER

ÂB-I HAYÂT

Âb-ı Hayât; Ebedî hayâtı, ölümsüzlüğü sağlayan su demektir. Edebiyatta, çok güzel ifâde, parlak ve latîf söz ma`nâlarında kullanılır. Tasavvufta ise; İlâhî aşk, ledünn ilmi ve ma`rifetullahı ifâde eder. Âb-ı hayvan, âb-ı hızr, âb-ı bekâ, âb-ı cavidân ve bengi su gibi isimlerle söylenir(17).

Aşkın âb-ı hayât olarak tasavvuru, onun âşığı ölümsüzlük vermesinden ileri gelir. Ayrıca su, "anasır-ı erbaa" dandır. Bir başka söyleyişle hayat su ile kâimdir:

Hızr misli zinde ol âb-ı hayât-ı 'aşkdan

Çün cenin ta ki çekerşün habs-i cism çün cenen

K.13/b 8/

Aşk; hakikâtin ve zekâtın haccıdır. Hakikâte susamış gönüllerin âb-ı hayâtı ise aşktır:

Aşk hacc-ı hakikât oldu zekât

Teşne dillerde oldur âb-ı hayât

K.17/a 13/

Aşk, hem yakan bir âteş, hem de bu âteşi söndüren bir unsurdur. Yani İlâhî aşkın âteşi âşığı yaksa bile yine ondan gelen âb-ı hayvân âşığı kurtarır:

Âteş-i şevkîm seni hâk eylese

Müjde kim hem âb-ı hayvânıñ benem

G.81/b 9/

ADEM

Aşkın yokluğa teşbihinin sebebi, ademin varlığın zıttı olmasındandır. Çünkü varlık ve yokluk ancak Allah'tandır ve Allah herşeyi zıttı ile beraber yaratmıştır.

17-Bkz Yeğîn, Yeni L. s.1.

Kuyumcu, Salih B.D. s. 309.

Gerçek hayât(bekâ) ancak ölümden sonraki hayâttir.
 "Herşey aslına rücû edecektir."Bu da insanlar için ancak
 ilâhî aşkla mümkün olacaktır.Ayrıca bu beyitte ademden ka-
 sıt,aşkın elle tutulup gözle görülememesidir diyebiliriz:

‘Aşkuñla yanup fânî olan buldı bekâyı
 ‘Aşk oldu vücûd u ‘adem ü nâm ü nişânı

G.108/b 14/

ÂFET-İ ŞÖHRET

Aşkın "âfet-i şöhet" e benzetilmesi,aşkın çabuk du-
 yulması ve yayılması ile şöhetin aynı husûsiyetleri taşı-
 masından kaynaklanır.Beyitte geçen aşk-gül münâsebetini de
 şöyle izah edebiliriz:İstenilen nâm ve nişânsa-masivâ- onun
 en câzibi(bir güzel olarak) aşktır.Ancak bu gülü sarığa
 takmamak gerekir.Sarığa gül takmak, bir şeye değer vermeyi
 anlatır.Dünya zevkleri de gelip geçicidir,aldanmamak lâzım...

Nâm ü şân ister isenñ âfet-i şöhetdir ‘aşk
 Şanma o gül yiri bu gûşe-i destâruñdur

G.40/a 2/

ÂHIR

Aşkın "Âhir" olarak tasavvuru,aşkın bizzat ilâhî ola-
 rak kabûl edilmesinden ileri gelir.Çünkü, Cenâb-ı Allah'ın
 isimlerinden biri de Âhir'dir. "Herşey biter,helâk olur gi-
 der ancak O kalır.Varlığının sonu yoktur.Herşeyin mebd e ve
 miadı Allah'tır.Yani gelinen ve gidilecek olan yer ancak
 Allah ü Tealâ'ya varır ve orada biter.Daha arkası,ileri ve
 gerisi yoktur(18).Bu teşbihin bir sebebi de aşkın Evvel o-
 larak tasavvurundan kaynaklanır:

18-Bkz.^Tatlısu,Esmâ. s.174.

Zâhir ü Bâtında her dem 'aşka yâr ol 'aşka yâr
Evvel ü Âhir odur yârânı nişyân hoş değil

G.74/a 8/

"Kâinat silsilesinin ilk halkası Allah ü Teala'da bi-
ter, Evvel O'dur, dönüş yerinin son halkası da O'nda kesilir,
yani Allah'tır"(19):

'Aşk hem Evvel oldu hem Âhir
Cümleden Bâtın oldu hem Zâhir

K.17/b 13/

AHSENÜ'L-HÜSNÂ

Ahsenü'l-Hüsnâ; güzellerin en güzelidir, insanın güzel-
liği ancak İlâhî güzelliğin aynası olabilir. Çünkü O, kendi
güzelliğini seyretmek için insanı yaratmıştır, dolayısıyla
aşk, doğrudan doğruya Tanrı olarak karşımıza çıkar. Zâten gü-
zeli de güzelliği de yaratan O'dur:

Ala ey 'aşk-ı bî pervâ ki sensin maqşad-ı aşka
Çü sensin ahsenü'l-hüsnâ hem olduñ 'âşık-ı şeydâ

G.20/a 8/

AKL(akl, akl-ı kül, ukulün rûhu, mûnis-i akl)

Aşkın akla teşbihi; aklın "insanın hayrı ve şerri hatta
ilimleri anlayan, sebeplerden neticeleri çıkaran ve eserden
eser sâhibine intikal eden hassası"(20) olmasından dolayıdır.
İnsana aklı, irâdeyi veren Allah'tır, aklın da kendi yedinde
olması tabiîdir:

Fer benem aşl benem faşl benem vaşl benem

Rûh benem 'akl benem olma cüdâ bulma kafa

G.28/b 7/

Akl-ı kül; kâinatta görülen umûmî ahenk ve herşeyi

19-Bkz. Tatlısu, Ali Osman, Esmâ. s.173.

20-Bkz. Yeğîn, Abdullah, Yeni L. s.17.

kavrayan akıldır. Buradan hareketle insanda düşünme hassası akıl olduğuna göre, âşıkda da akıl aşk olacaktır. Çünkü âşık herşeyi onunla kavrayacak ve idrâk edecektir:

Çü sensin 'akl-ı kül ey 'aşk-ı â'lâ
'Ukûlün rûhusun ervâha ma' nâ

G.20/a 15/

Bu beyitte ayrıca akılların rûhu olması durumu da söz konusudur(aşkın). Rûh insanlarda var olduğuna inanılan fakat asla görülemeyen bir hassadır. Onun akıllarda da olması gayet normal bir hadisedir.

Aşk, kâinattaki normal hallerden değildir, aşkı anlayabilmek için akl-ı külle sâhip olmak lâzımdır. Yoksa normal akıl aşkı anlayamaz; çünkü; akıl işi korku ve endîşedir:

Bu 'aşk-ı pâki o 'akl anlamaz anuñ işi
Hemîşe havf ü recâdır dañi şevab u 'ikâb

G.32/a 4/

Herşeyi kavrayabilen akıl, "akl-ı küldür". Akl-ı kül ise; her işi bilen, her işi isteğiyle elinde tutandır:

'Akl-ı külsün cân-ı cânsın ey peder
Hep senüñ destüñdedir' tedbîr-i kâr

G.39/b 5/

'ÂKİL

Akl-ı kül; aşk olduğuna göre, akıl sâhibinin de aşk olması gayet normal bir vakiyadır. Burada âkilden kasıt, akl-ı külle sâhip olan demektir kanaatindeyiz, yoksa normal akla sâhip birinin aşkı anlayamayacağı âşikârdır. Burada Fuzûlî'yi de anmak gerekir:

Dutmazam zencîr-i zülfü terkin ey nâsîh meni
Hah bir âkil kıyas it hah bir divâne tut

beyitinde "âkil ile divâneyi biraraya getirmesi, asıl akıllı-
ğın aşk uğrunda divâne olmak olduğunu" vurgular(21).

İbrâhim Hakkı da aynı fikri benimsediği için, beyitte
âkil ile divâneyi biraraya getirmiştir:

Dâm benem dâne benem hâne vü hemhâne benem

‘Âkil ü divâne benem olma cüdâ eyle vefâ

G.28/b 4/

A`LÂ

Aklın rütbesi yüksek olduğu takdirde, aşkın makamı on-
danda yüksektir. Hem de a`lâların â`lâsıdır:

Egerçi rütbe-i ‘akl oldu ‘âlî

Makâm-ı ‘aşk hem a`lâdır ey dost

G.33/b 10/

‘Aşkı sev Hakkı yüce tut himmetin

‘Aşk-ı pâk a`lâların a`lâsıdır

G.51/a 7/

ANAHTAR

Her kapının bir anahtarı vardır. Fütûhun bir ma`nâsı
da Lûtf-ı İlâhîye'ye ulaşmaktır. Aşk, bu kapının anahtarıdır,
âşığın yol göstericisidir:

‘Aşk miftâh-ı her fütûh olmuş

Mûnis-i ‘akl ü kalb ü rûh olmuş

K.17/a 11/

‘ÂRİF(Ârif, ârif eden, ârif-i agâh)

Aşkın ârife teşbihi, ârifin herşeyi bilen, anlayan ol-
masından ileri gelir. Hakkı, hakkıyla bilmek ârifliktir. Ârif
herşeyin kühünü bilir, rûmûzlardan birşeyler çıkarır. Bu ve-

sileyle aşk-ârif münâsebeti kurulmuştur:

‘Aşk hem ‘ârif oldu hem ma`rûf
Kendi hem vâşif oldu hem mevşûf

K.17/a 17/

Ârif, bilen; agâh, haber-dâr, vâkıf, bilen anlamlarına gelir. Ârif-i agâh, herşeyi hakkıyla bilen demektir. İşte aşk da bu vasıfları hâiz olduğu için ârif-i agâha benzetilir:

Mihr benem mâh benem ‘ârif-i agâh benem
Hakkı saña şâh benem olma cüdâ itme cefâ

G.28/b 9/

ARKADAŞ(Enis, mûnis, mûnis-i cân, mûnis-i skl, refîk, âsinâ, gar, yâr-ı gar, hem-ciger-i ferrûh, mahrem olunacak)

Enis, ünsiyet edilmiş olan, dost, sevgili ma`nâlarına gelir, aşkın enise teşbihi; uzlette olan âşığın dünyevî arzularını ve şeyleri terk ederek yaşarken yalnız olmadığına delâlet eder:

‘Aşkuñla refîk eyle beni olsun enîsim
Hem dilde câlisim

K.4/b 11 /

İnsan sevgili ile beraber olduğu zaman sonsuz bir zevk dünyasında yaşar, hatta bu zevk anında sevgiliye kul ve kurban bile olabilir. Tabîî sevgili ilâhî olarak düşünülünce kul ve kurban olunacak olan Tanrı'dır:

İlâhî ‘izzetüñ Hakkı enîs it kalbime ‘aşkı
Ki anuñ şöhbeti zevkle olam kul u kurbânı

K.11/b 14/

Aşkın cân yoldaşı olarak tasavvur edilmesi, cânın her şeyle ünsiyyet edememesinden ileri gelir. Arkadaş olabilmek için alışmak, birlikte olmak; yanındakinin derdiyle hem-dert olabilmek gerekir. Yoksa insan her an "gayr" ile kavga halinde-
dedir:

‘Tarabun ‘aşk gamıdır ta‘ bun nefs ü hevâ
‘Aşkdır mûnis-i cân gayr ile pür-gavgasın

G.95/b 11/

Arkadaşsız yola gidilmez; en az bir arkadaşla olmak gerek. Akıl, kalb ve rûhun arkadaşı da aşktır hatta bunlar birer kapıysa anahtarı yine aşktır:

‘Aşk miftâh-ı her fütûh olmuş
Mûnis-i ‘aql ü kalb ü rûh olmuş

K.17/a 11/

Ten bir kabirdir. Bu kabirde aşk, âşığa arkadaş olursa âşık korkmaz bilhassa ne hayaller kurar:

Bu kabir-i tende hem ol ‘aşk mûnis olsa saña
Demâdem ol ne hayâlât-ı dil rübâ eyler

G.55/a 2/

Refîk; yardımcı, ortak, eş, arkadaş manâlarına gelir. İnsan yoldaşsız edemez, yoldaşla yol çabuk biter. Aşkın refîke teşbihi bu yüzdendir:

‘Aşkuñla refîk eyle beni olsun enisim
Hem dilde cânisim

K.4/b 11/

İyi bir arkadaş, insana haz verir, ünsiyyetlidir. İnsana, kavuşma sevincini yaşatır:

Sen ‘aşka yoldaş ol ki aña kim refîk olur
İbtidâ hazzı üns ü likâdır belâ hılaf

G.67/a 13/

Aşk bu beraberlik sırrını bildiği için herkesle arkadaş olur ki bu tutumundan dolayı zerrelere parlak ışıklar saçan güneşler meydana gelir. Burada kesretten vahdete gitmek söz konusudur. Zirâ, zerrelere kulu, "hurşid-i rahşân" da Hakk'ı temsil eder:

Cümleye sırr-ı ma'iyyetle çü âşk oldu refîk
Zerrelere da'im ol hurşid-i rahşân oldu hoş

G.63/a 12/

Aşkın âşinâ oluşu, onun ezeli dost oluşu ve mihnetine alışmışlığıyla alâkalıdır. Aşk, dünya ile ilgisini kesmiş âşığa âşinâlık eder:

Halkdan bigâne olmuş âşika
Âşinâsuñ âşinâsuñ âşinâ

G.21/b 14/

Aşk kime âşinâlık ederse, bizzat sevgilinin zâtına (zâ-t-ı ma'sûk) yol göstermiş olur:

Âşk her kime kim âşinâlık ider
Zât-ı ma'sûka rehnümâlık ider

K.16/a 3/

Gar; mağara, in demektir.

Hz. Peygamber Efendimizle Hz. Ebu Bekir, Hicret esnasında Hira Dağı'nda bir mağarada gizlenmişler ve Ebu Bekir iki cihan serverine "yâr-ı gar" olmuştur. Bu yüzden "Siddîk" ünvanını haizdir. Bu bağlılık ve samimiyyet sûfilerce örnek alınmış ve tarikatlerin piri olarak Ebu Bekir seçilmiştir(22).

Bu beyitte gârı, aşkın çıkış noktası olarak düşündük:

Gönce benem hâr benem yâr benem gâr benem

Âşık u dildâr benem olma cüdâ eyle şafâ

G.28/b 6/

Yâr; dost, tanıdık, âşık, ma`şûk gibi manâlarda edebiyatımızda kullanılmıştır."Yâr-ı gâr" terkibiye, ezeli dost, eski yâr gibi anlamlarda lügatlerde yer almaktadır.Ayrıca, bir önceki bahiste de izah edildiği gibi Hz. Ebu Bekir'in bir ünvanıdır(Bkz).Biz, ezeli dost manâsını esas aldık çünkü âşık olabilmek için sır saklayabilmek gereklidir ki bunu da ancak ezeli dostlar yapabilmektedir:

Âşk-ı Hak'dır 'âşıkun yâr-ı gârı dembedem

Hakkı ifşâ itme sırrun her dil-i gümrahâ sen

G.94/b 12/

Âşık sevgilisini bulunca, ona kavuşunca başka yâr istemez.Çünkü,öbür dünyada kendisine arkadaşlık edecek olan hakiki dostu bulmuştur.Âşık dış görünüşü itibarıyla beşerîdir.Deli,derbeder,mezcûb,düşkün bir görünümü vardır ama,aşk,âşığı bu durumdan kurtarır:

Cennet ü duzehde hem 'uşşâka mûnis âşkıdır

'Âşıkun âşk oldu yârı gayrî yâr-ı gârı yok

G.69/b 7/

Bu âlemdeki bütün zerrelere âşığa düşman olsa da yine gam değildir zirâ,âşığın âşk gibi bir arkadaşı vardır:

Zerrât-ı kamu âlem ger olsa baña düşmen

Ne gam baña âşk olmuş hoş hem-ciger-i ferrûh

K.36/a 11/

Âşk,âşığın cân yoldaşısıdır.Bu vesileyle âşk âşığın mahrem olduğu da şeydir.Aşka mahrem olabilmek için,aşk şerabıyla dolmak ve aşkın şevkiyle hem-dem olmak gerekir:

'Âşk tevhid-i sâdik olmuşdur

Mûnis-i cân-ı 'âşık olmuşdur

K.16/b 15/

'Âşıkunla mahrem kıl beni hamr ile pür-dem kıl beni

Şevkünle hem dem kıl beni oldur baña zevk ü safâ

G.29/b 6/

ARŞ

Arş:"Zâhir,Bâtın,Evvel,Âhir isimlerinin halita ve karışığıdır"(23).Aşkın arş olarak düşünülmesi,şüphesiz,aşkın semâvî olarak tasavvurundan kaynaklanır.Çünkü,dert ve elemelerin tamamı Allah'tandır,şifâsı da yine O'ndan olacaktır:

‘Aşk arş oldu fers ü levh ü kalem
Buldı andan şifâyı derd ü elem

K.17/a 7/

ARZ

Aşkın arza benzetilmesi,arzin herşeyi içine almasından mülhemdir.Aşk da arz gibi herşeyi ihtiva eder:

Bir ‘aşk imiş zuhûr u bütûn içre gayri yok
Zâtıyla cism ü hem arz u cevher oldu ‘aşk

G.68/a 10/

Aşk,arz olduğu gibi,aşkın askeri de,aşktan başka arz ve semâya sığmaz.Çünkü,asker gittiği yeri istilâ edip vatan tutar.Aşkın askerleri de,âşıkların sinelerini yurt edinir:

Sıgmadı ‘arz u semâya hüsn-i aşkuñ leşkeri
Bu ‘aceb kim sine-i ‘uşşâkı me'vâ kıldı ‘aşk

G.68/a 7/

ASL(asl,asl-ı cihân,asl-ı usûl,asl-ı zât)

Aşkın "asl" olarak tasavvuru,aşkın herşeye temel olarak düşünülmesindedir.Feleklerin de yaratılması bir aşk sonucu değil midir?

‘Aşkı bî-‘ayn u şın u kâf aña
Asl odur ‘aklı sen güzâf aña

K.17/a 12/

Bütün herşeyin mevcûd olması yine aşka dayanır:

Aşk asıl, cihân da bu aslın bir şûbesidir. Şûbeye aldandırıp asıldan ayrı düşmemek lâzımdır:

Cihân ki fer' dir aslı aşkıdır ancak
Gönülde cümledir ol asl u fer' ayla yok

G.70/a 8/

Fer' benem aslı benem faşlı benem vaşlı benem
Rûh benem 'aklı benem olma cüdâ bulma kafa

G.28/b 7/

İnsanın aslı, aşkıdır. Ona isyân etmemek gerekir çünkü, aşk bu özelliği ile sultana benzetilir, sultanlara isyân ise hoş birşey değildir:

'Aşka ey Hakkı revân cân vir ki asluñ aşkıdır
Öyle bir sultâna teslîm ol ki isyân hoş degil(24)

G.74/a 7/

ÂŞIK(Âşık, âşık-ı şeydâ)

Âşık; fazla seven, mübtelâ demektir. Bu hasletleri dolayısıyla dâimâ bir hasret ve ıztırâb içindedir. Sevgiliden küfür veya azarlama şeklinde de olsa bir alâka beklemekle ömrü geçer:

İbrâhim Hakkı Divânı'nda aşk, cânın âşığıdır:

'Aşk cânın tabîb-i hâzıkıdır
Gâhî ma' şûkı gâhî 'âşıkıdır

K.16/b 1/

Aşk, âşığı da ma' şûğu da kendinden halketmiştir:

Hakkı hemîşe 'âşık u ma' şûkı 'aşk bil
Çün iki ism-i müştâka bir maşdar oldu 'aşk

G.68/a 15/

Aşk, aynı zamanda âşık olabilmeli ki, bütün gizlilikle-

24-EİHD. K.17/b 12, G.58/a 9, G.70/a 8, G.80/b 15, G.87/b 7, G.100/b

re vâkıf olsun, herşeyi bilebilsin:

‘Aşkuñdur olan ‘âşık u ma‘şûk’ u muhabbet
Anuñla bilür cân u dil esrâr-ı nihâni

G.108/b 15/

Şeydâlık, âşığın bir vasfıdır, bir belirtisidir. Şeydâ; çılgın, deli, gibi manâlara gelir. Âşığın deliye benzetilmesi sonucu "âşık-ı şeydâ" vasfını alır. Çılgın olan kişinin pervâsızlığı da normaldir. Bu vesileyle aşk, yine aşktan doğan halin de kendisidir:

Elâ ey ‘aşk-ı pervâ ki sensin maqşad-ı akşa
Çü sensin ahsenü'l-hüsnâ hem olduñ ‘âşık-ı şeydâ

G.20/a 8/

AŞK-BÂZ

"Baziden" fiili, Farsça'da oynayan manâsına gelir. Cân-bâz(cânı ile oynayan) gibi birleşik fiiller yapar.

Aşkın "aşk-bâz" olarak tasavvuru, gönülleri avlaması yönündendir. Ayrıca aşk, hem aşkla oynayan hem de kendi güzelliğine niyaz eden durumundadır:

‘Aşk kendiyle ‘aşk-bâz olmuş
Kendi hüsnüne pür-niyâz olmuş

K.17/b 5/

AT(Esb-i aşk)

İnsanın gayesi Hakk'a ulaşmaktır. Hakk'a giden yol, ancak aşk atıyla aşılabilir. Aşkı, hem yol, hem de bu yolu aşabilecek at olarak görürüz. Buradan hareketle şunu diyebiliriz: Sâlikin sülûk edeceği yol ancak aşktır.

Süvâr-i ‘aşk dlup havf itme yoldan
Ki esb-i ‘aşk hoş rehâvâr olandır

G.49/a 5/

ÂTEŞ(Âteş, od, nâr, nâr-ı tâbende)

Aşkın âteşe benzetilmesi, temizleyici özelliği ve yakıcılığıyla alâkalıdır. Çünkü, aşk âteşi gönüllerdeki masivâyı yakar, yok eder. Vahdete ulaşmanın yolu da masivâyı yok etmektir. Ayrıca bu âteşe yanan, ölüm ve cehennem korkusunu üzerinden atar. Aşk âteşi âşığı zulmetten kurtarır, onun nûrla dolmasını sağlar. Âşık, bu âteşe yandıktan sonra onda kalb gözü ve kulağı açılır; safâyâ gark olur. Aşk âteşi, ışık saçar. Köleleri kurtardı gibi "âzâde"leri de kendisine bende eder. Bu âteş rûha ancak gönülden gözükür. Buna hazır olmak gerekir. İşte mâsivâyı yok etmesi:

Âşk her ne gönülde kılsa karar
Masivâyı koymaz anda cümle yakar

K.16/a 5/

Aşk âteşiyle yanan âşıklardan biri de Mecnûn'dur. Leylâ'da bulduğu aşkın güzelliği karşısında -âdetâ- deliye dönen Mecnûn, sonunda gerçeği bulmuş ve İlâhî aşkla yanmağa başlamıştır:

Vech-i Leylâ'dan göründi hüsn-i âşk
Sine-i Mecnûn'ı hem yakdı ol od

G.39/a 1/

Âşık, aşk âtesinden en çok etkilenendir. Âşık olabilmek için aşk âtesinin şiddetine katlanabilmek gerekir, dayanabildikleri takdirde ölüm ve cehennem korkusundan da âzâde olurlar. Yani aşk ile yanıp onda fanî olanlar, bekâ mülkünü bulmuş olurlar:

Âteş-i aşka yanan mevt ü sakardan geçdi
Hakkı ol fânî olup mülk-i bekâ bulmuşdur

G.55/a 14/

Aşk âtesine yananlar kül gibi olmalıdırlar ki karanlıklar yok olsun; vücûdları nûr ile kaplansın:

Âşk nârı ile yanıp külü küllü oldum ta kim
Zulmetim mahv olup ol nûr ile endûde olam

G.83/a 2/

Aşk âteşi parlayan ışığı ile "merd-i âzâde"yi bile kendine "bende" eder,yani aşk,âteşi vesilesiyle cezbedendir:

‘Aşkdır nâr u nûr-ı tâbende
Merd-i âzâdeyi ider bende

K.16/a 10/

Aşk âteşi,kulaktaki pamuk ve gözdeki kılı yok eder. Yani gözü ve kulağı açar.Göz ve kulak açılmayınca,âşık aşktan nasîbini alamaz:

Âteş-i ‘aşkı mûy u penbeye şal
Gûş u hem çeşm açilsun eyle şafâ

G.27/b 12/

Aşk âteşi,rûha ancak gönülden ulaşır,gözükür.Hz.Musa'nın Tûr Dağı'na çıkması da böyle bir duyğunun sonucudur.Ayrıca kalbin Tûr olarak tasavvuru bu benzetmenin temel unsurudur:

Rûha çün dilden göründi âteş-i ‘aşk-ı lika
Kûh-ı Tûr-ı kalbe vardım habbezâlâ habbezâlâ

G.26/b 1/

Aşk ile âteş arasındaki bir başka münâsebet de;aşkın âteşi gül ve gül bahçesi hâline getirmesidir.Nitekim,Hz.İbrâhim ateşe atıldığında bu husûsiyet açıkça görülmüştür:

‘Aşkuñla belâ bal olur âteş gül ü gülzâr
Oldur zer-i kâni

K.4/b 16/

Aşk âtesine yanan,fânî olup bekâyı bulur:

‘Aşkuñla yanup fânî olan buldı bekâyı
‘Aşk oldu vücûd u adem ü nâm u nişânı

G.108/b 14/

Aşk,muhabbettir,bu muhabbetle yananlar cehennemden emîn olur:

Muhabbet odına yan ol emîn cehennemden
Ki ‘aşk odında yanar her kılade-i taklîd

G.38/a 8/

ATLAS(Atlas bitâne)

Kabâ bir kumaş çeşitidir ve sevgilinin giyim eşyalarından dandır. Beyitte de insanın boy örtüsü gibi bir ma`nâda kullanılmıştır, bir nevî maddî varlıktır. Atlas ise, manevî varlık olarak karşımıza çıkar ki, bu aşktır. Ayrıca, atlas kelimesinde gökyüzü ma`nâsı vardır. Gökyüzü nakışsız ve düzdür. Aklın "nakş u nigâr" e benzetilmesi aşkın "şer-i şerîf" olarak tasavvurundan kaynaklanır:

Bir kabâdır kâmet-i insâna bu şer-i şerîf
 'Aşk aña atlas bitâne 'akl aña nakş u nigâr(25)

K.12/b 12/

AVCI(Sayvâd-ı murg-ı insân)

Aşkın avcı olarak tasavvuru, insanın kuş gibi düşünülmesinden ileri gelir. Çünkü, onun yakalama, kendine bağlama husûsiyeti de vardır. Ayrıca aşk, gizlilik perdesi içinde gizlidir. Bu perdeden dışarı çıkınca bütün cânlar onun tuzağına düşer:

'Aşk sayyâd-ı murg-ı insândır
 Dahî cummâ-ı her perîşândır

K.16/a 9/

'Aşk mahfîken âşikâr oldu
 Cümle cânlar aña şikâr oldu

K.16/a 1/

Aşk, perde içerisindedir, bu perdeyi yırtıp dışarı çıkınca heybet ve azâmetinden aslanlar bile ona av olur:

'Aşk gün perdelerden birûn geldi
 Şîr-i ner hemâña zebûn geldi

K.16/a 2/

AY(Mâh, Mâh-ı Tâbân)

Aşkın aya benzetilmesi, ayın bir nûr kaynağı olarak ta-

savvuruna dayanır. Ayın güneşten ışık alıp geceyi aydınlat-
tığı gibi aşk da âşığın göz ve gönlünü aydınlatır:

‘Aşk hürsîd ü mâh-ı tâbândır

Gül ü müldür o bağ u bostandır

K.16/b 7/

Mihr benem mâh benem ‘ârif-i ‘âgâh benem

Hakkı saña şâh benem olma cüdâ itme cefâ

G.28/b 9/

AYET

Aşkın ayete teşbihi, bizzat ilâhî olarak düşünülme-
sinden ileri gelir. Ayeti sırf kelime manâsında ele alırsak;
iz, belirti, alâmet gibi manâlarını da görürüz. Zaten ayet-
ler Allah'ın varlık ve birliğini ve İslâmın yüceliğini an-
latan alâmetlerdir:

‘Aşkdır sarr-ı nefy ü hem isbât

‘Bâhr-ı tevhid odur kamu âyât

K.17/a 8/

AYNA (vech, mirât)

Aşkın ayna gibi düşünülmesinin sebebi, aynanın her-
şeyi olduğu gibi göstermesinden dolayıdır. Bu ayna diğer ay-
nalara benzemez; normal aynalar belli bir müddet sonra pas-
landıği halde aşk aynası işleyen demirin ışıldaması gibi,
daha parlak bir hâl alır:

Vech-i ‘aşk olmuş kamuya rûberû

Tutmaz ol âyineyi jengârımız

G.59/a 11/

Aşk-ayna münâsebetinin bir yönü de insanın ayna o-
larak tasavvurundan mülhemdir. Güzellerin yüzüne mukabil aşk
aynası insandır. Bilindiği gibi Cenâb-ı Allah kendi güzelli-
ğini seyretmek için insanı halketmiştir:

Bilürsün ki mirât-ı ‘aşk olmuş ‘âdem

Güzeller cemâline tırmuş mukâbil

K.15/a 15/

BABA

Baba; ata, şeyh, manevî önder gibi manâlara gelir. Aşk, bütün cihânın cânıdır, bu cân, bütün yaratılmışları şefkatle kucaklayan bir baba gibidir. Aşkın müşfik bir babaya benzetilmesinin sebebi budur:

Çün cân-ı cihân aşkıdır ol aşktan özge

Bir kimsenin eşfâk pederi var ise söyle

G.101/a 3/

Aşkın şefkatli baba olarak tasavvurun diğer bir yönü de bütün cânlara (burada cân kelimesini mürîd olarak kabul ettik) cânân olarak düşünülmesidir:

Hakkı öğren ol müşfik pederden cümleye

Aşkıdır bâbâ-yı cümle âlem cânlara cânân odur

G.44/a 9/

Aşkın baba olarak kabul edilmesinin bir sebebi de onun şeyh gibi düşünülmesinden kaynaklanır. Çünkü şeyhler, halka bildiklerini anlatmak, onları himmetleriyle korumakla mükelleftir. Bu da ancak lütûf ve ihsânla mümkündür:

Aşk bâbâ-yı cümle âlemdir

Her işi halka lütûf u ihsândır

G.41/b 1/

BAĞ(bağ, gülzâr, bostan)

Aşkın bağ olarak düşünülmesi, bağın bütün güzellik ve zînetleri ihtivâ etmesinden dolayıdır. Aynı zamanda bağbân olan aşk, güzellikler diyârı olan bağdan (gönül) manevî hazlar dağıtan sakî durumundadır:

Bağbân-ı dilsün ey sâkî müdâm

Revnâk-ı âlemsün ey bağ u bahâr

G.39/b 9/

Aşk olmadan cennet bahçesine meyletmek lâzımdır. Çünkü, bağ da gülzâr da aşktır. Buralarda yol gösterecek olan ışık da aşktır:

İtme bensiz meyl-i gülzâr-ı cinân
Çün fûrûğ u bağ u gülzârûñ benem

G.81/b 1/

Aşkın bestana teşbihi ise, bostanın İlâhî güzellikler ve tecelli-i İlâhî'nin aksettiği yer olarak düşünülmesinden ileri gelir:

‘Aşk hursîd ü mâh-ı tâbândır
Gül ü müldür o bağ u bostândır

K.16/b 7/

BAĞBÂN(Bağbân-ı dil)

Bağ, güzelliklerin mekânıdır. Bu mekânın sahibi olan aşk ise bağbandır. Bir başka deyişle aşkın bağbana benzetilmesi, bağbanın bağıdaki bütün güzelliğe sahip olmasından mülhemdir:

Bağbân-ı dilsün ey sâkî müdâm
Revnâk-ı âlemsün ey bağ u bahar

G.39/b 9/

BAHAR

Aşkın bahar olarak tasavvuru, baharın sıcak ve güzel günlere başlangıç olmasından dolayıdır. Bahar geldiği zaman bağ ve bostan şenlenir, güzeller seyrâna çıkar. Bu vesileyle kışın kasveti de bitmiş olur. Dolayısıyla âşğın gönlüne huzûr dolar:

Bağbân u dilsün ey sâkî müdâm
Revnâk-ı âlemsün ey bağ u bahar

G.39/b 9/

BÂKÎ

Aşkın "Bâkî" olarak düşünülmesi, O'nun ebedî ve ezeli olmasından mülhemdir. Bâkî "Bu ism-i şerîf varlığın devamını bildiren bir kelimedir. Varlığın devamı, önü ve sonu olmamaktır" şeklinde izah edilmiştir. Buradan hareketle aşk İlâhî olarak tasavvur edilmiştir diyebiliriz(26):

Ezelde âşk idi mevcûd u hem odur Bâkî
İrince şavbına hem nevbet-i i'âdetimiz

G.59/b 4/

Dünya fânîdir, bu fânîlik içerisinde bâkî olan ancak
aşktır. Onu talep etmek lâzımdır:

Bu bâkî âşkı talep kıl cihân-ı fânîde
Bu arzû ile vir cân di her çi bâd-ı âbâd

G.37/b 9/

Aşk, ölümsüz ve bâkîdir, bütün vasıfları da ber-kemâldir:
âşk, bâkî-i lâ-yezâl olmuş
Cümle evşâfı ber-kemâl olmuş

K.17/b 2/

Aşk, bekâ verir, bu mesele tasavvufta kendi varlığının
dahil herşeyin Hak'tan olduğunu bilmek olan "fakr u fenâ"yı
bilmekle mümkündür şeklinde izah edilebilir. Bu yola da ancak
aşk ile ulaşılabilir(27):

Fakr u fenâyı vir baña fakr ehli ile kim
Fânî olan yolunda bulur âşk ile bekâ

K.6/ a 17/

BAL(Engebîn)

Aşkın bala benzetilmesi, onun tatlı oluşundandır. Ayrıca
ca balda bazı dertlerin şifâsının olması da düşünülmüş olabilir.
Balın-aşk için-kevser ve şîr ile beraber zikredilmesi de
balın bu unsurlar kadar değerli olduğunu gösterir:

âşk cennât ü hûr-ı âyn olmuş
Kevser ü şîr ü engebîn olmuş

K.17/a 2/

BÂR

Kulluk vazifesi dağlara, taşlara verildiği zaman hiç-
biri kabul etmediler. İnsan bu vazifeyi kabul etti. Aşkın e-

manet olarak addedilmesi de buna dayandırılabilir. Burada ayet-i kerimeye telmih olabilir. Aşkın insanın yükü olması bu yüzden:

Biz emânet-dâr-ı âşkîz almamış

Yir ü gök anı ki olmuş bârımız

G.59/a 8/

Aşk, insanın yükü olduğu gibi cânın da yüküdür. Böyle kabul edilmesi, ma`şûka bağlıdır. Ma`şûk eğer insansa yani maddî ise, aşk, cânna yük olur. Ama ma`şûk İlâhî ise o zaman aşk cânın yârı, arkadaşı olur. Cânın sevgilisi güzel olur ki bu da ancak "aşk-ı Hüdâ" dir:

Ma`şûk eğer insân olur aşk bâr-ı cân olur

Ma`şûk-ı cân ger ân olur cân yâridir aşk-ı Hüdâ

G.28/a 3/

BÂTIN

Aşkın Bâtın olarak kabûl edilmesi onun bir takım sırlara vâkıf olmasından ileri gelir. Akıl zâhiri görür, anlar ve bilir. Aşk ise; bâtını bilir yani aşk için önemli olan zarf değil mazrûftur:

Çü`aklı oldu zâhir bu âşk oldu bâtın

Ke hâricde`aklı sen ol`aşka dahil

K.15/b 5/

Aşkın Bâtın olarak tasavvurunun diğer bir cephesi de aşkın İlâhî olarak düşünülmesinden mülhemdir. Çünkü, Cenâb-ı Allah'ın isimlerinden biri de Bâtın'dır. Yani gizlidir, biz onu "kühüyle" bilemeyiz ama varlığına kesin olarak inanırız. Ortada bir mahlûk varsa onun Halık'ı da olmak gerekir. Bütün var olanlar için bir var edanın olduğunu kabûl etmek, akıl için bir zarûrettir. Öyleyse aşk; doğrudan doğruya Tanrı olarak kabûl edilmiştir diyebiliriz:

Âşk hem Evvel oldu hem Âhîr

Cümleden Bâtın oldu hem Zâhir

K.17/b 13/

BEDELSİZ

Aşka bedel bulunmamıştır; aşkın bedelsiz addedilmesi, onun herhangi bir para ve meta karşılığı alınıp-satılmıcağı

içindir.Hem de hiçbir güç ve kuvvet(maddî yönden) ona değer biçemez:

‘Aşk bul ‘aşk ile ol ‘aşk ile tol ey Hakkı
Herşeyin var bedeli bulmadılar ‘aşka bedel

G.79/a 8/

CÂN(Cân,cân-ı her cân,cân-ı cihân, cân-ı cân)

Aşkın cân olarak tasavvuru;cihândaki herşeyin aşk olarak düşünülmesinden ileri gelir.Çünkü âlemin gülşeni aşk sayesinde çiçeklerle dolmuştur:

Cân u cânân tâlib ü ma‘lûb cümle ‘aşk imiş
Gülşen-i ‘âlem pür ezhâr olmuş aşla hâr yok

G.69/b 3/

Cân,yaşamak alâmetidir ve gözle görülmez.Cân,insanın kendisidir,insan Allah'ın kulu olduğuna göre,aşkın cânâna teşbihi gayet tabiîdir;bir de tarikatlerin bazılarında kişilerin birbirlerine karşı hitapları "cân" şeklindedir:

‘Aşk gözden gönülde pinhândır
Dâ‘imâ cân içinde ol cândır

K.16/a 12/

Aşkın cânların cânı olarak tasavvuru da yine yukarda arzettiğimiz sebebe dayanır:

‘Aşk: kân-ı ‘ulûm u ‘îrfândır
Nûr-ı her çeşm ü cân-ı her cândır

K.16/b 12/

Ey ‘aşkımız v'ey cânımız hem derd ü dermânımız
Lu‘f eyle ey cânânımız cân içre sen ol cânımız

G.57/a 1/

Aşk, cihânın da cânıdır.Bu tür düşünüş,onun herşeye hayat vermesinden kaynaklanır:

Ey 'aşk v'ey cân-ı cihân ey mübtedâ v'ey müntehâ
 Ey ruste-hiz-i nâ-gehân v'ey rahmet-i bî-intihâ

G.22/a 1/

Kalbe virir 'aşk demi hoş hayât
Cân-ı cihândır o dem-i cân-fezâ

G.24/a 9 /

Cân-ı cihânsun ân ile sen cümleye ayân
 İz kad bedâ cemâlûke fi külli mâbedâ(28)

إِذْ قَدْ بَرَأَ خَالِكَ فِي كُلِّ مَا بَرَأَ

G.20/a 3/

Gel şalın gönlümde ey cân-ı cihân
 Dil-rübâsun dil-rübâsun dil-rübâ

G.21/b 8/

Cihânın özü aşktır, o öze ulaşabilmek için onu candan istemek lâzımdır. Ayrıca o, çok müşfik bir baba gibidir:

Ey Hakkı çünkü cân-ı cihân 'aşk-ı pâk imiş
 Cândan o nûr-ı dide-i âyânı isterem

G.84/a 3/

Çün cân-ı cihân 'aşkdır ol 'aşkdan özge
 Bir kimsenün eşfâk pederi var ise söyle

G.101/a 3/

Gönüllerin sürekli açılıp kapanması(kabz ü bast) aşktandır, bunun sebebi ise, aşkın cân içinde cân olmasındandır:

'Aşkdandır çün gönüller kabz ü bastî dembedem
 Pes bilindi şüphesiz her cân içinde cân odur

G.44/a 8/

'Akl-ı külsün cân-ı cânsın ey peder
 Hep senün destüñdedür tedbîr-i kâr

G.39/b 5/

CÂN-FEZÂ

Aşkın cân-fezâ olarak düşünülmesi, cân-fezânın cân ar-

28-"Senin cemâlin her görüldüğünde bütün güzelliğiyle görünür."

Tercüme ve okunuş Dr.Şakir Ergin'e aittir.

tırıcı, câna cân katan olmasından ileri gelir. Aşk, âşığın cânına cân katar hatta; âşık aşkla diridir, onunla ayakta durur. Bu yüzdendir ki, bazı âşıklar vuslatı istememişler aksine "Meonûn" gibi hicrânı istemişlerdir:

Evvel ü âhir yâr-ı garımsın nihân
Cân-fezâsın cân-fezâsın cân-fezâ

G.21/b 10/

CÂN SÜRÜRÜ

Aşkın cân sevinci olarak tasavvuru; aşk hâline erince cânın sevince gark olması ve kurtuluşa ermesinden mülhemdir:

“Âşıka ‘aşk işi ‘inâyetdir

Cân sürûrîdır ol hidâyetdir

G.50/a 1/

Aşk, cânın sevinci olduğu gibi, cânı rakkas da eder. Onun için aşktan başkasıyla olmamak gerek. Aşktan ayrı düştün cân, âdetâ, rakkas gibi raks etmeğe başlar, eziyet çeker ve sonunda masivâ çukuruna gömülür gider:

Ger olsa halvet-i dil gayr-i aşkdan hâlî

Bu sine def çalar ol dilde cân olur rakkaş

G.65/a 11/

CÂNIN CEVHERİ

Cânın mecâzî manâsı; dost, tanıdık, sevgili, muhibdir. Sevgili veya dost İ.Hakkı'da Tanrı olduğuna göre, sevgilinin özü de aşktır. Bu aşk, cümleye cânân olduğu halde şâirimiz şefkatli bir anneden niçin ayrı düştüğünü anlayamamaktadır:

“Aşkdır cevher-i cân cümleye oldur cânân

Niçün ol mâder-i müşfikden ırağ u ‘ürem

G.80/b 13/

CÂLİS

Aşkın "câlis" e teşbihi, onun arkadaş olarak tasavvurundan kaynaklanır. "Kişi sevdiğiyle beraberdir", arkadaşıyla ünsiyet eder, ünsiyet ettiği de gönlünde taht kurar. Âşık için ünsiyet edilen ve gönülde yer verilen, aşktır:

Âşkuñla refîk eyle beni olsun enîsim
Hem dilde câlisim

K.4/b 11/

CENNETLER(Cennât)

Cennet:"Allah'a(C.C.) inanan,ibâdet ve itaat edenlerin imân ve Islâmîyete ihlâs ve sadakâtle **hizmet edenlerin**,Kur'a-n'a bir Hizbü'l-Kur'an olarak mücâhidâne bir sûrette hizmetkâr olan mücâhidlerin... ebediyyen içinde kalacakları mekân venmes-ken"(29) olarak tarif edilmektedir.Pek güzel,pek süslü köşk ve sarayların ve bahçelerin bulunduğu yerdir.Aşkın cennetlere benzetilmesi ise,bütün güzellikleri cennetin ihtivâ etmesindedir:

Âşk cennât ü hûr-ı in olmuş
Kevser ü şîr ü engebîn olmuş

K.17/a 2/

CEVHER

Cevher;bir şeyin özü,esasidir.Aşkın cevhere teşbihi,gizli ve açık olan herşeyde aşktan başka birşeyin olmamasından dolaydır:

Bir âşk imiş zuhûr u bütûn içre gayri yok
Zâtıyla cism ü hem arz u cevher oldu âşk

G.68/a 10/

İnsan rûhunun özü olan olan aşk,iki âlemden de mücerredtir,elle tutulamaz:

Âşk bünyâd-ı her dü âlemdir
Cevher-i aşı-ı rûh-ı âdemdir

K.17/b 4/

Cevherem gerçi mücerreddir iki âlemden
Hem heyûlâ gibi her şekl ile ben cilve-gerem

G.82/a 15/

CEZBEDEN

Aşkın gamı bir kere yüreğe düşmeyegörsün o daimâ-çare-

Çü cezb ider beni nâçâr-âkrbet gam-ı âşk
Pes ihtiyâr ile ben-âşkı ihtiyâr iderem

G.79/b 13/

CIHÂN(Cihân,Cihân-ı âşk)

Aşkın cihâna teşbihi,aşkın her iki âleme de şâmil ol-
masındandır:

Cihân-ı âşka dâhil olsañ andan bu iki âlem

Görinür şanki bu şahrada bir seng-i nişân olmuş

K.6/b 13/

Aşk cihânının nûru ile dolu olan cân ve gönüller,cân
gözünü açıp da âleme baktıklarında göreceklerdir ki,bu cihân
îlâhî tecellînin aynasıdır:

Cihân-ı âşka gel dil dîdesinden âşkı seyr eyle

Ki nûr-ı âşkdan cân u gönül pür hüsn ü ân olmuş

K.7/b 13/

Dîde-i cânı açıp âleme bak ey Hakkı

Ki cihân ayine-i âşk-ı Hüdâ olmuşdur

G.45/a 2/

Aşk dünyasına cân kuşunun erişebilmesi için,gönül e-
vinin kapısını feth etmek lâzamdır:

Feth it cihân-ı âşka bu dil beyt-i bâbını

Ta murğ-ı cân kafesden ide evce irtikâ

K.6/b 2/

Cihânı aşk olarak kabul etmek gerekir çünkü,bütün nâm
ve nişân ondadır.Ayrıca,cihân aşkın bir sûretidir:

Cihânı âşk bil seyr eyle Hakkı

Ki andan cümle şey nâm u nişândır

G.45/b 3/

Cihânı sûret-i âşk añlayan cân

Bilür nefsin ki o bir gizli kândır

G.45/b 1/

Cihân, aşk olarak tasavvur edilince, cânın hiç ehemmiyeti kalmaz. Ayrıca Hak aşkı bu cihânı doldurduğu için, cihândaki tüm eşyâlar, bu aşka meyhânelik eder:

Cihân-ı 'aşkda biñ cân bir arpayı degmez

Bizümle işi yokdur işi kim fikr-i cân eyler

G.48/a 6/

Çün cihândır 'aşk-ı Hak meyhânesi eşyâ müdâm

Hamr-ı lütf u zehr-i kahruñdan tolı çün kâs ü tâs

G.62/b 4 /

Aşk sadasının gürültüsüyle bu cihân doluludur. Fakat âşık olmayanın kulağına bu sesler duyulmaz. Buradaki "huruş" kelimesi aşk sadasının şiddetini ifâde etmek için kullanılmıştır(30):

Toldırdı bu cihânı hurûş-ı sadâ-yı 'aşk

Likin bu ten kulağına gelmez nîdâ-yı 'aşk

G.67/b 10/

Cihânın yaratılmasında aşkın rolünün büyüklüğü malûm... Yani Allah(C.C.)'ın Hz.Peygamber'e olan aşkı... Âşık, bu aşkla cihâna gelmiş ve O'na neş'e içinde gitmektedir:

'Aşkdan geldim cihâna 'aşk ile

Hem aña mesrûr u handân gitmişem

G.80/b 1/

CİLÂ

Aşkın cilâya benzetilmesi, gönlün ayna gibi düşünülmesinden ileri gelir. Bu münasebetle gönül aynasını parlatan cilâ, aşktır.

Gönül; Hakk'ın tecelli ettiği yerdir. Allahın nazargâhı olan yerde masiva olmamalıdır. Sayet varsa bunun temizlenmesi işini yapacak olan aşktır. Burada masivâdan kasıt; tendir, yani o ten aynayı örter. Ten ise kesrettir, bu dünyaya ait şey-

lerdir; onların gönülde işi yoktur:

Gönlümüz zulmet-i tenden hoş erişdi cânâ
Senden ey 'aşk her âyine cilâ bulmuşdur

G.55/a 13/

CİSM

Cisim; varlığı bilinen şey demektir. Burada aşkın cisim benzetilmesi keyfiyeti, bütün herşeyin, aslında, aşk olarak düşünülmelerinden kaynaklanır:

Bir 'aşk imiş zühûr u bütûn içre gayri yok
Zâtıyla cism ü hem arz u cevher oldu 'aşk

G.68/a 10/

CİLVE(Cilve kılan, cilve-ger)

Cilve, bir ma' nâda tecellîdir. Tecellî ise, ilâhî bir hadisedir, Tanrı'nın tecellîsi ise, ancak eşyâda "aks" şeklin- görülebilir. Her güzelliğin güzelliği ise kendi içinde gizli- dir:

Bir cilve kıldı 'aşk u bıraktı birûne 'aks
Her naqş-ı dil-rübâ ki nihân idi der-derûn

G.86/b 2/

Sûretin çokluğunda "cilve-ger" olan, aşktır:

Bir 'aşk imiş bu kesret'i şûretten cilve-ger
Fi'l-küllî vâhidün yetecellî bi-küllî şân(31)

G.87/b 2/

CÛD

Cûd, cömert demektir. Aşkın "cûd" olarak tasavvuru, onun hiçbir şeyi esirgememesinden ileri gelir. Rahmaniyet ile a- lâkalıdır, çünkü, bütün şeyler ondan "mevcûd" olmuştur:

'Aşkdır asl u fer' vücûd u cûd
'Aşktan oldu küll-i şey mevcûd

K.17/b 11/

CÜYÂN

Âşîğın arayanı, aşk olmak gerekir,yoksa âşîğın hâ-
li yamandır.Ayrıca âşık gizli ve açık olarak onu nasıl is-
terse eninde ve sonunda aşk onu arayıp bulacaktır:

Zâhir ü bâtın ne istersen beni
Evvel âşîr çünkü cüyânun benem

G.81/b 10/

CÜMLE

Aşk herşeydir;böyle düşünülmesi kesrette vahdeti gör-
mek felsefesiyle izah edilebilir.Ne kadar tahkîk edilirse
edilsin netice değişmeyeceği için bu sözler haktır,doğrudur,
tasdik etmek lâzım gelir:

‘Aşkdır ‘aşk cümle bi't-tahkîk

Hakkı hakdır bu sözler it taşdik

K.17/b 14/

CÜNÜN U SEVDÂ

Aşk,aklı örter ve gizler; aşkın demiyse, derdlere
devâdır.Bu yüzden aşk akla üstün tutulmuştur:

‘Akı ‘âkile bildim ‘aşkı cünün u sevdâ

‘Aşkun demiyse kıldım derdine hoş müdâvâ

G.27/b 3/

DAMAD

Aşkın damad olarak tasavvuru, kalbin "hacle" ye,cân-
nın ise geline benzetilmesine dayanır.Kalble cânın vuslatın-
da perde yoktur:

‘Aşk u cân hacle-i kalb içre çü damad u ‘arus

Bulsalar vuslat o demokande tuvağı vardır

G.42/a 9/

DÂNE

Aşkın dâne olarak düşünülmesi,insanın kuşa benzetil-
mesine dayanır.Aşk avcıdır;insanıdenen kuş dâneyi almak üze-
re oraya yönelecek ve aşkın tuzağına düşecektir.Dolayısıyla
aşka avlanacaktır:

Dâm benem dâne benem hâne vühem-hâne benem

‘Âkil ü divâne benem olma cüdâ eyle vefâ

G.28/b 4/

Aşk dâne yani tohumdur.Âlem ise, aşk tohumundan meydana gelmiş bir ağaçtır;bu ağacın meyvesi de insandır:

Didim ey ‘aşk nesîñ ben neyim ve ‘âlem ne

Didi ben dâneyim ve sen şemer ü kevn şecer

G.47/b 1/

DARÜ'L-EMÂN

Darü'l-emân, af ve yardım dileme yeridir.Aşkın bu tür tasavvuru,âşığın af dileyeceği yer olarak düşünülmesinden mülhemdir;gerisini terk edip aşkla huzûr bulmak lâzımdır:

Gel ‘aşka rağbet eyle ki darü'l-emân budur

Terk eyle gayri ‘aşk ile kıl dembedem huzûr

G.43/a 7/

DEFİNE

Define,toprağın altında bulunur yani gizlidir.Aşk kevn ü mekâna sığmayan bir definedir.Aşkın define addedilmesi,onun bir takım sırharı ihtiva etmesinden kaynaklanır. Ayrıca,gönül insana benzetilmiştir.İnsan bir kere o defineye ayak basmaya görsün artık ona güç-kuvvet yetmez.Bu defineye girebilmek için âşık olmak lâzımdır:

Gönlüm ayağı geçdi ‘aşkın definesine

Öyle büyük define kevn ü mekâna sığmaz

G.61/b 7/

DELİL(delil,huccet)

Aşkın delil olarak kabûlü, delil kelimesindeki kılavuz manâsından dolaydır.Aşk kılavuz olursa,âşığın işi kolaylaşır.Aklın delili,talep ettiği yani sevgilidir.Aşkın delili ise bizzat aşkın kendisidir:

Saňa sensin delil ü huccet ey ‘aşk

Egerçi ‘akle bürhân oldu mañlûb

G.33/a 3/

DELLÂL

Dellâl, çarşı ve pazarda satılacak malı müşteriye bağırarak duyuran kimse, tellâl demektir. Ayrıca, malın satılmasına aracılık edene de bu isim verilmektedir. Aşkın dellâl olarak düşünülmesi, onun aracı olarak kabulünden ileri gelir. Çünkü, aşk aracı olunca binlerce gam da âşığa müşteri olur, baht yıldızı da pazarlığın sıcak geçmesini sağlar:

Şükr kim bâzârımı germ itdi bahtım ahteri

‘Aşk dellâlımdır etrâfımda biñ gam müşteri

G.109/b 11/

DEM(dem-i aşk)

Dem; dilimizde değişik mânâlara gelir: Vakit, kan, içki, kıvam, soluk, nefes... gibi. Vakit mânâsına gelen dem, sülûk ehlinin ulaşmak istediği makamdır.

Dem çekmek tabiri de iki mânâda kullanılmaktadır. Bunların ilki içki içmek, diğeryse bûlbülün ötmesidir. Aşkın deme teşbihi, aşkın gönülde husûle gelmesinden kaynaklanır. O demi yakalamak için çok çalışmak gerekir ayrıca, deme sebep yine aşktır:

Gönül çalış ki dem-i âşkdan eser bulasın

O mübtedâya derûnunda bir haber bulasın

G.88/b 10/

Hâb içre olur gamlar ‘aşk içre olur demler

‘Âgâh oluñ ‘âdemler çün ‘avn-i Hüdâ geldi

G.106/b 13/

DENİZ(bahr, muhît, deryâ, yemm)

Aşkın deniz olarak tasavvuru, insanın balığa (mahî) benzetilmesinden ileri gelir. Balık nasıl karada yaşayamazsa âşık da aşksız yaşayamaz. Ayrıca, deniz vahdeti, kara kesreti temsil eder:

‘Aşk oldu çü bahr ü ben çü mâhî

Bu sâhil ‘akl-ı kâtilimdir

G.43/b 14/

Aşk, denizdir; nasıl ki deniz içindeki sadefleri muhafaza ediyorsa, aşk da insandaki imanı (dürr-i yetim) muhafaza eder. Onun için aşk denizine dalmak, toz ve topraktan temizlenmek gereklidir:

Sendeki dürr-i yetîmi hıfz için mişl-i şadef
Gark-ı bahr-ı 'aşk olup hiç olma muğberr-i türâb

G.30/a 11/

Aşk, ulaşılması zor, ucu-bucağı belli olmayan kısaca nihayetsiz bir denizdir. İnsanlar ise, bu denizin dalgalarıdır. Denizle dalga farklı görünse de aynı şeydir. Vahdet ve tecelli söz konusudur:

Biz bu bahr-ı 'aşk-ı bî-ka' ruñ müselsel mevciyüz
 Gerçi zencîriz velî biz metn-i deryâ olmuşuz

G.60/b 10/

Aşk denizi cân ve gönlün muhitidir ve "bahr-ı nefis" ise hakikat denizidir. Bu deniz ise, aşktır(32):

Çünkü bahr-ı 'aşkdır Hakkı muhîr-i cân u dil
 Cümle andandır bed ü nîk ü su' al ü hem cevâb

G.30/a 12/

Bahr-ı nefis ki 'aşkdır olmuş yüzi cihân
 Emvâcudur havâdis-i 'âlem 'âle' d-devâm

G.80/b 8/

Kelime-i Tevhîd'in sırrı da aşktır, bu aşk adetâ bir denizdir. Kelime-i Tevhîd'teki "Lâ ilâhe" cüzü menfi, "illallah" cüzü ise müsbet (isbat) tir(33):

'Aşkdır sırr-ı nefy ü hem isbât
Bahr-ı tevhîd odur kamu âyât

K.17/a 8/

Yeryüzündeki sûretler (dünya nimetleri) kesrettir. Yani "Hakk"ın birliğine ulaşmak için engeldir, fakat böyle olabildiği gibi, birliğin çokluk halde tezâhürü de olabilmekte-

32-Bkz. Muallim Nâcî, Lûgat-ı Nâcî, İst. 1978, s.905.

33- " Gölpinarlı, Abdülbâkî, Tasavvuftan Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler, İst. 1977, s.214.

dir. Yanılmamak lâzım gelir:

Nakş-ı şüretten güzer kıl aşk-ı ma'nâ iste kim

Bahr-ı aşkuñ mevcidür şüret budur toğrı suhan

K.13/a 12/

Aşkın deniz olarak düşünülmesinin bir başka sebebi de gönlün gemiye teşbihi ile alâkalıdır. Bu gemi, ancak, aşk denizinde yüzebilir:

Âşk bahrindedir sefine-i dâil

Lâ haşarı fiyhe lâh-ı lilmellâh(34)(35).

G.36/a 1/

Deniz, içinde mücevher saklar. Aşk da içinde mücevher saklayan denize benzetilir. Bu denizden alınan bir cevher cân içinde saklanmalı ve asla kimseye söylenmemelidir:

Eger bir cevher alduñsa muhît-i aşkdan zinhâr

Anı cân içre hıfz it söyleme kimseye 'amdâ

G.27/a 10/

Aşk, bir deryâdır. Böyle düşünülmesi, deryânın uçsuz, bucaksız ve engin olma husûsiyetinden kaynaklanır. Bu deryâdan korkmamak lâzımdır. Burada âşık; "habbe, hevâ, heves" olarak karşımıza çıkar. Habbenin içi hevâ ile doludur. Hevâdan vazgeçerse denize karışacak ve vahdete ulaşacaktır:

Âşk deryâsına şal kendüñi havf itme şakın

Giç hevâdan ki yemm-i aşka hubâb âşâsın

G.95/b 9/

Şâirin şiiri, aşk denizinden alınmış bir sudur. Bu su, aynı zamanda, cihân bağıni sulayan, tenlere hayat veren bir su olarak düşünülür. İbrâhim Hakkı da kendi sözlerini aşk deryâsından alınmış bir suya benzetmiştir. Burada sudan kasıt, inci ve gevherdir:

Hakkı bu söz bir şudur deryâ-yı pâk-i aşkdan

Kim cihân bağıni şuvarmış tenleri bir cân eder

G.51/b 14/

34-Bu konuda ayrıca bkz. EHD G.36/b 3.

35-Arapçası:

لا خطر فيه لاح لللاح .

Bu değer unsuru, bir başka beyitte, aşkın hem deryâ hem o deryâda mevcut gevher olarak tasavvurunda da yer alır:

Deryâ vü gevher 'aşkıdır hem Mısır u şeker 'aşkıdır

'Âlemde server 'aşkıdır ol şâhı cüyândır gönül

G.76/b 11/

Herşeyin bir sebebi vardır, aşk deniz olduğu gibi o denize dalgalar ettiren sebeptir de...

'Aşkuñla oldu müntesil ü emrüne muti

Hem bahr ider tekâatum u hem Kûh ile şadâ

K.6/a 4 /

DERD(derd, derd-i aşk, dermend-i aşk)

Aşkın derde teşbihi, âşıkın dertli oluşu ile-verdiği sıkıntı ve acı sebebiyle-mütenâsibtir, ancak aşk, gerçek âşık için değerli bir duygudur ve âşık onu arzu eder; aşk derdi, bütün cihânın safalarından daha lezizdir:

Cihân şafâların ehl-i cihâna bahş itdim

Baña yiter elem ü derd-i 'aşk-ı istilzâz

G.39/a 4 /

'akikî aşk temizdir. Aşkın derde benzetilmesi, derdin mecâzî olarak kullanılmasındandır. Bu dert, lezzet alınan bir derttir. Aşkın derdi hoşluk verir(36). Bu beyitte ayrıca;

Kendi hüsnün hüblar şeklinde peydâ eylemiş

Sonra dönüp çeşm-i âşıkdan temâşâ eylemiş

(Yenişehirli Avni)

beyitinde ifâdesini bulan tecellî de sözkonusudur. Burada güzelliği seyrettiği için âşık; güzelliğin sahibi olduğu için ma'sûktur. Bir başka söyleyişle âşık=ma'sûk olmuştur. Aşkın âşık nazarında bu derece kıymetli olmasının bir başka sebebi de cânânla ilgili olmasıdır, nasıl ki âşık ile ma'sûk gerçekte aynıdır ve ayrı görünmesi zahirîdir, neticede âşık ile ma'sûk, cân ile cânân vahdette bir olacaktır:

36-Bu konuda Fuzûlî:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb

Kılma dermân kim helâküm zehri dermânundadır

demistir.

‘Âşık u ma‘ şûksun ey ‘aşk-ı pāk
Derdsin ve mâye-i dermândasın

G.88/a 6/

Aşk öyle bir derttir ki, cân içinde cân olmaya lâ-yık olup dermânı gönüldedir:

Ey ‘aşkımız v'ey cânımız hem derd ü hem dermânımız
Luţf eyle ey cânânımız çân içre sen ol cânımız

G.57/a 1/

Dermânuñ iste sende sen ey dermend-i ‘aşk
Sen dilden olma dūr ki dildir saña şifâ

K.14/b 8/

DERMÂN

Gerçek dert, âşık için, Hak'tan ayrı kalmak, kesrete ve masivâyâ bağlanıp kalmak ve vahdete ulaşmamaktır. Vahdete ulaşmanın yolu hakîkî olarak aşka sahip olmaktır. Bu sebeple aşk, dermân olarak düşünülmüştür. Dertlere dermân mutlaka vardır, âşığın derdinin dermânı ise aşktır:

Ey ‘aşkımız v'ey cânımız hem derd ü hem dermânımız
Luţf eyle ey cânânımız cân içre sen ol cânımız

G.57/a 1)

İki ‘âlemde benimsin ben senüñ

Her ne derdüñ olsa dermânuñ benem

G.81/b 4/

Fakr eger zahm ursa hazz al koyma sen dermân aña

‘Aşk eger derd itse ihsân itme dermân zinhâr

G.56/b 3/

DERS(ders-i aşk)

Bahs: Söz açmak, bir madde hakkında teftiş ve tahkik tarikiyle söz söyleme,

Nakl; bahs, kıyas ilim öğrenmede takip edilen mertebe-

ladir. Buradan hareketle ve beytin ma`nâsına istinâden diyebiliriz ki; bütün ilimler, aşk ders-için ancak bir başlangıçtır:

Hazır-ı 'aql oldu nakl ü bahs ü kıyâs

Cümlesi ders-i 'aşka ebced olur

G.43/b 1/

DEVÂ

Aşkın devâyâ teşbihi, âşıkın derdine devâ olarak düşünülmesi ve âşığın derdine devâ olarak aşkı tanımalarına dayanır:

Derd ü belâda 'âşık pür-dem cesûr olur

Kim 'aşk cümle derde devâdır belâ hılaf

G.67/b 1/

Gönül de kendi dertlerine dermânı aşktan alır:

S^{en}ünle bulmuşum ey 'aşk rahât-ı cânı

Ki senden aldı gönül cümle derde dermânı

G.101/b 1/

DIKEN(Niş)

Aşkın dikene benzetilmesi, insanın gül olarak tasavvuruna dayanır. Aşkın diken olması, yara olması, sıkıntı vermesi; âşık olabilmek için aşılması gereken merhalelerdir. Bu dikenin gerçek âşıkta başkası alamaz.

Aynı beyitte "nûş-ı cân ve merhem" olması ise, aşkın sıkıntılarının sonunda ulaşılan sâadet olmasındandır:

'Aşk hem nûş-ı cân olur, hem niş

H^{er} dem oldur kamuya merhem ü riş

K.16/a 14/

DİN

Dînin arzu ile kabul edilmesi, cân ve gönülden istenmesiyle aşk arasında ilgi kurulmuştur. Dîni akidelerin gerçek ma`nâda yerine getirilmesindeki zorluk ve yerine getirilmesi halinde erişilecek haz ile aşkın sıkıntıları ve bu sıkıntılar sonucunda ulaşılabilecek sürûr arasında münâsebet vardır. Her ikisi de vahdete ulaşmak için birer vasıta. Bu bakımdan aşk, "dîn" olarak düşünülmüştür diyebiliriz:

Bir zamandır ki gam-ı âşk benim dînimdir
Elem ü hüznü sürür-ü dilî gam-gînimdir

G.43/b 4/

DİVÂNE

Tasavvufta; kesrette vahdeti bulmak, herşeyde Allah'ı görmek kaidesi vardır (Bakınız: Âkîl Maddesi).

Dâm benem dâne benem hâne vü hem-hâne benem
‘Âkîl ü divâne benem olma cüdâ eyle vefâ

G.28/b 4/

DOĞAN (Bâz-ı necîb)

Aşkın avcı bir kuş olan doğana benzetilmesi; cânın avlanacak bir kuş olarak düşünülmesine dayanır. Aşk cihânın avcısı olunca, onun avı ancak cânlardır:

‘Aşk sayyâd-ı cihândır ki şikârı cânıdır
‘Aşkıdır bâz-ı necîb ü aña cânlar usfûr

G.51/b 4/

DOĞRULUĞUN OTURDUĞU YER (Maka'da's-sıdk)

Aşkın bu tür tasavvuru, onun ülke olarak düşünülmesinden mülahemdir. Doğrudan doğruya Allah makâmıdır:

‘Aşkıdır hüsn-i Âdem ü Havva
Maka'da's-sıdk Cennetü'l-Me'vâ (37)

K.17/b 1/

EMÂNET

Emânet; sayılan, itimat edilen, güvenilen bir kimseye başkası tarafından bırakılan şeydir.

Emânet, insan için, üç grupta toplanabilir (38). İnsanın yaratana karşı dinen sorumlu olduğu emânetler birinci sırayı alır (kulluk borcu gibi). İkinci sırada ise, insanın yaşadığı topluma ve milletine karşı mes'ul olduğu emânetler gelir. Üçüncü olarak ise, insanın kendine karşı taşıdığı sorumluluklar gelir (sağlık gibi).

37-Arapça ibarenin okunuşu Dr. Şakir Ergin'e aittir.

38-Bu tasnif şahsıma aittir.

Kur'an-ı Kerim'de mealân, "Şüphesiz ki Allah ü Teâlâ size emânetleri ehline vermenizi emreder" denilmektedir(39). Ayrıca Peygamber Efendimiz de bu konuda "Eğer Allah ve Resûlünün sizi sevmelerini isterseniz, size (bir şey) emânet edildiğinde emâneti (ehline) verin, konuştuğunuz vakit de doğru söyleyin ve etrafınızdakilerle güzel komşuluk yapın" buyurmuşlardır(40).

Aşkın emânet olarak tasavvuru, aşk sözlerinin hikmet ve sır olarak kabul edilmesinden mülhemdir. Bu sırlar âşığının canında saklıdır. Bu hikmetler Allah tarafından verilmiş bir emânettir. Bilindiği gibi emânete ihânet edilmez:

Sühen-i 'aşk ki hikmetdir emânetdir hep
Cân-ı 'âşıkda neler var dinilmez aşla

G.29/b 12/

Aşk sözlerini-emânet olduğu için-aklı olmayanlara ifşâ etmemek lâzımdır. Söylendiği takdirde bu emânete ihânettir. Çünkü, "hod-bîn" olanlar, bu kelâmı anlayamazlar:

Hâdis-i 'aşk emânetdir anı ifşâ hıyânetdür
Ne bilsün 'âkil-i hod-bîn kelâm-ı 'aşk-ı Mevîâ

G.27/b 1/

ENCÂM

Âşığının âşık olması, kendi ihtiyârı ile değildir. Aşk, âşığa Hakk'ın bir lütfudur. Bu sebeple ondan kurtuluş da kendi arzusu dışında cereyân eder. Aşkın âşığının encâmı olarak değerlendirilmesinin sebebi-kanaatimizce-budur:

Çün 'aşkıdır encâmımız ol aşkıdır ârâmımız
Çün hüsn ü ândır kâmımız ol mihr olur cüyânımız

G.60/a 4/

ERGANÜN

Aşkın "manend-i erganün" olarak tasavvuru, aşk nağmelerinin âşığa neş'e vermesindedir:

'Aşk mânend-i erganün olmuş
Hep 'ulûm içre zü-fünûn olmuş

K.16/b 13/

39-Bkz. E'n-Nisâ, 58.

40- " Secme Hadisler, Diyânet İşleri Başk. Yy. Ank. 1986, s.49.

EVVEL

Aşkın "evvel" e teşbihi, bizzat ilâhî olarak tasavvurundan kaynaklanır. Âhir maddesinde de belirtildiği gibi, başlangıç O'dur sonunda da yine O'na varılacaktır. Gizli ve açık herşeyde aşka yâr olmak gerekir. Çünkü, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın ancak O'dur:

'Aşk hem Evvel oldu hem Âhir
Cümleden Bâtın oldu hem Zâhir

K.17/b 13/

Zâhir ü Bâtın'da her dem 'aşka yâr ol 'aşka yâr
Evvel ü Âhir O'dur yârânı nisyân hoş değil

G.74/a 7/

FASL

Aşkın fasl olarak düşünülmesi; fasl kelimesindeki " Hak söz, Hak ile bâtılın fark ve temyiz ile olan hüküm ve kaza" ma'nâlarından dolayıdır(41).

Herşeyin aslı aşktır, hal böyle olunca fasl olması da gayet normaldir. Ayrıca asl ve fer' (şube) de söz konusu olunca bu kanaatimiz daha da kuvvetlenmektedir. Kesrette vahdeti görmek felsefesi bu görüşün temelini teşkil eder. Yani tecelli söz konusudur:

Fer' benem asl benem fasl benem vaşl benem
Rûh benem 'akl benem olma cüdâ bulma kıfa

G.28/b 7/

'Aşktır asl u fer' vücûd u cüd
'Aşktan oldu küll-i şey mevcûd

K.17/b 11/

FERS

Kâinattaki bütün herşey aşk sonucu meydana gelmiş ve yeryüzü aşk olmuş, aşkla dolmuştur. Hattâ, dert ve elemeler bile şifâyı aşkta bulmuşlardır:

'Aşk 'arş oldu fers ü levh ü kalem
Buldu andan şifâyı dert ü elem

K.17/a 7/

FISKIYE(Fevvâr)

Hakikat denizinden kaynaklanan aşkın coşkunluğu, gönüllere ferahlık veren bir fıskiye'dir. Bilindiği gibi fıskiye kendi etrafında dönerek çayır, çimenlere su saçar; dolayısıyla onlara hayat vesilesidir. Aşk da hayat denizinden aldığı coşkunluğu gönüllere dağıtır:

Ol bahr-ı hakikatden olur her dile fevvâr

'Aşkın galeyânı

K. 5/b 2/

GAM(gam, gam-ı uşşâk)

Klasik edebiyatımızda âşık, daimâ, gam ve keder içerisindedir. Gamın faaliyet alanı can ve gönüldür. Çünkü gamdan müteessir olan-genellikle- bu iki unsurdur. Gamın sebebiyse; âşıklar için vuslatın dışında herşeydir.

Gam âşığın arkadaşı, hatta "yâr-ı gar" ıdır. Bu yüzden gamdan ayrılmayı, yani vuslatı âşıklar pek istememişlerdir. Ondandır ayrılmak sanki ölüm gibi gelmiş onlara... Gam, sevgiliden gelmektedir; sevgiliden gelen herşey-gam da olsa-tatlıdır. En azından ilginin devam ettiğini gösterir. Başka şeylerden de âşık gam çekebilir fakat aslolan sevgiliden hasıl olan gamdır. Onu iyi saklamak lâzım gelir çünkü o, bir sırdır ve bu sırrın mahremi de ancak Hak'tır:

Hak'kı sükût bir zamân 'aşkuñ gamı kalsun nihân

Hak'dır bu sırruñ mahremi e's-sabr u miftahü'l-ferec

G.35/a 14/

Hüsn-i ma'sûk u gam-ı uşşâksın

Sen saña 'âlemdesin ma'sûk u yâr

G.39/b 7/

Aşk gamına sabredilmelidir çünkü aşkın gamı âdetâ bir merhem gibidir. Merhemin yarayı iyileştirdiği gibi aşkın gamı da âşığı selâmete çıkarır:

Al 'aşkdan ey dil gamı e's-sabr u miftahü'l-ferec

Ta bulasun ol merhemi e's-sabr u miftahü'l-ferec

G.35/a 8/

GAM-HÂR

Gam-hâr; gam yiyen, tasalanan, kederlenen demektir. Aşkın "gam-hâr" a benzetilmesi, aşkın yâr ve arkadaş olarak tasavvurundan kaynaklanır. Çünkü, iyi bir arkadaş; arkadaşının derdiyle hem-dert olan, onunla tasalanıp beraber sevinebilendir. Bu yüzden aşk, âşığının "gam-hâr" ıdır. Âşığının gam çekmesine lüzûm yoktur:

‘Aşk dir kim dâ'imâ yârũ benem
Gam yime ‘âşıkâ ki gam-hârũ benem

G.81/a 9/

Hemdemim yokdur velî ‘aşk oldu gam-hârũ ne gam
Dembedem geh gam gehi dem kalbe تنها taldurur

G.50/b 10/

Her gamũ gam-hârũdur ol yâr-ı gar
Hem sentũle bilebilir hoş dâ'imâ

G.26/b 12/

GARAZ

Âşık için aşkın verdiği sıkıntılar, gül ve nesrîn gibidir. Bu yüzden aşk, vücûd ehlinin-ki bunlar varlık sahibi insanlardır-"garaz"ı (maksad ta diyebiliriz), isteği arzusu olmuştur:

‘Aşk imiş ehl-i vücûduñ garazı ey Hakkı
Hâr-zâr-ı gam u derdi gül ü nesrînimidir

G.43/b 10/

GEVHER

Aşkın "gevher" olarak düşünülmesi, vahdetin büyük bir deniz olarak tasavvuruna dayanır. Yeryüzündeki herşeyde vahdeti görmek mümkündür ki, bunun adı "kesrette vahdeti bulmak" tır. Değişik kemiyet ve keyfiyete de görünse O birdir tıpkı nisan yağmurunun bir damlasının saf üzerine düşmesiyle meydana gelen inci misâli...

Evşâf-ı muhtelifledir ol bahr-ı müttefik
Bârân u katre vü saf u gevher oldu ‘aşk

G.68/a 14/

Mücevherin kaynağı denizdir, denizin kaynağı ise aşktır. Ayrıca beyitte gönülle vahdet ve tecellîye atıf vardır:

Deryâ vü gevher 'aşkdır hem Mısr u şeker 'aşkdır

'Âlemde server 'aşkdır ol şâhı süyândır gönül

G.76/b 11/

GONCA

Gonca, gülün açılmamış hâlidir. Gonca ve hâr birbirinden ayrı değildir. Bir başka deyişle tecellî mevzu-bahstir. Gonca cemâli, diken celâli temsil eder. Ayrıca Hakk, gizli olması münasebetiyle görünmez. Gonca da içinde birşeyler saklamaktadır. Aşkın gonca olarak düşünülmesi ise, onun aslı bozulmamış, içinde birşeyler gizleyen gibi addedilmesinden kaynaklanır:

Gonca benem hâr benem yâr benem gar benem

'Âşık u dildâr benem olma cüdâ eyle şafâ

G.28/b 6/

GÖNÜL

Aşkın gönle benzetilmesi, aşk-bağ münâsebetinden mühlhemdir. Gönül, aşkın bulunduğu bir mekândır ve gülîstân olarak vasıflandırılır. O gülîstâna hayat veren suyun kaynağı ise, Haktır:

Gönüldür bağ-ı 'aşk ey Hakkı

O sâkîden bulur bu gülîstân şü

G.97/b 14/

Aşk gönül olduğu gibi gönlün eğlencesidir de... Gönül herşeyden hazzalmaz; ancak aşk onu sevinç ve neş'eğe gark edebilir. "Yâr-ı gar, nigâr, gönül eğlencesi" bir araya geldiği zaman âşık huzûr bulmuş demektir:

Merhabâ ey 'aşk-ı pâk ey yâr-ı gar

Her gönül eğlencesisün ey nigâr

G.39/b 4/

GÜÇ-KUVVET (Ker-i Ferrûh)

Gönlün gıdası aşktır. Çaresiz ve tâkatsiz kaldığı vakit aşk ona ansızın kuvvet verir:

Kalmışdı dil âvâre bî-takat ü bî-çâre

'Aşk oldu aña nâgeh bir çâre ker-i ferrûh

G.36/a 12/

GÜL

Edebiyatımızda gül genellikle sevgilinin yüzü münase-
tiyle kullanılmıştır.Yüzü benzetme unsurudur.Yine sevgili
gül,âşık bülbül,rakip de diken olarak tavsif edilir.Ayrıca,
tasavvûfî edebiyatımızda gül,Hız.Muhammed'dir.

Herşey aşkıdır,zarf da mazruf da...Eser ve müessir de
aşktır.Aşkın gül olarak tasavvuru,onun gülistan,bağ ve bos-
tana benzetilmesinden kaynaklanır:

‘Aşk hürşîd ü mâh-ı tâbândır

GÜL ü müldür o bağ u bostandır

K.16/b 7/

‘Aşk oldu gül biz rakıyız ol bahre şan bir katreyiz
Hoş bâde senden cür‘âyız ervâhadır iclâlleri

G.106/a 11/

GÜLISTÂN

Aşkın cân gülistânına teşbihi,âşığın gül olarak adde-
dilmesine dayanır.Güller gülistânda nasıl hayat bulursa,âşık
da aşkıta öyle hayat bulur.Ayrıca bu beyitte aşk,hayât denizini
de benzetilmiştir:

Cân gülistânısuñ ey bahr-ı hayât

Hüsn ü ihsânüñla bulduñ iştihâr

G.39/b 10/

GÜNES(Mıhr,Hürşîd,Güneş, Efzûde Eden)

Aşkın güneşe benzetilmesi,gönül ve cânın gökyüzü ola-
rak düşünülmesinden mülhemdir.Ayrıca güneş,aydınlaticıdır,
karanlığı yok eder.Bu vesileyle kalblere Hakk'ın nûrunu bah-
şeder:

‘Aşk âsûmân-ı dilde tüzû itse mıhr-ves

Cânlara misl-i zerre tolar hoş nevâ-yı dil

G.77/a 8/

Asûmân-ı cânıda toğdı mıhr-i ‘aşk

Göñlüme nûr-ı hidâyet eylemiş

G.64/a 2/

İlâhî aşk,sanat bulutları içinde saklı bir güneştir.

Kimin sözü varsa onun huzûrunda zuhûr eder:

‘Aşk-ı Hak Hakkı güneşdir ebr-i hıref içre nihân
Çün zuhûr eyler huzûrunda kimün güftârı var

G.43/a 2/

Aşkın güneş gibi düşünülmesinin bir başka sebebi de âşığın aya benzetilmesidir.Çünkü ay ışığını güneşten alır ve eksikliğini tamamlar.Âşık da ay misali eksikliğini ancak aşktan tamam edebilir:

Varlığım aşk ile kesilse çü hürşid ile mâh
Nâkıs oldukça yine aşk ile efzûde olam

G.83/a 1/(42)

GÜZELLİK

Güzellik,mücerred bir kavramdır ve insana ,ancak,Allah vergisidir.Bunun sırrı ise aşktır;bu güzellik Âdem ve Havva'nın güzelliği bile olsa değişmez:

‘Aşk envâr-ı ‘âkl ü imandır
Sırr-ı İslâm u hüsn ü ihsândır

K.16/b 14/

‘Aşkdır hüsn-i Âdem ü Havva
Makada's-sıdk Cennetü'l-Me`vâ

K.17/a 1/

Aşkın güzellik olarak tasavvurunun bir başka sebebi de aşk-ayna münâsebetidir,çünkü,ayna nasıl güzelliği yansıtırırsa aşk da onun gibidir:

‘Aşkı âyine-i cemâl anla
Sırr-ı esrâr-ı Zü'l-Celâl anla

K.17/a 15/

Aşk hem güzellik hem de güzellikten lezzet alandır:

‘Aşkdır lezzet alan hüsn ile ândan her an
‘Aşktan ehl-i nazar nûr-ı basar bulmuşlar

G.49/a 13/

HABER KAYNAĞI

Gönül;nazarwâh-ı Hüdâ'dır.Gönle ulaşan haberlerin kaynağı ise aşktır:

Gelür hemise haber aşkdan derûn-ı dile
Ki tâze cânâ müreccah degil pîr-i kadîd

G.38/a 7/

HACC-I HAKİKAT

Hac,İslâm'ın beş şartından biri...Gücü kudreti yerinde olan mü'minlerin ömründe bir defa mutlaka yapması gereken bir şart...Aşkın "hacc-ı hakikat"a benzetilmesi keyfiyeti, susuz gönüllerin suya ihtiyac duyması kadar normal bir vak'adır.Susuz gönüllere suyu veren de âşığa gerçek hac zevkini yaşatan da aşktır:

'Aşk hacc-ı hakikat oldu zekât
Teşne dillerde oldür âb-ı hayât

K.17/a 13/

HADİS

Hadîs,Peygamber (S.A.V.) Efendimizin mübarek sözleridir.Beyitte geçen "hadîs-i aşk" terkiğini Peygamber(A.S.)in sözleri olarak çözersek,o zaman,aşkın sözleri yol gösterici, birşeyi iyice anlatıp kavratan biçiminde karşımıza çıkar.Bu sözlere âşinâ ve vâkıf olanlar her an ondan söz ederler.Bir başka deyişle fakrın ve mahvın yolu(hukuku,usûlü) ancak aşk sözlerinden anlaşılır:

Fıkh-ı fakr u nahv-i mahv öğren hadîs-i aşkdan
Âşinâ-yı aşk ol andan söyle her dem bî-dehen

K.13/b 16/

Aşk sözleri-insana-emânettir,onu "hod-bîn" olanlara ifşâ etmemek lâzım gelir:

Hadîs-i aşk emânetdir anı ifşâ hıyânetdir
Ne bilsün âkil-i hod-bîn keşâm-ı aşk-ı Mevlâ

G.27/b 1/

HAHÂN

Hahân,istekli demektir.Aşkın istekli olana teşbihi,

talep-matlub meselesine dayanır; talebi olmayan matlûba erişemez, onu gece gündüz mütemadiyen istemek gerekir:

Laf urursun kim muhibbim ben saña

Gice gündüz lîk hahanuñ benem

G.81/b 8/

HAKK

Aşk, masivâdan elde edilemez, kesret buna engeldir. Aşkın kaynağı ancak Hak'tır. Gece ve gündüz âşık ve dildâr O'ndan feyz alırlar:

Rep senden alurlar dün ü gün âşık u dildâr

Hem 'aşk u hem ânı

K.4/b 6/

Bütün âlemleri yaratan, yoktan var eden Allah'tır. Herşeyi zıttı ile beraber yaratmıştır. Mucize, insan aklının almadığı, havsalasının kavrayamadığı bir mefhûmdur. Ama mucizelerden çıkarılacak dersler vardır, akıl sahipleri bunu fehm etmeli, ders almalıdır. Nitekim, Firavun Hz. İbrâhim'i âteşe atmış fakat İlâhî tecellî zuhûr etmiş ve ortalık güllük gülistanlık olmuştur. Bu yüzden gönüllerde İlâhî aşkı bulanlar için âteş korkulacak birşey değildir:

Ey Halîl'im nârdan havf itme kim

Ben saña nârı gülistân eylerem

G.81/a 7/

Her yapının, âbidenin bir mimârı vardır. Üzerinde yaşadığımız, türlü nimetlerinden istifâde ettiğimiz âlemin mimârı da (bennâ-yı çarh-ı a'zâm) aşktır, dolayısıyla Hak'tır:

'Aşk bennâ-yı çarh-ı a'zamdır

'Âkl-ı küldür o Rûh-ı Ekremdir

K.17/a 3/

Cenâb-ı Allah'ın zâtına nihâyet yoktur, sıfâtına da bidâyet yoktur. Aşkın bu tür tasavvuru da onun Hak aşkı olarak düşünülmesindedir; çünkü, Allah (C.C.) ın zâtı "kadîm" ve "bâkî"dir. Sıfatları da kâmil ve ezelîdir(43):

43-Bkz. Tatlısu, Ali Osman, Esmâ. Evvel ve Âhir Maddelâri.

‘Aşk zâtına hem nihâyet yok
Sıfatına dahi bidâyet yok

K.17/a 16/

Eğer aşk, rûhda, gönülde hissedilirse; dünyevî lezzetlerin hiçbir kıymeti kalmaz dolayısıyla mâsivâ gönülden çıkar gider:

Ger olsa ‘aşk rûhânî nedir lezzet-i cismânî
Ki ‘âşik vecd ü hâl ister teni bâr-ı girân olmuş

K.8/a 4/

Kim aşka gönül verir, onun uğruna köle olursa hatta onun uğruna canını verirse; aşk onu âlemin azîzi eder ki bu da Allah'a bağlanmaktan başka birşey değildir:

Gel ey Hakkı fedâ kıl ‘aşka cânuñ
Ki cân u dilde mihmân oldu mañlûb

G.33/a 5/

‘Azîz-i ‘âlem olur ‘abd-i ‘aşk olan lâ-büd
Ki ‘izz ü rif‘atımızdır anâ ibâdetimiz

G.59/b 7/

Aşkın Hakk'a benzetilmesinin bir sebebi de; O'nun doğru, lâzım olan gibi düşünülmesinden kaynaklanır. Bu özelliğinden dolayı, dertlilere rahmet ve lütûf bahşeden ve cânların arayıcısı hatta sorucusu olarak nitelendirilir:

‘Aşk Hakk’dır kim müferrih bañş-ı rencûrân odur
Lütîf u rahmet arasında cânları cüyân odur

G.44/a 3/

Hakk maddesinde doğrudan tecelli gizlidir,
Aşka ve Hakk'ın varlığına bütün mahlûkat şahittir:
‘Aşk ider kendüye su‘al ü ‘itâb
Yine kendünden işidir o cevâb

K.17/b 7

‘Aşk-ı pâk içre olmaz aşla ‘ayp
Cümle yeksân anâ şehâdet ü gayb

K.17/b 10

Aşk için binlerce nâm vardır. Bunu sofiler kesrette vahdeti görmek olarak değerlendirirler:

‘Aşk için sad hezâr nâm olmuş
Cümle eşyâda hass u‘âm olmuş

K.17/b 9/

Aşk vasfedilemez. Onun işleri sınırdan ve sayılmadan dışarıdır:

‘Aşk vasf-ı Vedûd-ı bî-çündür
‘Add ü hâdden şûunı birûndur

K.17/b 8/

Bütün güzelliklerin kaynağı, Hak'tır:
Bulursun derûnuñda sen ‘aşkı dâ'im
Ki olmuş cemâli kamu hüsne şâmil

K.15/a 12/

Mevlâ; sahip, rabb demektir. Ayrıca Cenabi Allah'ın bir sıfatıdır. Kalbin azad edeni Hak olduğuna göre, aşk Hak olacaktır:

Kalb ile ‘aşkın işi çokdur müdâm
Her ne eylerse anuñ Mevlâsıdır

G.51/a 4/

Aşkın verdiği cezbe ile felekler gece-gündüz sürekli dönerler. Toprak ise bu ahenge, bu terennüme adeta hayrandır:

‘Aşkuñla dönüp rûz ile şeb raks ider eflâk

Hayretde kalur hâk

K.3/b 9/

HAK KİŞİ

Aşkın "Hak Kişi" olarak kabul edilmesi hak kelimesinin tevriyeli olarak kullanılmasından olabilir. Aşk, doğruluğun kaynağı olarak benimsenebilir. Tanrı olarak kabul edilebilir. İkinci ihtimal daha kuvvetli gözükmektedir:

Ey ‘aşk sen Hak kişisün kılma bizi senden cüdâ
Hem nûşsun hem nîşsin ey nûş-dârû merhabâ

G.23/b 3/

HAKİKAT

Hakikat; birşeyin aslı esasıdır. "Gerçek, görünen;

hakikat bu görüntünün arkasındakidir." (44) Gerçek, doğru gibi manâlarının yanında "mecâz karşılığı" manâsına da gelir.

Aşkın hakikate benzelmesi, onun manâminin gerçekte birliğe meyilli olmasındandır. Yani birliğe meyil edilirse; aşkın manâsı hakîkati yansıtır. Uğurluya meyledilirse manâ mübârek, uğursuzluğa meyledilirse uğursuzluk olur:

Çün hakikat ma'nâ-vı âşk oldu meyl-i ittihâd

Meyl-i sa'd olmuş su'ûd u meyl-i naḥs olmuş nehûs

G.63/a 5/

HÂKİM(Hâkim ve Vâli)

Aşkın hâkim olarak kabul edilmesi, gönülüm mülke benzetilmesinden mülhemdir. Aşk, gönül mülkünü fetheden ve idare eden bir görevli (memur) olarak ele alınır:

Dil mülkünü feth eylemez âkl-ı müveşvis

Ol mülke bu âşk oldu hemân hâkim ü vâli

G.105/b 5/

HÂNE

Hâne, insanların içinde barındıkları, yevip içtikleri, yatıp kalktıkları kısaca yaşadıkları yerdir. İnsanlar evde aileleriyle(hem-hâne) beraber yaşarlar, âşık için "hâne" de "hem-hâne" de âşktır:

Dâm benem dâne benem hâne vü hem-hâne benem

Âkil ü divâne benem olma cüdâ eyle vefâ

G.28/b 4/

HÂR

Goncanın bulunduğu yerde diken de mutlaka olacaktır. Âşığa aşk, bazen diken bazen de gonca gibidir. Güzellik zahmet verir, emeksiz yemek olmaz. Aşk âşığa gerekli ve layık olduğu muameleyi mutlaka gösterir. Aşkın diken olarak tasavvuru da gonca tasavvurundan kaynaklanır:

44- Bu tarif ve tesbit, Doç.Dr.Sadık K.Tural'ın Master Ders notlarından alınmıştır.

Önce benem hâr benem yâr benem gâr benem
 Âşık u dildâr benem olma cüdâ eyle şafâ

G.28/b 6/

HÂRIDÂR

Âşığın arayanı, soranı dâimâ aşktır. Âlem bir çarşıysa, bu çarşıda âşığın müşterisi mütemadiyyen aşktır:

Çarsû-yı 'âlem içre cümleden

Evvel ü âhîr hâridârũ benem

G.81/a 10/

HÂTEM-İ SÜLEYMÂN

Aşkın Süleymân (A.S.) Peygamberin yüzüğüne benzetilmesi, o yüzüğün terkibinden ve içinde Allah, Besmele ve Kelime-i Tevhid lafızlarının yazılı olmasından ileri gelir(45). İlâhî aşkta da bunlar vardır:

Velik âşk-ı Hüdâ Hâtem-i Süleymândır

O hükm-i hâteme seyr it bu mekseb-i mûre

G.99/b 14/

HAYRET

Hayret; hiçbir yöne teveccüh edemeyip kalmak, şaşkınlık, ne yapacağını bilememek ... gibi manâlara gelir.

Tasavvufta ise; "Tanrı'nın kudretine, sun'una, hikmetine karşı duyulan en son duygudur." (46).

Aşkın hayret olarak düşünülmesiye; "ehl-i zevkin" cânlarının lezzetini aşkın verdiği hayretle bulmalarındanadır. Ayrıca inancımıza göre, seher vakti yapılan duaların daha makbûl olması da düşünülmüştür diyebiliriz:

Hayret-i 'aşk ile kendin bilen ehl-i zevkũn

Lezzet-i cânı münâcât-ı seher-gâh olmuş

G.64/b 4/

HEFT Â'ZÂ

İnsan kafasında yedi âzâ vardır; ağız, burun (2), göz (2), kulak (2) olmak üzere... Ayrıca, insanın secdede yedi âzâ-

45-Bkz. Tarlan, Ali Nihad, Seyhî Divânı'nı Tedkîk, İst. 1964, s.81.

46- " Yeğin, Abdullah, Yeni L.s. 209.

sı yere değer yani secde eder:İki el,iki diz,iki ayak ve baş olmak üzere...

Aşkın yedi âzâya benzetilmesi,yedi âzânın insan için -sağlıklı bir şekilde hayâtını idâme ettirmesi için- lâzım gelen unsurlar olmasındandır.Yedi âzâ gibi aşk da,insana ya- sayabilmesi için gerekli hatta şart olan birşeydir:

Olmuşum ey Hakkı heft â' zâ saña

Şeş hûdûd u çâr erkânun' benem

G.81/b 4/

HEM-HÂNE

Her mutasavvufta olduğu gibi İbrahim Hakkı Hz. ~~kerim~~ Je hâne gönüldür.Gönül,tecellî-gâh olduğuna göre;gönle gelen ya da dolan da (gönüldaş da diyebiliriz) aşktır:

Dâm benem dâne benem hâne vü hem-hâne benem

‘Âkil ü divâne benem olma cüdâ eyle vefâ

2 G.28/b 4/

HEM-RÂH

İnsan yola yoldaşla gittiği müddetçe tehlikelerden kısmen de olsa emîn olur.Hak yolunaysa ancak İlâhî aşkla beraber gidilebilir.Ayrıca benliği terk etmenin yolu da aşkla "hem-râh" olmaktır:

Her dem gam-ı 'aşk hâsılımdır

Hem-râh u tarîk ü menzîlimdir

G.43/b 11/

Bir dem bu 'aşk-ı Hakk ile hem-râh olup koy benliği

Sen kendüñe bigâne ol bul cümle halkı âşinâ

G.28/b 1/

HERSEY

Âlemdeki herşeyin aşk olarak düşünülmesi,eser-müessir alâkasından ileri gelir.Çünkü;her eserin bir bânîsi, yaratıcısı kısaca müessiri vardır.Eser;iz,müessir de o izin sahibidir.Eser elle tutulup gözle görülebilir,müessir ise,ancak akılla sezilebilir.Şöyle düşünelim:Bir tabloyu görüp de onun ressamını düşünmemek mümkün müdür? İşte,âlemi bir tablo olarak kabul edersek onun müessirini de aşk (TANRI) olarak

düşünmeliyiz.

"Aşk imiş her ne var âlemde" diyen Fuzûlî gibi İbrâhim Hakkı da aynı şeyleri düşünmüş ve şöyle ifade etmiştir:

Her ne ki âlemde var aşk imiş ey yâr-ı gâr

Olmuş leyl ü nehâr ilm ile irfân-ı dil

G.73/b 11/

HEVÂ (-nın cûş etmesi)

Hava hareket hâlinedir, bazen sâkin, bazen coşkun...
Bütün bunların sebebi aşktır:

Aşkuñla hevâ cûş ider emvâc olur ebhâr

Şevküñle kamu pür

K.4/a 4/

HİKMET

"İnsanın, mevcûdâtın hakikatlerini bilip hayırlı işleri yapmak sıfatı. Hakimlik. Eşyânın ahvâl ve harîcî, bâtinî keyfiyetlerinden bahseden ilim. Herkesin bilmediği gizli sebep. Kâinat ve yaratılıştaki İlâhî gaye, Ahlâka ve hakîkate faydalı kısa söz. Sır. Bilinmeyen nokta. vs. (47).

Tasavvufta ise; "İlim, adalet ve hilmin birleşmesinden doğan değerli sıfat (Kuvve-i akliyyenin vasat mertebesidir; Hakk'ı Hak bilip imtisâl etmek, bâtılı bâtıl bilip ictinâb etmektir.) şeklinde telakkî etmişlerdir (48).

Aşkın hikmete benzetilmesi, onun sır olarak düşünülmesinden mülhemdir:

Sühen-i aşk ki hikmetdir emânetdir hep

Cân-ı aşıkda neler var dinilmez aşla

G.29/b 12/

HİL'AT (Hil'at-ı Evliyâ)

Yüksek makamdaki bir zâtın beğendiği, takdir ettiği kişiye veya takdir edilmiş kişilere giydirdiği kıymetli, süslü elbise veya kaftana hil'at denir. Bir teveccüh ya da takdirin neticesidir. Altınla işlenmiş olup dünyevî bir mertebe

47-Bkz. Yeğin, Abdullah, Yeni L. s.221.

48- " " " " "

olarak kabul edilir.

Aşkın hil'ata benzetilmesiyse, güzellik(mecâzen doğruluk) unsuru olarak telakkî edilmesine dayanır(49):

'Âşk mi' rac-ı enbiyâ olmuş
Hil'at ü tât-ı evliyâ olmuş

K.17/a 4/

Aşk evliyâ hil'atı olduğu gibi ,wânın da hil'atıdır. Bu hil'atı giyen cândan perdeler kalkar(Burada cân,tarikat arkadaşı olarak düşünölmüş olabilir):

Ki 'âşk hil'at-ı cândır cemâl-i Kerremnâ
Dem ile dilden olur mürtefi' cem-i hicâb

G.32/a 3/

HİMÂYE EDEN(Şefî-i mücbir)

Aşk,bendesini koruyandır.Aşkın himâye eden olarak düşünölməsi aşkın sultana benzetilmesinden kaynaklanır:

Bir şefî-i mücbir olmuş 'âşk kim
İki mecbûrı himâyet eylemiş

G.63/b 14/

HUBBÜ' L-VATAN

Âşıklar cisimlerinin darlığından dolayı gurbet sıkıntıları içerisindedir.Bu cismin darlığından kurtulup gönöl fezâsına çıkmak ve aşkı orda bulmak gerekir.Aşkın vatan sevgisi olarak tasavvuru,bu sevginin gönöl fezâsında bulunacağı düşünöncesinden ileri gelir; yani gönöl-âdetâ- bir fezâdır:

Mihnet-i gurbetdesün bu tengnâ-yı cismden
Çık fezâ-yı dilde 'âşkı bul odur hubbü'l-vatan

K.13/a 8/

HÜR,HÜR-I AYN

Aşk, bu dünyada olduğu gibi öbür dünyada da herşeydir. Cennet olduğu gibi cennette bulunan "kevser,şîr,engebîn ve cennet kızları(hür-ı ayn) olabilir.Bu teşbihin başlıca sebebi,aşkın cennet olarak tasavvurudur:

‘Aşk cennât ü hür-ı ‘ayn olmuş
Kevser ü şîr ü engebîn olmuş

K.17/a 2/

Nefha benem şûr benem ravza benem hür benem
Nâr benem nûr benem olma cüdâ kıl iktifâ

G.28/b 8/

HÜVEYDA KILAN

Tasavvufun temeli bir Hadis-i Kudsî'ye dayanır. Bu şerefli hadise göre Cenâbı Allah(C.C.) kendi cemâlini seyretmek için kâinatı ve insanı yarattı. Bu İlâhî kelâmın verdiği ilhamla şâirlerimiz birçok beyitler söylemişlerdir. Buradan hareketle, aşkı doğrudan doğruya Allah'ın zâtı olarak kabul ettik;

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eylemiş

Sonra dönüp çeşm-i âşıkdan temâşâ eylemiş
diyen âşık gibi, İbrahim Hakkı da:

Kendi hüsnün vech-i dilberden hüveyda kıldı âşk

Çeşm-i âşıkdan dönüp anı temâşâ kıldı âşk

G.68/a 2/

Şeklinde ifade etmiştir.

İŞİK(nûr-ı tâbende,şems-i ziyâ,fürûg)

Aşkın ışık olarak tasavvuru,onun aydınlatıcı husûsiyetinden ve irşad edici olmasından ileri gelir. Işık olmayınca eşyanın görünmesi mümkün değildir. Aşk, eşyanın görünmesine sebep olan ışıktır. Bu noktadan hareketle Hakk-Tecellî söz konusudur diyebiliriz. Zaten, bütün zerreler de aşkın ışığından faydalanarak hayatlarını ikâme ve idâme ettirmektedirler:

‘Aşkdır nâr ü nûr-ı tâbende

Merd-i âzâdeyi ider bende

K.16/a 10/

'Aşkuñ olursa cânıma hâsıl baña viter
Zerrât ider bu şems-i ziyâsıyla iktifa

K.6/a 12/

İtme bensiz meyl-i gülzâr-ı cinân
Çün fûrûğ-ı bâğ u gülzârûñ benem

G. 81/b 1/

İTR-Müşk-i Tatâr

Aşkın gönül ve cân kokukusu olarak tasavvuru, onun "müşk-i tatâr" a benzeltmesine dayanır. Güzel koku insan-
da bir takım duyguları harekete geçirir, haz verir, mest eder:

'Âlemi mest eylemiş hoş demlerün'
'İtr-ı cân u dilsün ey müşk-i tatâr

G.39/b 11/

İLAC(Ateş, Merhem, Riş)

Bazı yaralar yakılarak iyileştirilirmiş. Aşkın ma-
razı yok eden(şey) olarak düşünülmesi, aşkın âteş olarak kabul edilmesine dayanır:

Efsürde olsa cehl ü keselden tabi'atün
'Aşk âtesiyile zâ'il olur ancak ol maraž

G.65/b 3/

Aşkın merheme benzetilmesi ise; âşıkların gönül ya-
ralarının ancak aşk merhemi ile iyi olabileceği fikrinden mülhemdir:

'Aşk hem nûş-ı cân olur hem niş
Her dem oldur kamuya merhem ü riş

K.16/a 14/

İLİM(İlm, ilm-i aşk)

Aşkın ilm olarak düşünülmesinin en belirgin sebebi,
aşkın diğer ilimbere başlangıç olmasından kaynaklanır hatta,
aşkın bir noktasının binlerce ciltlik risaleye konu olması
da aşk ilminin ehemmiyetini gösterir. Bu ilim ancak gönülde
okunur:

Eger ilm-i aşkı gönülde okursan
Yazarsun o bir noktadan bin resail

K.15/b 1/

Aşk öyle bir ilimdir ki, bir nüktesinin tefsir ve şerhi binlerce cilt olur. Aşk ilmi, ancak, gönülden öğrenilebilir ve zikirle kazanılır:

ilm-i aşkı okı ki bir nüktesinin
Şerh ü tefsiri bin mücellid olur

G.43/a 15/

Yürü sen bu levh-i dilden o ulûm-ı aşkı öğren
Dile tolsa hikmet andan kalem ü lisân görünmez

G.62/a 15/

Anun hıfz u tekrarı hayretledir kim
Tezekkürledir ilm-i aşk olma zâhil

K.15/b 2/

Aşk ilmi, ilimlerin şahıdır. Ayrıca muallimin talim ettirdiği de aşktır:

Ne yerde mansıb u câh olsa aşkına göredir
Ki aşkıdır ilm-i şâh u mekinet-i hakan

G.90/a 2 /

Bize ta'lim ider muallim aşk
Biz bu ilm içre nâsî-i âmeliz

G.61/b 13/

İlmin ehemmiyetlisi, gönül ilmidir ve ancak aşktan öğrenilir. Hakk'ın ihsânı da aşk pirinin işaretini anlamaktır:

Ehemm-i ilm ilm-i dildir anı aşkdan öğren

Ki pir-i aşk remzin anlamaktır Hakk'ın ihsânı

K.11/b 13/

İNÂYET

Aşk, ilâhî olarak tasavvur edildiği için, aşkın işleri âşığa yardım eder; onu kurtuluşa götürür ama herkese nâsîp olmaz:

‘Âşıka âşk işi ‘inâyetdir

Cân sürûrudur ol hidâyetdir

G.50/a 1/

İRFÂN

"İlim çalışmakla kazanılır, irfân ise, Allah vergisidir. Çok bilgi insanı gurura iter, benlik duygusu yaratır. İrfânsa; okudukça eksikliğinin farkına varmak veya onun fazlalığını görmek, anlamak, sezme demektir(50).

"Mektepler, medreseler bir takım dünya bilgilerini çok iyi öğretirler, fakat her insanın kolay gidemeyeceği "Allah'a varış yollarını" bilmeğe, bildirmeğe onların ilmi yetmez. Bunu öğrenmek için "ilim" değil irfân lâzımdır.

İrfân, "gerçeği bilme" dir; duygu ve sezgi ile ve "aşk" yoluyla öğrenilen ilâhî bilgidir. İrfân; sözle, kitapla değil şevk ile, hele aşkla ulaşılan bir kendini bilme ve kendi nefsinde Allah'ı bulma mertebesidir.

Bu derecede "aşk yoluyla" ulaşan insandır ki, sevgilinin hicrânına tahammül edilemeyecek kadar güzel varlığında Allah'ı bulup Allah'ı sevenlerin şevkını duyar, vardıkları siyah nûr âlemine dalıp, bunun zevkını tadar. "(51)

Aşkın irfâna teşbihi, aşkında irfân gibi, Allah vergisi olmasından mülhemdir:

Ölüm 'aşk içre yegdir zinde olmakdan bu 'akl ile

Ki 'aşkun şanı 'irfândır bu 'akl andan remân olmuş

K. /a 16/

İSİM

İsim, lügatlerde ad, nam olarak manâlandırılmıştır. Bir de istilâh manâsı vardır: "Bilinen veya bilinmeyen, hissedilen veya hissedilmeyen herhangi birşeyi birbirinden ayırmak, tanımak ve zihne getirmek için kullanılan söz veya lafız"(52)

Burada, kanaatimizce, aşkın isme benzetilmesi, onun istilâhî manâsından mülhemdir:

50-Bkz. Kuyumcu, Salih B.D. s.345

51- " Banarlı Nihad Sami, Şiir ve Edebiyat Sohbetleri I, İst.1976

52- " Yeğin Yeni I. s.287

s.108

Not: Bu konuda Gölpınarlı, Tasavvuftan Atasözleri ve Deyimler isimli kitaba da müracaat edilebilir.

Hemîşe âyine-i cânımızda kıldı zuhûr
Cemâl-i aşk ki hem ism ü hem müsemmâdır

G.45/a 5/

Aşk isim olduğu gibi isimlendirendir de...Bu isimden herkes imkânı nisbetinde nâsibini alır:

Çünkü herkes hasbe'l-inkân aldı hazzın isimden
 Kible-i ervâhı esmâdan müsemmâ kıldı 'aşk

G.68/b 5/

İŞÂRET

Aşk sözlerinin işâret addedilmesi, tasavvufta bir ilke-
 den dolayıdır. Tarikatten olmayanların anlamaması için geliştiri-
 len bir sistem (sözler, işâretler) vardır. Bunu ehl-i tarîk
 olmayana söylememek lâzım gelir:

Dime biganeye 'aşkuñ sözünü ey Hakkı
 Çün 'aşkuñ sözi hep remz ü mu'amma oldu

G.108/a 4/

İŞİTEN

İşitmek (Sem'i), Cenâb-ı Allah'ın sıfatlarından (Sıfat-ı
 Zâtıyye) biridir. Burada aşk bizzat İlâhî'dir:

Candan sever gönülde bilür tende hissider
 Pes 'aşk imiş gören ışiden söyleyen hemân

G.87/b 6/

İZZET

Aşkın izzet olarak tasavvuru, izzet kelimesindeki kıymet
 ve değer manâlarından ileri gelir. Bir de "bulunmaz derecede az
 olan şey" manâsını da düşünmek gerekir. Ayrıca, burada izzet,
 doğrudan doğruya aşk değil aşkın sonucudur:

'Aşkuñ elâm ü derdi virür gönlüme lezzet
 Oldur baña 'izzet

K.4/b 17/

'Aşkuñla tolan buldı 'ayân devlet ü ikbâl
 Hem 'izzet ü iclâl

K.5/b 2/

KÂFİL

Kefil, birine, birşeye referans olmak demektir. Kefili sağlam olana borç verirler, kredi açarlar.

Aşk, birine kefil olursa o insan (âşık) gandan bile sevinç duyar, neşelenir. Aşkın kefil olarak kabul edilmesi ise, aşkın âşığın herşeyi olarak düşünülmesine dayanır:

Mesrûr olurum daği yemem gam
Ey Hakkı çü âşk kâfilimdir

G.44/a 2/

KÂFİR

Klasik edebiyatımızda kâfir, "rakib" in vasfıdır. Bunun sebebi ise, sevgilinin güzelliğinin "mushaf" veya "Ka`be" ye benzetilmesidir. Kâfirin gayesi, âşığı bu güzelliklerden uzak tutmak, ondan istifade ettirmemektir.

Aşk, ancak müslümana nâsib olur. Aşkın kâfire benzetilmesi bu sebebe dayalı olabilir:

Çü âşk hûn-ı müselmândan özge kan içmez
Kulağına direm ey dil o belki kâfirdir

G.55/b 1/

KALEM

Aşkın kaleme teşbihi, onun levh olarak tasavvurundan kaynaklanır, yani yazan da yazılan da O'dur; aşktır, kısaca Hak'tır:

âşk ârş oldu fers ü levh ü kalem
Buldı andan şifâyı derd ü elem

K.17/a 7

KÂN(ı ulûm u irfân)

Aşkın bütün ilmlerin ve irfânın kaynağı olarak düşünülmesi, onun herşeye esas olarak kabul edilmesinden ileri gelir; yani herşeyin aslı, aşktır :

âşk kân-ı ulûm u irfândır

Nûr-ı her çeşm ü cân-ı her cândır

K.16/b 12 /

KARAR EDİLEN YER

Aşkın karar edilen yer olarak tavsifi, aşkın deniz olarak tasavvurundan kaynaklanır. Ayrıca tenin toprağa benzetilmesi de sözkonusudur. İnsanın bir yerde karar edebilmesi için orayı sevmesi, oraya sığınması gerekir; dolayısıyla aşk, sevi-

len durumundadır:

Çü hâk-i tende karar eylemez bu cân-ı hûtî
Muhît-i âşka talup anda hoş karar iderem

G.79/b 12/

KÂŞIF

Aşkın kâşif olarak kabul edilmesi, onun kalblere isimleri keşfettirmesinden ileri gelir. Kâinattaki eşyâların her birinin cilvesi birer aynadır, bu aynalardan kalbe isimleri keşfettiren de aşktır. Kesrette vahdet...

Çün bu eşyâ her biri bir cilvesi mirâtıdır
 Bu merâyâdan kulûbe keşf-i esmâ kıldı 'aşk

G.68/b 4/

Aklın çözemediğini aşk çözer, dolayısıyla kalblere perdenin arkasındakini de gösteren aşktır. Bu keşiften sonradır ki, âşk sevab-günah nedir, bilmez:

'Aşk ider çünkü kalbe keşf-i hicâb
 Bilmez olur nedir sevâb u 'ikâb

K.16/a 6/

KATRE

Aşkın katreye benzetilmesi, onun deniz olarak tasavvurun dan mülhemdir. Deniz vahdeti temsil etmesine rağmen çeşitli vasıflarda tezâhür eder:

Evşâf-ı muhtelifledir ol bahr-ı müttefik
 Bâran u katre vü sadef ü gevher oldu 'aşk

G.68/a 14/

KAYNAK

Aşkın kaynak olarak tasavvuru, herşeyin varoluş sebebi olarak düşünülmesinden mülhemdir:

'Aşkdır nûr u menbâ-ı envâr
 Hem odur sırr u mâ'den-i esrâr

K.17/a 6/

Eşyanın canlılığı, erkek ve dişiliği de aşka bağlanmıştır:

Âşkdan hayy itdün eşyâyı 'ayân
Geh zükûr itdün hüveydâ geh inâş

G.34/b 10/

KEREM

Kerem; nefâset, izzet ve şereftir. Aşkın kerem olarak tavsifi, onun halka verilmiş bir ihsân olarak kabûlünden ileri gelir:

Ey âşk cihân halkına sen luţf u keremsin
Bu hüsn-i cihân-gîr ile sen cümleye cânânsın

G.90/b 1/

KEVSER

Kevser, Allah tarafından mahserde müminlere dağıtması için Hz. Muhammed'in (A.S) emrine verilen ve içmesi fevkâlâde hoş olan bir su (53). Bu suyun tatlı oluşu Kur'an-ı Kerim'de de müjdelenmiştir. (54). Ayrıca, dudak (leb) ile beraber kullanıldığında, dudak hakkında diriltici bir telakki de sözkonusudur (55). Bir de kevsere tatlılık ve akıcılık özelliği de vardır. Aşkın kevsere benzetilmesi, bu tatlılık ve akıcılık keyfiyetine dayanır:

'Aşkın lebi kevserdir şirin sözi şekkerdir
'Âlem şekeristândır oldukça bu tarz olsun

G.92/a 10/

'Âşk cennât ü hür-ı 'ayn olmuş
Kevser ü şîr ü engebîn olmuş

K.17/a 2/

KIBLE (Kible, kible-i cümle âlem, kible-i cism-i âb u gil, kible-i her cân)

Kible; güney tarafı, yön gibi ma'nâlara gelir. Ayrıca Mekke-i Mükerrreme ve Ka'be'ye atfen söylenir. Beyitlerde umumiyetle yön, taraf ma'nâlarında kullanılmış.

53-Bkz. Bilmen, Ömer Nasuhî, Büyük İslâm İlmihâli, İst. (ts). s.41.

54- " Yeğîn, Yeni L.s. 336 .

55-" Tolasa, A.P. . s.265 .

Aşkın kible olarak tasavvuru, insanın Allah'a ibadet ederken sürekli kibleye yönelmesiyle alâkalıdır. Aşk herşey kabûl etmek de sözkonusudur:

Her yana bir kârbân sür'atle seyr eyler müdâm

'Aşk bil kim kible-i her kârbândır şüphesiz

G.62/a 8/

Beyt-i Hüdâyı dil bulan cânına kible 'aşk olan

Oldı o menbâ'u'r-rıza içdi şarâb-ı kibriyâ

G.20/b 12/

'Aşk mihrâb-ı dil ü cândır hem

Kible-i cism-i âb u gildir hem

K.16/b 3/

'Aşk makbûl-i-âdem olmuşdur

Kible-i cümle-âlem olmuşdur

K.16/a 4/

Gönülden hacc-ı 'aşka var ki oldur kible-i her cân

Refîk-ı 'akl ü fehm olma ki oldur 'aşıkâ düşman

G.93/b 6/

KİLİD SÂHİBİ

Aşk kilitinin anahtarını talep etmek gerekir. Kufî, kilit demektir. Kilit ise; dünya nimetlerini temsil eder. Kilit aynı zamanda anahtar yerine de kullanılmaktadır. Aşk kilidi bütün dünya nimetlerini daha doğrusu mâsivâyı yok etmeğe muktedirdir. Aşkın kufûl (kilitler) olarak değerlendirilmesi-ka-naatimizce-bu yüzdendir:

Hezâr kufûldür dilde gerçi câ eyler

Kilid-i 'aşkı talep kıl kamuyı lâ eyler

G.54/b 14/

KİTAP

Aşk, okunması gereken, içi sırlarla dolu, okundukça fehm edilen bir kitap gibidir:

'Aşk iste 'aşkı okı 'aşkı fehm it 'aşkı tut

İtme sen tedbîr ü fikr ü hile vü tezvîr ü fen

K.13/b 5/

KÖLE EDEN

Aşka esir olan, cihânı köle edecek kudrete sâhip olur. Aşkın köle eden olarak tasavvuru bu düşünceye ve onun sultana benzetilmesine dayanır:

Cihân gulâmıñ ger gulâm-ı 'aşk olısañ
Ki şâh-ı 'aşk gulâmı gulâmı oldu cihân

G.91/a 3/

KURRE-İ EBSÂR

Aşk, âşığın gözlerinin ışığıdır, bu ışık sâyesindedir ki, o gözler hakîkati görür. Aşkın âşığın gözlerinin ışığına benzetilmesi bu yüzdendir:

Biz bizi seyr eyleriz Hakkı müdâm
'Aşkdır çün kurre-i ebsârımız

G.59/ a 14/

LEVH

Levh kelimesinden sonra kalemin gelmesi, levhin, üzerine yazı yazılacak şey, levha olduğunu gösterir. Levh dört kısımdır: 1- Levh-i kaza 2- Levh-i kader 3- Levh-i nefis-i cüz'iyeye-yi semâviyye 4- Âlem-i şehâdette kabul edilen levh-i heyûlâ" dır(56).

"Levh-i mahfûz " ,Tanrı takdirlerinin, olmuş ve olacak şeylerin yazılı olduğu levhadır(57). Ayrıca " levh Allah'ın bilgisi, kalem de onu görünür hâle getiren Allah'ın iradesidir"(58).

Aşkın levhe benzetilmesi -aslında- aşkın herşey olarak düşünülmesinden mütevellidtir:

'Aşk 'arş oldu fers ü levh ü kalem
Buldı andan şifâyı derd ü elem

K.17/a 14/

LEZZET

Aşkın lezzet olarak telakkîsi, onun bizzat ilâhî ola-

56-Bkz. Kuyumcu, Fehmi, Salih B.D. s.351-52.

57- " Yeğîn, Abdullah, Yeni L. s.362.

58- " Kuyumcu, Fehmi, a.g.e. s. 348.

rak tasavvurundan kaynaklanır. Zirâ, birşeye sevdâlanmayınca yani sevdâ derecesinde (aşk) sevmeyince ondan lezzet alınmaz. Kişi de ibâdetini yaparken onun şuurunda ise, işte o aşktır. Bir başka söyleyişle inanarak yapmak insana haz verir:

‘Aşkdır lezzet-i sıyâm u namaz

Her dem eyler özine nâz u niyâz

K.17/a 14/

LUTF

Aşkın lütfu teşbihi, lütuf kelimesindeki iyilik, güzellik, hoş muamele manâlarından dolaydır. Ayrıca, Allah (C.C.) Hz. lerinin kullarını "rifk ve suhûletle" murâdına ulaştırması manâsı da vardır (59). Buradan hareketle aşkı Hakk'ın lütfu olarak tavsif ve değerlendirebiliriz:

Ey ‘aşk cihân halkına sen lütf u keremsin

Bu hüsn-i cihângîr ile sen cümleye cânân

G.90/b 1/

LÜBB-İ ÂLEM

Âlemlerin yaratılmasının sebebinin aşk olduğunu biliyoruz. Aşk, özün özüdür ki âlem onunla meydana çıkar, insan da bu âlemin dışına ancak aşkla çıkabilir:

‘Aşk oldu lübb-i ‘âlem ü herşey aña kuşur

Lübb-i lübâb ‘aşk ile ‘âlem birün olur

G.45/b 7/

LÜBB-İ LÜB

Lübb, öz demek olduğuna göre, cihânın özüne güzellik veren de aşktır. Bu aşk da özün özüdür. Ârif olan aşkın güzelliğini seyredebilendir:

O hüsn-i ‘aşkı derûnunda seyr ider ‘ârif

Ki hüsn-i lübb-i cihândır bu ‘aşkdır lübb-i lüb

G.31/a 3/

MA‘DEN-İ ESRÂR

Sır, gizli olan demektir. Esrâr ise onun çokluk hâlidir. Aşkın esrâr madenine benzetilmesiyse, onun içinde bir takım

59-Yeğin, Yeni L. s.366.

sırları ya da gizlilikleri saklamasındandır:

‘Aşkdır nûr u menba’-ı envâr
Hem odur sırr u ma’den-i esrâr

K.17/a 6/

MASDAR

Masdar; birşeyin çıktığı kaynak,kök demektir. " Gramerde fiillerin çıktığı isimler ki olaya delâlet ederler fakat zaman bildirmezler" (60).

Aşkın masdar olarak düşünülmesinin iki sebebi vardır. Birincisi,âşık ve ma`şûk kelimelerinin türediği asıl isim olması;ikincisiyse müştak kelimesinin,özleyen,cân atan manâlarına gelmesidir.Çünkü âşık da ma`şûk da aşkı özleyendir:

Hakkı hemîşe ‘âşık u ma`şûkı ‘aşk bil
Çün iki ism-i müştaka bir masdar oldu ‘aşk

G.68/a 15/

MECNÛN

Aşkın Mecnûn'a teşbihi,bizzat âşık olarak düşünülmesinden mülhemdir;zirâ, âşığın bir vasfı da çılgınlık, deliliktir.Ayrıca cân, Leyla olarak tasavvur edilmiştir:

Mâsivâ-yı ‘aşka meyl itsün mi cân
‘Aşk Mecnûndur ki cân Leylâsıdır

G.51/a 5/

Aşk,Mecnûn olduğu gibi,ilim ve fenne sahip akli da çılgına(Mecnûn-ı şeydâ) benzetir:

Kendi câmından hemân bir cür’a tökdi hâke ol
Zü-fünûn‘aklı hem mecnûn-ı şeydâ kıldı ‘aşk

G.68/a 4/

MELEKÛT-I DÜ CİHÂN

Melekût âlemi,herşeyin zıddıyla beraber bulunduğu yer demektir.Ayrıca;hükümdârlık,saltanat gibi manâlarının yanında rûhlar âlemi anlamını da haizdir(61).Melekûtun bütün manâlarına aşkı benzetmek mümkündür:

60-BkzÖzön, M.Nihad,Osmanlıca-Türkçe Sözlük,İst.1982,s451

61-Yeğin,Yeni L. s.404/ Ayrıca;İmâm-ı Rabbanî Hz.lerinin Mektûbat Tercümesine de bakılmalıdır(Haz.H.Hilmi Isık.İst.1978)

'Aşk'dır çün melekût-ı dü cihân ey Hakkı

İste bu devlet-i bâkîyle hemân fakr u fenâ

G.21/a 5/

MENÂS

Menâs, bir yerden kaçıp sığınılacak yer manâsındadır. Aşkın menâsa teşbihi, cânın zaman zaman dünya gailelerinden kurtulmak için sığınılacak yer aramasından kaynaklanır. Ayrıca, Hakk'ın sırrını akıl çözemez ve hakikatin idrâki mümkün değildir. Kişi bunu idrâk ettiği vakit "insân-ı kâmil" olur:

Bu âkl ü vehm işidir cehl hüzn ü havf ü hatâr

Ko âklı 'aşk ile ol kim odur bu cânâ menâs

G.65/a 9/

MENBA (Menba-ı Güftâr)

Aşkın, sözlerin kaynağına benzetilmesi, onun önce insan olarak tasavvuruna dayanır. Bir başka şekilde de Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin kaynağının İlâhî olması da düşünülebilir. Hiçbir kimse bu sözlerin bırakın kendisini bir benzerini dahi bir araya getirip söyleyemezler. Bundan başka şâirimize şiir söyleme kabiliyetini veren de aşktır:

Cân u cânân u dil ü dilber ü dîn ey Hakkı

'Aşk'dır 'aşk bil ki ol menba-ı güftârüñdur

G.40/a 4/

MENZİL

Menzil, konulacak yer demektir. Aşkın menzil olarak kabul edilmesi sonunda varılacak yer gibi düşünülmesindedir:

Her dem gam-ı 'aşk hâşılımdır

Hemrâh u tarîk ü menzilizdir

G.43/b 11/

MERCI-İ KÂR

Kaynak, sığınılacak yer manâlarına gelen "merci" e aşkın benzetilmesi, herşeyin kaynağının aşk kabul edilmesinden mülhemdir. O menzile ulaşmak için dünya gaileleriyle çok uğraşmamak lâzım gelir:

Kande istersen yüri bir zamân
 'Âkîbet çün merci-i kârûn benem

G.81/a 12/

ME`VÂ

Me`vâ da sığınılacak yer demektir. Sevdâyla dolu cânların me`vâsı da ancak aşktır. Aşkın me`vâsıysa, gönüldür:

Âlâ ey cân-ı pür sevdâ ki aşk olmuş sana me`vâ

Hitâb-ı mestâbın bil hazer kıl itme hiç ifşâ

G.27/a 9/

Dil aşka oldu mevâ ilhâm ider o Mevlâ

Her dem hezâr ma`nâ cân-perver oldu bu şeb

G.32/a 12/

MEYVE

Aşkın meyveye teşbihi, onun -daha önce de geçtiği gibi- ağaç, yaprak ve ağacın meyveleri olarak tasavvurundan kaynaklanır. Bu öyle bir meyvedir ki özü aşk, kabuğu ise akıldır. Buradan hareketle diyebiliriz ki; aşk gizli, akılsa âşikâr olarak yaratılmıştır:

'Aşk bir hoş meyvedir lübb ü kısr-ı 'aşk u 'akl

'Aşkı bâtın 'aklı zâhir eylemiş bir perde-dâr

K.12/b 11/

MEZHEP

Mezhep, gidilen yol, çağır demektir. Bunun yanında "dini açıdan bir imam tarafından kurulan, asıl konularda beraber; teferruatta bazı muhtelif meselâler olması sebebiyle birbirinden az farklı yollar" şeklinde de tarif edilmektedir. Ayrıca, "esas" ve "asıl" manâlarına da gelir(62).

Aşkın mezhep olarak tasavvuru, aşkın Hakk'a ulaşma vasıtası olmasından kaynaklanır:

Bu 'aşk mezhebidir yetmiş ikiden taşra

Senûn çü mezhebûn' emsâlûne riyâdır uyu

G.107/a 15/

Aşk mezhep olduğu gibi mezheplerin meşheidir de...

İlâhî öyle meşreb viñ ki uysuñ aña meşrebler

Dil olsuñ 'aşkuña zâhib ki andan geldi mezhebler

G.53/a 1/

Mİ'AD

Mi'ad; vaad edilen gelecek zaman veya yer ma'nâlarının yanında kıyâmet, mahşer, müddet, vaad, müsâde edilen zaman anlamalarını da hâizdir(63).

Aşkın mi'ada teşbihyise, onun vaad edilen zaman veya yer gibi düşünülmesinden kaynaklanır:

Hakkı mi'âd u mebde'imiz 'aşk imiş hemân

Biz ara yırde kesret ü mevâm ve's-selâm

G.80/b 9/

MİMAR(bennâ-yı çarh-ı azam, bünyâd)

"Âşığın gözü kördür" derler. Bu hiçbir şey görmez manâsında değil, sadece Hakk'ı görmesi, gayriyi görmemesi manâsındadır. İşte bu manâyı sağlayan aşktır. Nûr ile binâ ettiği için nûrdaki fazla ışığın çevreyi görmesi engellemesi söz konusudur:

Ta ki hüsnüñ kendiden gayri temâşâ itmesün

Hakkı çesm-i 'âşıkı nûr ile binâ kıldı 'aşk

G.68/b 7/

Aşk, âşığın gözünü nûr ile binâ ettiği gibi "çarh" ı da binâ eder:

'Aşk bennâ-yı çarh-ı 'azamdır

'Akl-ı küldür o rûh-ı Ekremdir

K.17/a 3/

Aşk, sadece çarhın değil her iki âlemin de "bünyâd" ıdır:

'Aşk bünyâd-ı her dü 'âlemdir

Cevher-i asl rûh-ı 'âdemdir

K.17/b 4/

MİN EMR-İ RABBİ NEFH-İ RAHMANİ

İlk insanın yaratılışı bilindiği gibi Tanrı tarafından balçık çamuruna üflenmesiyle olmuştur. O nefes insanı mey-

dana getirdi. O nefesin asıl sebebi ise; "Yaratmazdım, sen olmasan ^{hi}abibim, felekleri yaratmazdım" Hadis-i Kudsi'sinde ifadesini bulan aşktır:

‘Aşkdır min emr-i Rabbî nefh-i Rahmânî

Ol nefesdendir hayât-ı rûh-ı insânî

Mu.114/a 6/

Mİ‘RAC (Mi‘rac-ı Enbiyâ)

Mi‘rac merdiven demektir. Yüksелеcek yer ve en yüksek makam manâsı da vardır. Ayrıca Hz. Peygamberimizin Cenâb-ı Allah'ın huzûruna "rûhen ve hâlen çıkması" mucizesinin adıdır (64). Bundan başka, "Huzûr u İlâhî" manâsını da ihtiva eder.

Biz bu beyitte aşkın miraca benzetilmesini, miracın Hakk'a ulaşmaya yarayan kutsal bir vasıta olmasına dayandırdık:

‘Aşk mi‘rac-ı enbiyâ olmuş

Hıl‘at ü tâc-ı evliyâ olmuş

K.17/a 4/

MİR‘AT

Tasavvufta yer alan bir inanca göre, Cenâb-ı Allah kendi güzelliğini (hüsn-i mutlak) seyretmek için insanı yarattı. Beyitte geçen "mir‘at" ı insan olarak telakki edersek aşkı da İlâhî kabul edebiliriz:

Kendi kendin seyriderken zâhir olmak istedi

Cilve-i izhârı için mi‘râtı esyâ kıldı ‘aşk

G.68/b 3/

MİSAFİR (Mihmân, cân-ı her mihmân)

Ten, hânedir. Bu ten hânesinden rûh çıkmadıkça vücûd maddeten ölmez. Rûhlar insan vücûdunda misafirdir. İbrâhim Hakki'ya göre rûh, aşkın gölgesi olup cânın da misâfiridir, yani aşkın misafire benzetilmesinin bir sebebi, rûhun aşkın gölgesi olmasıdır:

Hâne misli tenlerin mihmânıdır ervâhımız

Zill-ı ‘aşk ervâhımızdır cân-ı her mihmân odur

G.44/a 7/

Misafir genellikle hâneye buyur edilir.Aşkın buyur edileceği yere gönüldür;rûhu "şâd ü handân" eder.Gönlü de nûrlarla doldurur:

‘Âşk oldu dilde mihmân rûh oldu şâd ü handân

Togdı o mâh-ı tâbân dil envâr oldu bu şeb

G.32/a 12/

İbrahim Hakki bu sırra vâkıf olduğu için,aşkı "yâr"a benzemiş ve geceleri "agyar uyurken" tekrar buyur etmiştir:

Gizli gel ey yâr buyur şeh-i muhtâr buyur

Çünkü hep agyâr uyur bu gice tekrâr buyur

G.40/a 12/

Mihmân,geldiği evi şenlendirir.Aşksız kalb,virândır. Onu şenlendiren,mamûr eden ancak aşktır.Ayrıca,aşkın kendisi misâfir olabileceği gibi gamı da misafir olabilir.Onu,ne var ne yok hepsini verip yalnız koymamak lâzımdır:

Hüzn ile pâk eyle kalbün' hânesin

Kim bu virân içre mihmânun benem

G.81/b 5/

Gam-ı âşk olsa mihmân koyma تنها

Aña vir Hakkı her ne var uyuma

G.99/b 8/

MİHRÂB

Câmide imamın namaz kıldırırken durduğu yere mihrâb dendiğini biliyoruz.Ayrıca,Mc. "Şeytân ve hevâ ile muharebe edilecek yer" manâsına da kullanılır(65).

Edebiyatımızda mihrâb-genellikle- sevgilinin kaşı için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.Mihrâbın husûsiyetleri türlü türldür.Mesela: Mihrabta hacet dilenir,dua-da bulunulur.Mihrâb,kibleyi gösterir,herkes ona yönelir.Mihrâbın üzerinde ayet yazılıdır.Kabe örtüsüyle örtülür(66).

Aşkın mihrâb olarak tasavvuru,cân ve gönlün ona yönelmesinden kaynaklanır.Aynı zamanda insanın kiblesi olarak da

65-BkzYeğin,a.g.e s.430.

66-Tolasa, A.P. s.47.

aşk düşünölmüştür:

‘Aşk mihrâb-ı dil ü cândır hem
Kıble-i cism-i âb u gildir hem

K.16/b 3/

MU‘ALLİM

Aşk pirinin mu‘allim olarak düşünölmésinin sebebi, gön-
lün ders okuyan çocuğa benzetilmesinden ve suskunluk hazine-
sinin de mektep olarak düşünölmésinden mütevellittir:

Mu‘allim pir-i aşk u künc-i şamt olmuş âna mekteb
Sebak-nâdânlig ü gönülüm anuñ tıfl-ı sebak-hânı

K.11/b 7/

MU‘AMMA (Remz ü Muamma)

Muamma; gizli ve güç anlaşılır hatta karışık şey oldu-
ğuna göre, aşkın muammaya benzetilmesinin sebebi, ehil olmayan-
ların anlamaması içindir. Yani aşk, herkesce anlaşılmadığı i-
çin muamma olarak telakki edilmiştir. Bu yüzden aşk sözleri-
ni biganeye dememek gerekir;

Dime biganeye ‘aşkuñ sözüni ey Hakkı
Çünkü ‘aşkuñ sözi hep remz ü mu‘amma oldu.

G.108/a 4/

MUHABBET (Mahabbet)

Muhabbet, sevgi ve sevmedir. Bir başka deyişle rûhun
arzuladığı şeylere meyletmesidir. Aşkın muhabbet olarak kabû-
lü, cân ve gönülün sırları muhabbet sayesinde öğrenmesinden
ileri gelir:

‘Aşkuñdur olan ‘âşık u ma‘şûk u muhabbet
Anuñla bilür cân u dil esrâr-ı nihânı

G.108/b 15/

MURÂD

Arzu ederek, ümid-vâr olarak beklenen şey "murâd" tır.
Ayrıca emel ve maksat manâları da vardır. Aşkın murâda teşbihi
bazen arzu edilen bazen de maksat ve emel manâlarıyla alâka-
lıdır:

Kemâl-i âdem olur hem visâl-i âşk-ı cemîl
Ki oldur asl-ı murâdât u gayet her ümit

G.38/a 15/

Sensin kamu hâlde hemân yâr u murâdım her zaman
Senden irâğ itme bir an her emrüne virdim rıza

G.23/b 5/

MÜŞK-İ TATAR

Güzel koku;insanın hoşuna gider,insanı -âdetâ-mest eder.Aşk da insanı mest etme husûsiyetinden dolayı güzel koku benzetilmiştir.Müşk-i Tatar teşbihinin kullanılmasıysa, en değerli miskin Tatar ülkesinde elde edilmesinden kaynaklanır:

‘Âlemi mest eylemiş hoş demlerün
‘İtr-ı cân u dilsün ey müşk-i tatâr

G.39/b 11/

MÜRŞİD

Mürşid;irşad eden ve kendisine mürid olunandır.Her kim aşkın müridi olursa,o artık mal ve mülkten kısaca dünya gailelerinden uzaklaşmış demektir.İrşad olmayanlarsa,sürekli maldan ve paradan bahsederler.Aşkın mürşide benzetilmesi, onun irşad edici olmasındandır:

Her kim ki olur mürid-i âşkuñ
Hâşâ ki o mâl ü cân söyler

G.40/b 6/

NAKD

Aşkın nakd olarak tasavvuru,cismin meta gibi düşünülmesinden ileri gelir;bu sebepten dolayı cismi aşka feda etmekten çekinmemek lâzımdır.Yarını beklemek âşığa azab verir:

Ko havfi ‘aşka fedâ eyle cismün’ ey Hakkı
Bu nakdi al yarını beklemekle çekme ‘azâb

G.32/a 5/

NÂM

Aşkla yanan fânî olur,fânî olan bekâ bulur.Bekâyı bulabilenin de nâmı aşktır:

‘Aşkuñla yanup fânî olan buldı bekâyı
‘Aşk oldu vücûd u ‘adem ü nâm ü nişânı

G.108/b 14/

NEFES(Nefes-aşkı İsevî, nefha, nefhâ-i Rabbânî)

Hz.İsâ'nın eşeği, O'nun nefesinin diriltici olduğunu bilmediği için, Hz.İsâ'nın nefesinden hazzalmamıştır. Şâirin de dediği gibi "O mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler." O'nun kıymetini bilmemiştir. Telmih sanatı var. Kanaati-mize göre, bu beyitte kastedilen eşek değil o sırra vâkıf olamayan insanlardır, tabii ki bu herkese nasip olmaz:

Hâr almadı nefes-i ‘aşkı İsevîden hâz

Bu fethi her hare virmez Müfettiñü'l-ebvâb

G.32/a 2/

Nefhâ; üfürük, soluk demektir. Buradaki mânâsı İsrâfil (A.S.)'in soluğudur, çünkü dünyevî hayatı bitirecek olan bo-
ruyu O çalacaktır:

Nefhâ benem şûr benem ravza benem hûr benem

Nâr benem nûr benem olma cüdâ kıl iktifâ

G.28/b 6/

Aşkın demi de "Rabbânî" bir nefese benzer:

‘Aşkuñ demidir o nefhâ-i Rabbânî

Ol bahr-ı nefisde o mevc bil her cânı

Ol demle tolan gönül kor âb u nânı

Her dem o riyâhdan bulur Rahmanı

R.123/a 11/

Nefsi bilmezlik (tanımamak, ona düşkün olmamak) ve Hak-
kan gayrisinden korku, rûhun azabıdır, sen bunları (nefs ü si-
va) aşk sayarsan "zevk-i câvidân" a ulaşırsın:

Çün cehl-i nefis ü vehm-i sivâdır ‘azâb-ı rûh

Nefs ü sivâyı aşk bil it zevk-i câvidân

G.87/b 8/

NİGEH-DÂR

Nigeh-dâr, koruyan, koruyucu, saklayıcı gibi anlamlara sahiptir. Aşkın "nigeh-dâr" a teşbihi, İlahî olarak düşünülmesinden ileri gelir; ki Allah aşkı âşığı bütün tehlikelerden koruyup saklayandır. Zâhirî görüntüler ve bundan hasıl olan cehennem korkusu âşığı aldatmamalıdır, zira aşk, onu bu âteşten koruyacaktır. Ayrıca duzah kelimesinin mecazî manâları olan keder ve külfeti de unutmamak gerekir(67).

Duzaha çeksem seni havf itme hoş

Âteşe gel kim nigeh-dârûn benem

G.81/a 15/

Nİ MET

Aşkın ni'mete benzetilmesi, aşk-gam münasebetinden ileri gelir, zirâ Hakk'a ulaşamama duygusunun verdiği sıkıntı aşkın gamıdır. Şâirimize göre de, aşkın gamı ni'mettir. Buna alışılınca onun zehri -âdetâ- şerbet olacaktır, korkmamak lâzım gelir:

'Aşkuñ gamı ni metdir zehri dile şerbetdir

Hakkı şeker-efşândır oldukça bu tarz olsun

G.92/a 11/

NOKTA(Nokta-i aşk)

Aşk-nokta münâsebeti, noktanın hiçbir boyutunun olmamasından mülhemdir. Eşyâ üzerinde âşıklar -ancak- bunu görebilir ve okuyabilir; zirâ, onlar için aşk noktası sır değildir:

Nokta-i aşkı bu eşyâda görür hoş memdûd

Okur ol mahrem-i esrâr dinilmez aşla

G.30/a 1/

NÜR(Nûr, nûr-ı her çeşm, nûr-ı aşk, envâr-ı akl ü îmân, Nûr-ı Hâs-ı Yezdânî, nûr-ı mahz, nûr-ı basar, Rûşen eder)

Nûr: "Aydınlık, parıltı, parlaklık, her çeşit zulmetin zıttı, Işık, Kur'an-ı Kerim, İman, İslâmiyet, Peygamber(AS), zulmeti defeden, şûle " manâlarındadır.

"Nûr, dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dün-

Yevî nûrlar da kendi arasında ikiye ayrılır. Birisi "Envâr-ı İlâhîyeden intişâr eden nûrdur, akıl ve nûr-ı Kur'an gibi. İkincisi görmeye hissedilir ki nûrlu cisimlerden ibârettir, güneş ve ay gibi. Uhrevî nûr ise, âlemin manen aydınlığına sebep olan Hz. Peygamber'dir(68).

Her ne kadar Allah akılla idrak edilirse de, akıla ışık veren "Tanrı'nın nûrudur. İnsan Allah'a kavuşma mükâfaatındaki yüceliğinin değerini, ancak o nûr ile idrâk edebilir; Allah'ını yine o nûr ile anlar ve bulur(69).

Allah nûrunu ve onun ne olduğunu bize Kur'an-ı Kerimde: "Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûru, içinde ışık yanan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içerisinde" dir. Cam ise, inşî gibi parlayan bir yıldızı andırır. Allah nûr üstünü nûrdur, dilediğini nûra kavuşturur." şeklinde bildirmektedir(70).

Aşkın nûr olarak tasavvuru, nûrun aydınlatıcı husûsiyeti ve gönlü cilâlamasından kaynaklanır. Ayrıca gözün görmesine vesile olmasından mülhemdir. Bundan başka nûr= Hakk, nûr= aşk münasebetini de kurmak lâzım gelir:

Hakkı az yi az uyi 'akl varsun hayrete

Ta ki nûr-ı aşkdan tolsun gönül busun likâ

G.26/b 7/

'Aşk kân-ı 'ulûm ü 'irfândır

Nûr-ı her çeşm ü cân-ı her cândır

K.16/b 12/

Rûh-ı rûhum ki tealluk iderem âb u gile

Nûr-ı mahzım ki ziyâ-bahş-ı şafâ vü kederem

G.82/a 14/

Allah aşkı bütün gönül ve cânları şereflendirir. Bunun en bâriz misâli sona ermiş mumu nûr ile ihyâ etmesidir. Yani cân ve gönlün muma benzetilmesi, aşkın o mumu ihyâ eden, yakan kısaca ona hayat veren bir nûr olarak telakki edilmesine se-

68-Bkz. Yeşin, Yeni L. s.549.

69-" Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1983,

70-" Kur'an-ı Kerim, Nûr Sûresi, A.95. s.123.

71-" EİHD.K.16/b 14, K.17/a 4-5, G.28/b 6, G.73/a 7.

bep olur:

Çün âşk-ı Hakdan oldı her cân u dil müşerref
Nûruyla eyler ihyâ her şem-i muntafiyi

G.104/a 11/

Âşığın gözünü açan aşktır; bu sâyede âşık gerçekleri görür, gayriyi görmez:

Halkdan ârif ü mâ rûf benem ey Hakkı
Ân-ı ma şûkum ve üşşâkde nûr-ı basaram

G.82/b 4/

NÜŞ (Nûş, nûş-ı cân, nûş-dârû)

Nûş; işitmek, dinlemek, içmek, lezîz ve hoş meze, muafık mezak, bal, afiyet olsun, şifâ, nûş-ı cân olsun... manâlarına gelir(72). Ayrıca içki-işret anlamı da vardır.

Aşkın nûşa benzetilmesinde ilk düşünülecek olan, onun tatlı oluşuyla ilgilidir. Bundan başka Hak'la beraber bir mecliste bulunulmasına vesile olacak olan içki olarak da tasavvur edilebilir. Bunun yanı sıra, "nûş-dârû" daki tiryâk manâsını da gözönüne almak gerekir:

Ey âşk sen Hak kişisin kılma bizi senden cüdâ
Hem nûşsun hem nîşsin ey nûş-dârû merhabâ

G.23/b 3/

Cân derdinin ilacı da aşktır:

Âşk hem nûş-ı cân olur hem nîş

Her dem oldur kamuya merhem ü rîş

K.16/a 14/

NÜKTE-İ SIRR-I KÜN-FE-KANİ

Kün: "Ol, olsun" manâlarında buyruk. Tanrı bu emirle varlıkları yarattığından tasavvufî edebiyatımızda çok geçer. Yani Tanrı "ol" dedi ve "olan oldu" manâsında kullanılır(73).

Aşkın oluş sırrının nüktesine benzetilmesi, aşkın herşeye temel olarak düşünülmesinden kaynaklanır:

72-Bkz. Burhân-ı Katı, s.601.

73- Arvasî, Seyyid Ahmed, İlm-i Hâl, İst.1983, s.37.

‘Aşk şebâzı lâ-mekânîdir

Nükte-i sırrı kün-fe-kânîdir

K.16/b 8/

PERR Ü BÂL

Aşkın "perr ü bâl" e benzetilmesi, cânın kuş olarak değerlendirilmesinden kaynaklanır. Cân için aşktan başka kol ve kanat yoktur:

Bir cân ki uçar ‘aşkıdır perr ü bâli

Bir gayri eger bâl ü perr var ise söyle

G.101/a 4/

PİR(Pir-i aşk)

Aşk pirinin yükünü herkes taşıyamaz, ancak âşıklar taşıyabilir. Bu yüzden âşıklar aşk sırlarına vâkıf demektir. Açık ve gizli herşeyi bilirler. Aşk piri de bunlara söylediği sözleri nükteli kılar:

Hâmil-i heml-i ‘ulûm-i pir-i aşk olsañ eger

Mahzen-i esrâr olursun havi-yi sırr u‘alen

K.13/b 6/

Aşk piri mütemadiyyen irşâd eder. O piri, gönülde bulmak ve gafil olmamak lâzım gelir:

Çün pir-i ‘aşk imiş seni irşâd iden müdâm

Bul dilde anı hâzer ü sen gaflet itme ha

K.14/b 10/

RAKİP

Rakip; âşıktan gayrisidir. Hakiki âşık bir tane iken rakip pek çoktur. Küfr, vefâsızlık, gayrimeşruluk rakîbin vasıflarıdır. Bir beyitte aşkın nûru, cânın nûruna ve cisme rakîb olarak karşımıza çıktı. O rakîbten haberleri olsaydı "merkebler" bile "izzet" bulurdu... Aşk-nûr, aşk-rakîb münasebeti kurulabilir:

Çü nûr-ı ‘aşk nûr-ı câna ol hem cisme rakîbdir

O rakîbden habîr olsa bulur ‘izzet merkebler

G.53/a 5/

REHBER(rehber,reh-nümâ,rehber-i sâlik,rehber-i cân)

Rehber,yol gösterici,kılavuz demektir. Aşk,âşığa aşk yolunda bazen rehber, bazen "hayret-i aşk", bazen " aşkın elemi" bazen de doğrudan doğruya aşkın kendisi olarak karşımıza çıkar.Aşk olarak çıktığı zaman âşığa birşevler de söyler:

Hayret-i aşkdır ey dost bize rehber-i cân

‘Aşkdan gayri bize rehber var ise di

G.102/a 12/

Sâlikin vahdet yolunda rehberi aşkın elemidir:

Kesretde kalup vahdetine yol bulamazdı

Aşkun elemi olmasa hoş rehber-i sâlik

G.70/b 5/

Aşk kime âşinâ olursa olsun,bizzat "zât-ı ma`şûka" reh-nümâlık eder.Ayrıca kulu Mevlâ'sına götüren de aşktır:

‘Aşk her kime âşinâlık ider

Zât-ı ma`şûka reh-nümâlık ider

K.16/a 15/

Vâsıl eylersin kulu Mevlâsına

Reh-nümâsın reh-nümâsın reh-nümâ

G.21/b 13/

Aşk,akla sürekli yol gösterir.Aklın dikenli,kötü zannettiği yolların iyi olduğunu söyler.Varlık perdesini kaldırıp gönüldeki cenneti(güzelliği) akla gösterir.

"Aşk ve akıl,mutlak hakikat olan Allah'a varmak için iki ayrı yoldur.Birisi medresenin diğeri tarikatın yani mu-tasavvifenin yoludur(74).İbrâhim Hakkı da diğer bütün sûfi-ler gibi, aşkı tercih etmiş hatta aşkı akla üstün tutmuştur:

‘Akl dir râh-ı fenâya gitme kim pâr hârdır

‘Aşk dir vardım fenâya nice biñ gülzârı var

G.42/b 15/

‘Akl dir kim şes cihetden taşra cânın yok yolu

‘Aşk dir vardır yakîn yol nice biñ seyyârı var

G.42/b 12/

‘Aşk dir ey ‘akl varlık perdesin ref’ eyle bak
Kim gönülde seyr idersün cennet ü enhârı var

G.43/a 1/

REMZ Ü MU‘AMMA

Aşk sözlerinin " remz ü mu‘amma" ya teşbihi, aşkın sır ve hazine olarak düşünülmesinden mülhemdir. Aşk sözlerini âşıklardan başkasına -ki bunlar, rakîb, bigane vs. dir- söylemek lâzım gelir:

Dime bigâneye aşkun sözünü ey Hakkı

Çünkü aşkun sözü hep remz ü mu‘amma oldu

G.108/a 4/

REVNÂK-I ÂLEM

Aşkın " revnâk-ı âlem" olarak tasayvuru, âlemin bağ gibi düşünülmesinden ileri gelir. Zirâ, aşk bağında bütün güzellikler saklıdır:

Bağbân-ı dilsün ey sâkî müdâm

Revnâk-ı ‘âlemsün ey bağ u bahar

G.39/b 9/

RÛH(Rûh, rûh-ı pâk, rûh-ı rûh, rûh-ı Ekrem, mûnis-i rûh, rûh-ı aşk)

Rûh; cân, nefes, canlılık demektir. Bunun yanında öz, hülasa, en mühim nokta, his, Kur'an, Cebrâil, İsâ(AS), korkmak gibi manâlara da gelir(75).

E'l-Araf Sûresi 11. Ayette bildirildiğine göre rûhlar bedenden önce yaratılmıştır. Bu Âyet-i Kerimeyi tefsir eden İslâm âlimleri "Evvela yaratılan rûhlardır, sûret verilen de cisimlerdir" demişlerdir(76), (77).

İncelemeğe esas tuttuğumuz beyitlerde en çok cân, nefes, canlılık olarak karşımıza çıkar:

‘Aşk bünyâd-ı her dü‘âlemdir

Cevher-i asl-ı rûh-ı ‘âdemdir

K.17/b 4/

75-Bkz Yeğin, Yeni L. s. 588.

76-" Arvasî, İ.Hâl, s. 36.

77-" " " "

‘Aşkuñ demi rûhdur o‘ilm-i mutlak
Ol‘ilm bu fikr olur bu nuḫka mülhak
Nuḫk olsa hurûf u şavt olur söz elhak
İnsân hemân ol fikr ü bu sözdür ancak

R.122/a 6/

Saña hamd ü senâ olsun ki virdüñ gönlüme ‘izzet
Selâm olsun aña kim rûh-ı pâki aşkıdır mahza

G.19/b 2/

Aşk, insanın yaratılmasına sebep olan nefesin kaynağıdır ve rûhlar âleminin merkezinde şanlı Peygamberimizin rûhu bulunmaktadır(78):

Üfürdi‘âdeme şun‘ıyle rûh-ı aşkından
Ne gam ki ‘aşkıdır hilkat ü ‘iyâdetimiz

G.59/b 3/

Aşk, bazan insana (âb u gil) hayat veren rûh gibidir:
Rûh-ı rûhum ki te‘alluk iderem âb u gile
Nûr-ı mahzım ki ziyâ-bahş-ı safâ vü kederem

G.82/a 14/

Rûhlara ma`nâ veren, onunla arkadaşlık eden yine aşktır:
Çü sensin‘akl-ı kül ey ‘aşk-ı â‘lâ
‘Ukûlûñ rûhusuñ ervâha ma`nâ

G.20/a 15/

‘Aşk miftâh-ı her fütûh olmuş
Mûnis-i ‘akl ü kalb ü rûh olmuş

K.17/a 11/

Aşk, bir beyitte "Rûh-ı Ekrem" olarak karşımıza çıkar:

‘Aşk bennâ-yı çarh-ı a‘zâmdır
‘Akl-ı küldür o rûh-ı Ekremdir

K.17/a 3/

RÜZGÂR(Sarsar)

Aşkın rüzgâr gibi düşünülmesi, vahdetin sahraya ve "ak-

1-1 cüz'înin(insan aklı) Mecnûn'a teşbihinden mülhemdir.Çünkü,o rüzgârın verdiği hâl,insan aklına vuslatla hicrânı fark ettirmez:

Bu 'aql-ı cüz'î bir mecnûndur ol sahra-yı vahdetde

Ki 'aşkuñ sarsarı yeksân ider vuslat ile hicrânı

K.10/b 10/

SADÂ

Aşkın nâmı,gönül kalesini fetheden davulun sesi gibidir.Böyle düşünülmesinin sebebi,aşkın bütün askerlerin sultanına benzetilmesidir.Sultanın vasfı da kükremiş aslandır:

Sadâ-yı tabl-ı feth-i kal'a-i dil 'aşk nâmıdır

Odur sultan-ı her leşker ki çün şir-i jiyân olmuş:

K.8/a 11/

SAFÂ

Aşkın safâ olarak tasavvuru,aşkın gönül eğlencesi,şenliği gibi düşünülmesinden mülhemdir.Bu şenlik ancak gece kazanılabilir:

Gündüz olur gerçi sevdâ-yı kâr

Başka safâdır dile sevdâ-yı şeb

G.32/b 5/

Aşk,safâ olduğu gibi,safâ ve kederin teşhis edilmesine yarayan bir ışıktır:

Rûh-ı rûhum ki te'alluk iderem âb u gile

Nûr-ı mahzım ki ziyâ-bahş-ı safâ vü kederem

G.82/a 14/

Masiva keder verir,aşksa safâ denizi gibidir.Aşkla beraber olunursa keder çekip gider:

'Aşk oldı bahr-ı zevk ü safâ masivâ keder

Sen âşinâ-yı bahr-ı safâ ol keder gider

G.40/b 14/

SÂKÎ

Aşkın sâkî olarak tasavvuru, gönlün meyhaneye teşbihinden kaynaklanır.Ayrıca aşk sâkî olunca sâkî de gönül bah-

çesine benzetilir:

Her cânâ cihân içre nihân bâde virir aşk

Ol hamr ile âlem tolı meyhâne-i dil

G.42/b 1/

Bağbân-ı dilsün ey sâkî müdâm

Revnağ-ı âlemsün ey bağ u bahar

G.39/b 9/

Bir başka beyitte rûh şarabı, cân bâdesi; aşk da sâkî olarak düşünölmüştür:

Çün sağar-ı ecsâda tolar bâde-i ervâh

Âşkuñdur o sâkî ki virür bâde-i cânı

G.109/a 1/

Aşk öyle bir sâkîdir ki, saf mey dağıtır. Bu mey bazan tortu halinde bazan da süzölmüş saf şekildedir. Bundan bir kere içmek kâfidir:

Bir kerre içen âşkuñ elinden mey-i sâfî

Olmuş ana kâfi

K.5/a 4/

Âşk ezelden gönöme hoş hamr-ı sevdâ taldurur

Kah dürd eyler kerem gâhî muşaffa taldurur

G.50/b 7/

SAVLECÂN

Savlecân, çevgan ya da cirit sopasıdır. Aşkın "savlecân"a benzetilmesi, cânın top olarak düşünölmösinde mülhemdir. Çünkü çevganı yiyen top, nasıl dönerek giderse, aşka düşen cân da öylece başı döner ve perişân olur. Cânın döne döne çıkması da düşünölmüş olabilir:

Âşkuñ misâl-i savlecân çün küy-ı sergerdân bu cân

Ândan döner dil her zaman geh rahat u geh mübtelâ

G.23/a 3/

SAYKAL

Saykal, cilâ ve cilâ yapan demektir. Bunun yanısıra parlatan ve kılıç bileyen manâlarına da gelir. Aşkın saykala ben-

zetilmesi, gönlün çok katı bir çelik olarak düşünülmesi ve saykâmın aynayı temizlemesinden kaynaklanır:

Kasâvet itme eger olsa dil katî pulad
Ki âşk saykalı mirâtı pür safâ eyler

G.54/b 15/

Aşk, doğrudan doğruya saykela benzetildiği gibi, aşkın demi de saykal olarak düşünülür. Beyitten anlaşıldığı kadarıyla dem parlatıcı bir özelliğe sahiptir. Bu vesileyle şarabın gönlü parlatması düşünülebilir. Fakat şarap sıvı olduğu için aynayı paslandırır, bu yüzden aşkı burada zaman olarak tasavvur ettik:

Âşkuñ demi hem bir nefes bu kalbe saykal urisa pes
Bil âşk u cândır hem nefes nefs-i behimîdir fenâ

G.25/b 16/

Cân, aynadır, bu aynanın parlatıcısı da aşktır. Akıl, gönle ve cânâ keder verir. Keder bulenıklıktır. Cân ve gönül aynasının görüntüsü bazan keder aslında tendir. Ten ise, dünyadır. Bu kederi ancak aşk giderebilir:

Âşkdır saykal-ı âyine-i cân ey Hakkı

Âkıldan gün dil ü cân tende keder bulmuşlar

G.49/a 14/

SER Ü SERVER

Aşkın halka reis veya başkan olarak kabul edilmesi, onun yol gösterici, yönlendirici olmasından mülhemdir:

Bir yerde zill u fakr u fenâ hırkasun giyüp

Bir yerde cümle halka ser ü server oldu âşk

G.68/a 11/

SERMED

Aşkın "sermed" olarak düşünülmesi, onun devlete benzetilmesinden kaynaklanır. Çünkü aşk devleti ebedîdir:

Devlet-i âşkı bul ki sermed olur

Mülki hem bî-nihâyet ü hadd olur

G.43/a 10/

SEVGİLİ(Ma`şûk, matlûb, cânân, cân yârı, cân verilen, zeben-dân, dost, dil-dâr, yâr, yâr-ı gâr, dil-rübâ, mehlika, nigâr, per-i peyker, naz eden, dilber)

Aşkın sevgili olarak düşünülmesinin başlıca sebebi, âşığa benzetilmesi ve sevgilinin âşık için en mühim hattâ, tek varlık olarak tasavvurundan kaynaklanır. Çünkü ortada sevilcek biri olmazsa âşığın varlığı da düşünülemez.

Ma`şûk, matlûb -aslında- talep edilen ve sevilendir. Âşık sevgiliyi talep etmeli ki vuslata ulaşabilsin, onun sayesinde gizli olanlara vakıf olabilsin:

Âşkuñdur olan âşık u ma`şûk u muhabbet
Anuñla bilür cân u dil esrâr-ı nihânı

G.108/b 15/

Âşık u ma`şûksuñ ey âşk-ı pâk
Derdsin ve mâye-i darmândasın

G.88/a 6/

Âşık ve ma`şûk da aşktan peydâ olmuşlardır. Aslı bir olduğu için ikisini şimdi de bir bilmek gerekir:

Hakkı hemîşe âşık u ma`şûkı âşk bil
Çün iki ism-i müştaka bir maşdar oldı âşk

G.68/a 15/

Âşk cânın tabîb-i hâzıkıdır
Gahî ma`şûk u gahî âşıkıdır

K.16/b 1/

Gizli ve açık istenen aşktır hatta bütün velî ve Nebilerin kastı da aşktır:

Âşkıdır matlûb-ı hafî vü celî
Hem odur kasd-ı her Nebî vü Velî

K.16/b 16/

Yeryüzünde ne varsa; cân, cânân, talip, matlûb hepsi aşktır. Böyle bakılabilirse görülecektir ki, âlem bahçesi bütün güllerle dolmuştur:

Cân u cânân tâlib ü matlûb-ı cümle 'aşk imiş
Gülşen-i âlem pür ezhâr olmuş asla hâr yok

G.69/b 3/

Cânân sevgilinin bir vâsıfıdır. Dâimâ cânla beraber zikredilmektedir. Ayrıca sevgilinin -dolayısıyla aşkın- herşeyi bilen, herkese şefkat eden müşfik bir insan olarak tasavvuru da sözkonusu edilmektedir:

'Aşk dir kim cânânda cânânun benem
Hem gönül tahtında sultânın benem

G.81/b 3/

'Aşkdır yâr-ı gâr-ı her âşık
Dilde dildâr u cânânda cânândır

G.41/a 15/

Hakkı öğren şefkat ol müşfik pederden cümleye

'Aşkdır bâbâ-yı cümle âlem cânlara cânân odur

G.44/a 9/

Hak âşığının yârı, insan değildir, doğrudan doğruya
"aşk-ı Hüdâ" dir:

Ma' şûk eger insân olur 'aşk bâr-ı cân olur

Ma' şûk-ı cân ger ân olur cân yâridir 'aşk-ı Hüdâ

G.28/a 3/

Uğrunda cân verilebilecek olan ancak sevilen biri yani sevgilidir. Sûfilerce bu sevgilinin kim olduğu bellidir. O'na cân vermek ondan bir cân almak demektir. Âyet-i Kerîme'-de mealen "Allah yolunda ölenlere siz ölü demeyin zirâ onlar diridirler de siz anlayamazsınız." denmektedir(79):

Virsen eger 'aşka bu cânı revân

Bin cân alunsun hoş ve bî-müntehâ

G.24/a 8/

İnsanlar gündüzleri -genellikle- dünya işleriyle meşguldür. Geceleri ise evindedir. Takva ehli gecelerini zikirle geçirir. Dünya işleri bir noktada "gayr" ile değerlendirilir.

79-Bkz Âl-i İmrân Sûresi, Âyet:169/170.

Sûre ve dualar gündüz namazlarında gizli, gece namazlarındaysa âşikâr olarak okunur. Bunun sebebini de aşka bağlamak mümkündür:

Gündüz ağıâr iledir çün işlerün
Gice gel yâr-ı şeb-i târuñ benem

G.81/a 14/

Aşkın dilber olarak tasavvuru, onun kendisine bağlaması, güzelliği ve cazibesi yüzündendir:

Gahî görüñdi zâhir ü geh mazhar oldu aşk
Ma' nâ iken gönülde çıkup dilber oldu aşk

G.68/a 9/

Aşk dilber olunca, dilberin vasfı olan naz da karşımıza çıkar. Naz: "Bildiği halde aldırış etmemek, bilmezlikten gelmek, kendini çekmek, çekmiş görünmek, nazlanmak anlamına farsça bir sözdür.

Ehl-i tasavvufca erenlerin "naz ehli" olanları, Tanrı'ya nazları geçenlerdir, bunların "Şath" tarzında söyledikleri sözler, yazdıkları şiirler, bu bakımdan hoş görülür. "Niyaz ehli" olanlarıysa edebe daima riayet ederler(80):

Nîm-i şeb aşk eyledi dilden baña vafirce nâz
Çok itâb itdi dide-yi âşık sen eyle hâbı az

G.61/a 13/

Aşk, dost; benlik, kesret, dünyadaki herşey, Hak'tan gayrisiyse adüvv(düşmân) olur:

Dostumuzdur aşk-ı pâk ü yapma varlıktır adüvv
Pes bu benliktir belâmız düşmen ü ağıârımız

G.58/b 5/

Cân, sevgiliyle gönül arasında bir engeldir, bu sebeple cânı aşka vermek gerekir. Çünkü; gönül, sevgili olan aşkın mekânıdır:

Dil ü didâr arasında bu cân hâ'il imiş
Âşka cân vir ki diyâr-ı dil o dildârıñdur

G.40/a 3/

Aşkın arkadaşlığı ebedî bir arkadaşlıktır. Onun için onunla beraber olup iki dünyadan da vazgeçmek gerekir:

Devlet-i dareyni Hakkı halka vir

Bu viter devlet ki dildârũ benem

G.81/b 2/

Aşkın yâra teşbihi, yâr kelimesindeki tanıdık, dost, sevgili manâlarından dolaydır. Âşığa âşinâlığı ve vefâsı da sözkonusudur:

‘Aşkdır yâr itme gayrı ihtiyâr

Andan özge kimseden gelmez vefâ

G.26/b 9/

‘Aşk dir kim dâimâ yârũ benem

Ġam yime âşikâ ki Ġam-hârũ benem

G.81/a 9/

Aşkın "yâr-ı Ġâr" oluşu, en eski ve en ezeli dost olarak düşünülmesinden ileri gelir. Ayrıca, Hz. Ebu Bekir'e telmih sözkonusu olmaktadır:

‘Ârifin çeşmi uyur kalbi uyumaz âşk ile

Kim ezelden ‘aşk aña her hâlde yâr-ı Ġâr idi

G.107/a 12/

Sevgili güzel bir yüze sahiptir. Bu güzellik, ay yüzlülük olarak karşımıza çıkar:

Çarh-ı dilde mihr ü mâhımsın tamam

Mehlikâsun mehlikâsun mehlikâ

G.21/b 9/

İçki insanı sarhoş eder; sarhoşun akli başında değildir, nara atar, ne dediğini bilmez. Ne dediğini bilmeyen kişi de ortalığı karıştırır, fitne uyandırır. Kısaca aşk, sevgili olarak düşünülünce sevgilinin fitne uyandırmasına ve geçtiği her yeri velveleye boğma özelliği de ortaya çıkar:

‘Aşk sermest ü hırâmân olup eyler feryâd

Hazer eylen ki bir aşûb u belâ gelmişdir

G.46/a 14/

Dili bilen, aşıktır. Aşık o dilin rûmûzlarını çözmeye, fehm etmeye çalışır. Bulduğu vakit tıpkı "levh-i mahfûz" un içi gibi olur. Yani "levh-i mahfûz" daki sırları bilmiş gibi olur, susar. Çünkü, sırrın sır olabilmesi için saklanması gerekir:

Zebândân 'aşkdır anuñ rûmûzun fehm iden 'aşık

Derûn-ı levh-i mahfûz oldu anuñ sâmtê kitmânı

K.9/b 12/

SIR

(Sır, sırr-ı nefy ü hem isbât, sırr-ı Sübhânî, sırr-ı aşk, sırr-ı Şiblî vü Hallac, sırr-ı esrâr-ı Zü'l-Celâl, sırr-ı ebed, rûmûz-ı aşk, sır söyleyen, sırrı hüveyâ kılan)

Aşkın Allah sırrı olarak tasavvuru, onun gönülde düşünülmesinden kaynaklanır. Ayrıca aşk, güzelliklerin aynasıdır. Bu aynanın gösterdiğiyse, Hakk'ın sırlarıdır:

'Aşkdır dilde sırr-ı Sübhânî

Rahmet ü nûr-ı hâş-ı Yezdânî

K.17/a 5/

'Aşkı âyine-i cemâl anla

Sırr-ı esrâr-ı Zü'l-Celâl anla

K.17/a 15/

Aşk, "nefy" ve "isbât" ın yani Kelime-i Tevhid'in de sırrıdır. Kelime-i Tevhid'teki Lâ(ل) kısmı nefy, İllâ(ي) kısmıysa isbâttır(81):

'Aşkdır sırr-ı nefy ü hem isbât

Bahr-ı tevhîd odur kamu âyât

K.17/a 8/

Âlemdaki herşey Hakk'ı zikreder. Aşk gönüllerde gizli olduğu için, akıl bunu idrâk edemez. Ya ni akıl, aşkı beyâna muktedir değildir. Bu yüzden aşkı söyleyene ya da aşktan bahsedene akıl, "ne, niye" gibi sorular sorar:

Ey 'aşk pür emn ü âmân sensin kamu dilde nihân

'em cümle yüzdensin 'ayân âyinelerdir vechüñe

G.23/b 7/

Beyân-ı 'akla gelmez çünkü sırr-ı 'aşk hamûş ol

Ki her ne 'aşkı söyler 'aklı aña çûn u çirâ söyler

K.9/a 17/

Aşk, Şeyh Şiblî'nin ve Hallâc-ı Mansûr'un da sırrıdır. Şeyh Şiblî, bilhassa Ramazan ayında ibadet ve taatta zamanın bütün insanların fevkindemiş. Ayrıca, diğer zamanlarda da geceleri uyumamak için gözlerine tuzdan sürme çektiği de vaki bir hakikattir(82).

Hallâc-ı Mansûr'un sırrı da bilindiği gibi "Enel-Hak" demesidir:

'Aşkdır sırr-ı Şiblî vü Hallâc

Cümlede server serine oldur tâc

K.16/b 17/

Aşk, en eski güzellik ve sevgi olduğu için, ona bütün şeyler fedâ edilmiştir:

Hubb-ı ezelsin oldu sanûn çün felek mülk

Sırr-ı ebedsin oldu saña küll-i şey fedâ

G.19/b 9/

Aşk sırrına vâkıf olan, huzûr bulup vahdette rahata erişir. Bir başka deyişle kesreti ve vahdeti tefrik edebilir. Çünkü, sırra vâkıf olan, onu saklamasına bilirse, sır onun esiri, saklayamazsa o sırrın esiri olur:

Bu sırra vâkıf olan dil huzûr ider her dem

Bulur bu kesret-i şûretde vahdet-i tenhâ

G.25/b 7/

"Âşıkların güzel sözleri dürülür fakat açıklanmaz demişler"(83). Âşığın sözü aşk olduğuna göre, o sırdır, açıklanmaz:

Rûmûz-ı 'aşkı tasrî eyleyen meftûndur ey Hakkı

Dimişler hoş kelâmü'l-âşıkîn yutvâ velâyurvâ

G.27/b 2/

Aşk, sır olduğu gibi, sırrı söyleyendir de... Onu anlamak için "ehl-i hâl" olmak lâzım gelir:

82-Bkz. İz, Mahir, Taa. s.126.

83-" Ulusoy, Turgut, Erzurumlu İbrâhim Hakkı Divânı (Sadeleştirilmiş) İst. 1974 s.61.

Çün ehl-i hâle sır söylersin ey âşk
Bu harf ü savt ü zir ü bem görünmez

G.58/a 2/

İslâmın son din oluşu ve mükemmeliyetinin sırrı da
aşktır:

Âşk envâr-ı 'akl ü imandır

Sırr-ı İslâm u hüsn ü ihsândır

K.16/b 14/

Bâtın idi 'âşık u ma' şûk idi zâhir veli

Emri ber-âks eyleyüp sırrı hüveydâ kıldı 'âşk

G.68/b 2/

SİKKE-İ MA' NÂ

Aşkın "sikke-i ma' nâ" olarak tasavvuru, toprağın ilm-i kimya ile altın oluşuyla alâkalıdır. Çünkü, nakdin değerli olabilmesi için üzerine sikke vurulması gereklidir; ayrıca, vücûd-toprak münasebetini de göz önüne almak gerekir:

Nakd-ı vücûd sikke-i ma' nâ ile dir revân

Ger ahenk iderse zer ol kimyâ-yı 'âşk

G.67/b 11/

SİMURG-I KÛH-I KÂF

Simurg, ismi olup cismi olmayan ve Kaf Dağı'nda yaşadığına inanılan bir kuştur. Aşkın simurga teşbihi de simurgun gücüne ve kendisine erişilemezliğinden kaynaklanır:

Âşk simurg-ı kûh-ı kâf olmuş

Cümle ma' nâda muşıkâf olmuş

K.16/b 6/

SÖYLEYEN

Aşk sözleri sırlarla doludur. Bunu dikkate almak ve ondan korkmamak gerekir. Ayrıca, aşk birşeyler söylemeğe başlınca insanlar susmalıdır:

Âşk dir kim nedir bu havf ü hâzer

Leyse fid-dârî gayri nâ-deyyâr(84)

G.44/b 9/

84-"Yeryüzünde bizden başka kimse yok". Arapça'dan tercüme ve okunmuş Dr.Şakir Ergin.

Hamûş ol ger fenâ bulduñsa ey Hakkı
Ki dilden âşk hoş güftâr söyler

G.46/a 8/

Aşk sözü gönülde söyler.Âşığın dili söylerse de onu
söyleten yine aşktır:

Sensin ey âşk ki her dilde sühan söylersin
‘Âşıkun’ ger dili söyler sözi sen söylersin

G.86/a 13/

Candan sever gönülde bilür tende hisseder
Pes ‘âşk imiş gören işiden söyleyen hemân

G.87/b 7/

Andan işid aña di aña bak anuñla bil
Fâş itme ‘âşk sırrını bu ‘akla e'l-âmân

G.87/b 8/

SULTÂN(Sultân,sultân-ı aşk,sultân-ı kerem,sultân-ı ke-
rîm,sultân-ı cihân,hakan-ı cihân,sultân-ı her
leşker,şah,Mahmûd,âmâde olunması gereken)

Sultân;âdil,cesûr ve kuvvetlidir.Maiyetini korur ve
gözetir.Lûtûf-kârdır,insanları köle ve hür kılma hasletine
sahiptir,askeri ile beraber savaşa gider.

Aşkın sultana benzetilmesi,gönlün taht olarak düşünül-
mesinden mülhemdir:

‘Âşk dil tahtı üzre sultândır

Misl-i mûruz biz ol Süleymândır

K.16/b 9/

‘Âşk dir çânda cânânun’ benem

Hem gönül tahtında sultânun’ benem

G.81/b 3/

Aşk,öyle bir sultandır ki,hükmü bütün cihâna şamildir:

‘Âşık olmağdan hâzer kılmaktır emr-i mümteni

‘Âşk sultândır ki hükmidir cihânı müstemil

G.75/a 10/

Aşk; lütfu,ihsanı bol bir sultândır,onun her cefâsın-
dan vefâ kokusu gelir.Yani onun cefâsından korkmamak gerekir;

ayrıca aşk,sultanların en faydalısıdır:

‘Aşk sultân-ı keremdir dile cevri hoşdur
Her cefâsından anuñ bû-yı vefâ gelmişdir

G.46/a 15/

‘Aşkı sultân-ı kerîm anla veli hikmetdir
Haste dil andan eger cevri ü cefâ bulmuşdur

Gb55/a 10/

Hür insanları ancak sultanlar köle edebilir.Sevgili de âşığı kendine bende eder.Bu husûsiyeti sağlayan unursa, aşktır;dolayısıyla aşk sultândır :

‘Aşkdır nâr u nûr-ı tâbende
Merd-i âzâdeyi ider bende

K.16/a 10/

Sultan denildiği vakit aklımıza onun bezmi,divanı, sarayı veya köşkü,sancağı,nâmı,şânı hatta hazineleri gelmektedir.Bunlardan başka askeri vardır ki sayısı belli bile değildir.Diğer divân şâirlerimizde de gördüğümüz bir sultân tipi daha vardır ki,bunlar dervişler ve maneviyat sultânlarıdır. Bunlardan başka âşıklara mahsus olmak üzere çok istenilen, beklenen bir arzuya ulaşma hâli de sultanlık olarak nitelendirilir(85).

Aşk sultânı ise,yukarıda saydığımız özelliklerden kurtulmuş ve"nâm ü şân" bilmez duruma gelmiştir:

‘Aşk sultânı hân mân bilmez
Olmuş âzâde nâm ü şân bilmez

K.16/b 10/

Aşk sultanına bağlanan-bütün herkes ağlasa bile- devamlı sevinç içinde g'iler:

Eger sultân-ı 'aşka bendesin sen

Kamu ağlarsa hoş pür-handesin sen

G.91/a 5/

Aşk sultanı, kendi hareminden kalbe baktığı zaman, âşîğın cânı o sultanın sırlarına mahrem olur:

Çün haremde kalbe kıldı bir nazar sultân-ı 'aşk

Cân-ı 'âşîk mahrem-i esrâr-ı sultân oldu hoş

G.63/b 2/

Aşka köle olan-aslında-bir sultândır. Fakat zâhirî görüntü diğerlerini yanıltabilir:

'Aşk gedâsı olan saltanat eyler nihân

Lâ-cerem olmuş cihân bende-i fermân-ı dil

G.73/b 15/

Arzu ve heveslerine uyan kimse, tenin esiri olur. Mâsi-vâ ile uğraşır. Sultân ise nefsinin yenmiş ve aşka reysiz (gayr-i ihtiyarî) teslim olmuştur:

Nefs ü hevâya tâbi' olan ten esirdir

Sultân odur ki olmuş o maşkûm râ-yı 'aşk

G.67/b 15/

Bulsa dil sultân-ı 'aşkı rehzen-i dinden ne gam

Rehber-i dündan ganîdir yoğ anuñ çün intizâr

K.12/b 6/

Aşk şâhinin yanında cânın hiçbir kıymeti yoktur:

Şâh-ı 'aşk eylese kabûl seni

Cânı şükrâne vir ki erzândır

G.41/a 12/

Bir beyitte aşk, sultan Mahmud (Gazneli) ile mahbubu olan kölesi Ayaz olarak karşımıza çıkar. Aradaki muhabbet söz konusu edilmektedir (86);

‘Aşkdır şâh u talî-i mes'ûd

Hem Ayaz oldu akıbek Mahmûd

K.16/b 5/

Cefâ çekmemek için o şâhtan ayrı kalmamak gerekir:

Mihr benem mâh benem ‘ârif-i âgâh benem

Hakkı saña şâh benem olma cüdâ itme cefâ

G.28/b 9/

SÛR

Aşkın sûr olarak tasavvuru, onun nefhâya benzetilmesine dayanır. Çünkü, kıyamet günü Hz. İsrâfil'in üfleyeceği ve dünyanın sonunu getirecek olan borudur. Bu boruya üflenecek soluk ise nefhâdır. Yani hem nefes hem de boru aşktır. Aşk-hevâ münâsabeti de kurulmuştur:

Nefhâ benem sûr benem ravza benem hûr benem

Nâr benem nûr benem olma cüdâ kıl iktifâ

G.28/b 8/

SÜLEYMAN

Aşkın Süleyman'a teşbihi, insanın karınca olarak tasavvurundan kaynaklanır. Çünkü, Hz. Süleyman ins ve çinsin hepsinin sultanıdır ve dillerini bilirdi.

Ayrıca, karınca ile husûsî bir dostluğu da vardı. Bundan başka Hz. Süleyman'ın tahtı hevâ üzredir:

‘Aşk dil tahtı üzre sultândır

Miśl-i mûruz biz ol Süleymândır

K.16/b9/

RESK-İ MÂH @ MÜSTERİ

Müşteri: "Müneccimler arasında "sad-ı ekber, kadi-i felek" olarak anılan Müşteri gökte bulunmaktadır. Umumiyetle, sadet ve bereket yıldızı olarak kabul edilmiştir. Bu seyyâreye mensup olanlar cesûr, âlicenâb ve zarîf olup güzel konuşma kabiliyetine sahiptir..." (87).

Aşkın, ay ve yıldızların kışkırdığı şey olarak tasavvuru, onun güzelliğinden ötürüdür. Ayrıca güzelin bir adı da peridir, periler insana görünmezler.

Ev reşk-i mâh u müsterî bizden nihânsın çün peri
Virdim dil ü cân u seri ben hem saña kurban şehâ
G.22/a 2/

SARAP

(Mül, hamr, mey, mest eden, mest olunan)

Aşkın şarap olarak düşünülmesinin en belirgin sebebi, şarabın insan aklını - geçici de olsa - bir süre kaybettirmesidir.

Ayrıca tasavvûfî düşüncede şarap, doğrudan doğruya ilâhî aşktır. Aşkın şaraba tesbihi buyüzdense gerek:

‘Aşk hürşid ü mâh-ı tâbândır
Gül ü müldür o bâğ u bostandır

K.I6/b 7/

İlâhî aşk şarabını içenin bütün ilimlere eren akli, ermez olur, âdetâ uyur:

Şarâb-ı aşk-ı sübhâni içüp hem
Uyuduruz bu ‘akl-ı zü-fünûn

G.105/a 2/

Âşık sarhoştur; neş'e içinde olup hareketlerini kontrol edemez. Zaten âşıklık gayr-i ihtiyârîdir. Dolayısıyla aşk şarâbından ayrı kalan âşık, melûl ve nâ-hoştur. Onu neşelendiren, başını hoş eden aşk şarabıdır. Bu vesile ile, âşık yoluna baş koyduğu aşk şarabından ayrı kalamaz:

Ey ‘aşk senden serhoşem sensiz melûl ü nâ-hoşem
Senden nice ben serkeşem kim baş u cân virdim saña
G.23/b 4/

Aşk pirinde bulunan şarap, âşıkları irşâd eder. İbrahim Hakkî'ya da bu divânı yazdırtan bu şarabın sızıntılarıdır:

Çü pir-i aşkıdır irşâd iden hamrıyla ‘uşşâkı
O hamruñ reşhasıdır söyliyene bu şî'r-i divânı

K.11/b 15/

Cihân aşk şarabıyla mest olmuştur. Bu halin verdiği neş'e, neş'elerin en güzelidir:

Hamr-ı aşkuñ cihânı mest itmiş
Neş'etü'l-âşk etyebü'n-neşvât

G.33/a 7/

Aşk şarabından alınan bir kadeh iyiliklere vesile olur. Bu iyilikler de kötülükleri def eder. Bu kadehi sunan mürşittir (sâkî-i bâkî). Yer yüzündeki eşyalar ise o şaraba kadehtir:

Vir baña hamr-ı aşkdan nice câm
Uzhebü's-seyyiati bil-husenât

G.33/a 11/

Müdâm o sâkî-i bâkîden iste ey Hakkı
O hamr-ı aşkı ki eşyâ o hamredir aqdağ

G.35/b 14/

Hamr-ı aşkuñladur cihân memlû'
Câmı herşey ki âşk cümlede mey

G.102/a 5/

Aşk şarabını içen mest olur, dehşete düşer. Çünkü cânın zevki bazan şarap ile bazan da duman ile meydana gelir:

Şarâb-ı aşkı iden nûş o mest olur med-hûş
Zihî halâvet+i cân u zihî şarâb u dûd

G.37/a 9/

Aşk şarâbını içen cân, sarhoş olur. Kuşun kafesden uçup gitmesi ile aşktan sarhoş olan cân arasında ilgi kurulur:

Âşk vemi cûş ider cânları serhoş ider
Murg kafesden gider ol tayerândır leziz

G.39/a 15/

Aşk şarabının mest etme özelliğini biliyoruz. Mest olan kişi lütf ve kahır nedir bilmez hatta, nâm ve şân istemez:

Mestler lütf u kahır fark itmez
Mest-i aşk olmuşuz şabah u revâh

G.36/a 3/

‘Aşk ile mest-i kâmurân oldum
Lîk bî-nâm ü bî-nişân oldum

G.85/b 8/

Aşk, başlanıcının tesbit edilememesi münâsebetiyle, "aşk-ı ezel" olarak tavsif edilir. Ayrıca, "aşk-ı ezel" temizliği sebebiyle, saf şaraba benzetilir. Saf şarab canlar için çok safalıdır:

Eğerçi ‘aşk-ı ezel hamr-ı şâfi idi müdâm
Velî bu cânlara ol çün irişdi aşfâdır

G.45/a 4/

Âlemdeki esyâlar şarabın kadehidir. Bu vesîle ile bu âlem aşkın şaraphânesi olmuştur. Âşıklar bunu duyunca sevinç gösterisinde bulunurlar:

Şarâbhâne-i ‘aşk oldu ‘âlem itdi hurûş
Hezâr na'ra-i ‘aşık hezâr **beyt** ü sîrûd

G.38/a 1/

ŞEHBÂZ (ŞEHBÂZ-I LÂ-MEKÂNÎ)

Şehbaz, avcı bir kuştur. Lâ-mekânî olması ise onun belli bir mekânda durmamasından kaynaklanır.

Aşkın mekânsız bir şehbâza benzetilmesi, onun ilâhî olarak tasavvurundan kaynaklanabilir. Çünkü, Cenab-ı Allah (C. C.) mekandan münezzehtir:

‘Aşk şehbâz-ı lâ-mekânîdir
Mülte-i sîrr-ı kümfekânîdir

K.16/b 8/

ŞEHVET

Aşk, beşerî olarak düşünüldüğü zaman yani sermaye kucaklayıp öpmek gibi hayvahî arzular olunca şehvettir. Onun için rûhânî olarak kabul etmek gerekir:

‘Aşk-ı rûhânî olur pâk ol karışmaz nesneye
‘Aşk-ı şehvettir hemân sermaye-i agûş u bûs

G.63/a 4/

ŞEHPER-İ ARŞ-PERVÂZ

Aşk, âşığa arşa kadar yükselme gücü verir, arşa yükselen âşığın kanadı aşktır. Bu kanadın kıymetini iyi bilip çamura bulamak lâzımdır. Aşkın "şehper-i arş-pervâz" olarak tasavvuru da bu yüzdendir. Ayrıca, şehvet-toprak (alûde-i gil) alâkası da kurulmuştur:

Sana âşkdır şehper-i arş-pervâz

Anı itme şehvetle alûde-i gil

K.15/a 2/

ŞEKER(şehd ü şeker, şerbet, Mısır u şeker)

Aşkın şeker ve bal olarak düşünülmesi, cânın papağana benzetilmesine ve papağanların şekerle beslenmesine, konuşmaya alıştırılırken ayna ve şekerden faydalanılmasına dayanır. Beyitte gözlerin ayna olarak tasavvuru bundandır. Göz, şekil, parlaklık ve göz bebeklerinin görüntüleri aksettirme özelliği sebebiyle aynaya benzetilir:

Dîdelerden görürüm kendi cemâlim tenhâ

Tûtî-i cânıma her dilde çü şehd ü şekerem

G.82/b 2/

Tad unsuru mevzu bahs edilir. Bu tad-gönüle- aşkın gamıdır. Bu taflılık âdetâ bir sırdır. Bu sırrı şehvet ehline dememek gerekir, aksi halde tatlığını kaybeder. Zaten bir kişinin bildiği şey sırdır. "İki dudağı aşan şey" sır olmaktan çıkar, yayılıp gider. Bu sırla dolu olan âlem âdetâ şekeristandır:

Derd-i âşk oldu baña şehd ü şeker ey Hakkı

Dil ol gamdan elezz sukker eger var ise di

G.102/a 13/

Sen ehl-i şehvete esrâr-ı âşkî Hakkı dime

Ki âşk sözlerini dilde çün şeker bulasın

G.89/a 3/

‘Aşkuñ lebi kevserdir sirin sözi şekkerdir

‘Älem şekeristândır oldukça bu tarz olsun

G.92/a 10/

Deryâ vü gevher ‘aşkıdır hem mısr u şekker ‘aşkıdır

‘Älemde server ‘aşkıdır ol şâhı cüyândır gönül

G.76/b 11/

Aşkın zehri gönül için şerbettir.Âşık onu istemeli hatta arayıp bulmalıdır:

‘Aşkuñ gamı ni metdir zehri dile şerbetdir

Hakki şeker efşândır oldukça bu tarz olsun

G.92/a 11/

SİR

Aşkın sîr(süt) olarak tasavvuru,aşkın cennete benzetilmesinden mülhemdir.Çünkü cennette herşey vardır:

• ‘Aşk cennât ü hür-ı ‘ayn olmuş

Kevser ü sîr ü engebîn olmuş

K.17/a 2/

SİR-İ JİYÂN

Aşkın kükreyen aslan olarak tavsifi,onun sultan olarak tasavvuruna istinâdendir:

Şadâ-yı tabl-ı feth-i kal‘a-i dil ‘aşk nâmıdır

Odur sultân-ı her leşker ki çün sîr-i jiyân olmuş

K.8/a 11/

TÂBENDE

Aşk,ışık ve âtesin parlaklığıdır;bu parlaklık sayesinde hür insanları cezbedip bağlar.Tâbende oluşu da bu yüzendir:

‘Aşkıdır nâr u nûr-ı tâbende

Merd-i âzâdeyi ider bende

K.16/a 10/

TABİB(tabîb,tabîb-i hâzık)

Aşkın tabîb olarak tasavvuru,aşk derdinin,âşık tara-

fından dermân olarak kabûl edilmesinden ileri gelir. Aşk, cân derdine çâre bulan maharetli (hâzık) bir tabîb olarak vasıflandırılır:

Aşkî tabîbim kılmışım derdinde dermân bulmuşum

Ben lübb-i hikmet bilmişim Yunaniyânı neylerem

K.18/b 16/

Aşk cânun tabîb-i hâzıkıdır

Gâhi ma' şûk u gâhi âşıkıdır

K.16/b 1/

TÂC

Aşkın tâca teşbihi, tâcın başta taşınmasından ve onu taşıyanın sultan olmasından mülhemdir. Aşk, tâc olunca âşık da sultân olur:

Aşkdır sırr-ı Şiblî vü Hallâc

Cümle server serine oldur tâc

K.16/b 17/

TÂLİB

Bütün mahlûkâtın herşeyi (cân, cânân, tâlip, matlup gibi) aşktır. Bir başka deyişle istenen de isteyen de odur:

Cân u cânân tâlib ü matlûb-ı cümle âşk imiş

Gülşen-i âlem pür-ezhâr olmuş aşla hâr yok

G.69/b 3/

TALİ-İ MES'ÛD

Aşkın "tali-i mes'ûd" olarak düşünülmesi, aşkın uğurlu kutlu birşeye benzetilmesinden ileri gelir. Bir başka söyleyişle aşk, kime nasip olursa o mes'ûd ve bahtiyâr olur; ayrıca Ayaz ve Sultan Mahmûd ilişkisi kukulur:

Aşkdır şâh u tali-i mes'ûd

Hem Ayaz oldu âkıbet Mahmûd

K.16/b 5/

TARİK (Tarîk, tarîk-i aşk, rah, yol)

Tarîk; yol usûl demektir. Ayrıca vasıta, meslek veya bir maksada nâil olabilmek için icrâsı lâzım gelen husus veya

bu hususların hey'et-i mecmû asıdır(88).

Aşkın "tarîk" olarak tasavvuru,dünyada izlenecek,takip edilecek yol olmasından ileri gelir.Bu yolda ömrü sarf edip muhabbet ve aşk uğrunda vücûdu terk etmek gerekir:

'Azîz ömrünü alâ mahalline şarf it

Tarîk-i 'aşk u muhabbetde eyle terk-i vücûd

G.37/a 8/

Her dem gam-ı 'aşk hâşılımdır

Hem râh u tarîk ü menzîlimdir

G.43/b 11/

Aşkın yolu,hoş ve yakındır.Bu yola düşen rûh ve cânlar faydalı ve zararlıyı bilmezler hatta ayırım bile yapmazlar.Çünkü onlara göre "Herşey Allah'tandır".

'Aşkuñ yolu hoş yoldur o gayetde yakîndir

Hakkı bu rehi bul قوره dürr ü dırazî

G.106/a 6/

Bu tenleri ervâhdır ol cânları akdâhdır

'Aşk añlara hoş râhdır kim bilmediler nef'ü dâr

G.48/b 6/

TEFSİR-İ SİRR-İ KUR'AN

Tefsir; gizli birşeyi açıklamak, manâyı açmak, anlamını anlatmak(yorum), bildiği kadar açıklamak, Kur'an-ı Kerîm'in manâsını anlatan kitap manâlarına gelir.

Aşkın Kur'an sırlarının tefsirine benzetilmesi,Kur'anın sırlarla dolu olmasından ve bu sırları anlayanların nâdir olmasından mülhemdir.Aşk bu sırları bilmeye yardımcı hatta bilme sebebi olan bir unsurdur:

'Aşk tefsir-i sırr-ı Kur'andır

Cümle müşkil anuñla âsândır

K.17/a 10/

TUZAK(dâm)

Aşkın tuzığa benzetilmesi,insanın kuş olarak düşünülmesinden mülhemdir.Aşk insanı tuzığa düşürerek âşık eder:

Dâm benem dâne benem hâne vü hem-hâne benem

Âkil ü divâne benem olma cüdâ eyle vefâ

G.28/b 4/

ÛSTÂD U PİR(-i her fen)

Aşk bütün ilimlerin üstâdı ve piridir; zirâ, hepsini bilir. Bir başka deyişle bütün ilimler aşktan doğmuştur. Bu husûsiyeti dolayısıyla âşıkların kalbini aydınlatır:

Âşk üstâd u pir-i her fendir

Kalb-i 'uşşâk anuñla rûşendir

K.16/b 11/

VAHDET(vahdet-i aşk, bir)

Vahdet; birlik, yalnızlık, teklik demektir. Tasavvufta Allah'a yakınlık olarak tavsif edilir. Kalb ve gönlü yalnız Allah ile meşğûl etme hâlidir.

Aşkın vahdete benzetilmesi, tasavvufî manâsından kaynaklanır; çünkü, beyitte zikir sözkonusudur. Zikir ne kadar çok yapılırsa o ölçüde Allah'a yaklaşmak mümkündür:

Çün vahdet-i âşka irişür kesret-i tekrâr

Kâh erbâ'dır gahî selâse gehî isneyn

G.87/b 14/

Vahdete ulaşabilmek için benlikten vazgeçmek lâzımdır ki benliğin aslı kesrettir. Ayrıca âşık benliğin hiçbir zaman kölesi değildir. Aksine âşık onları terk etmiştir:

Mâ vü menden giç degilsün bende-i mâ vü menî

Vahdet-i 'aşk iste kim kesretidir aşl-ı mâ vü menin

K.13/a 2/

Aşk tek olmasına rağmen, nâm ve nişânı binlercedir. Bu yüzdendir ki sûfîler yeryüzündeki herşeyde Hakk'ı görmüşlerdir. Bu beyitte- açıkça anlaşıldığı gibi- tecellî sözkonusudur:

Rûşen oldı banâ ki birdir âşk

Nâm ü şânı olur cihânda hezâr

G.44/b 4/

VÂLİ (Vâli, Hâkim)

Aşkın vâliye benzetilmesi, gönülün mülk olarak tasavvurundan kaynaklanır. O mülkü kuruntu ve vesveseli akıl fethedemez. Zira o-
ranın hâkim ve vâlisi ancak aşktır:

Dil mülkini feth eyleyemez 'akl-ı müvesvis

Ol mülke bu 'aşk oldu hemân hâkim ü vâli

G.105/ b 5/

VASL

Aşkın vasla teşbihi, onun fasl olarak düşünülmesinden mül-
hemdir. Zirâ fasl, ayrılma demektir, vasl ise kavuşmadır. Cenâb-ı
Allah herşeyi zıttı ile beraber yaratmıştır.

Ayrıca, burada vasıldan kasıt, "keşif sâhiplerinin basiretle-
rinden zulmânî perdelerin kaldırılarak yakınlık sırlarına vâkıf
olmalarıdır." kanaatindeyiz (89)

Fer benem aşl bener faşl benem vasl benem

Rûh benem 'akl benem olma cüdâ bulma kafa

G.28/b 7/

VERÂ

Verâ: "Takvânın sonunda hâsıl olan ve âriflere mahsus bir
yüce hâldir. (İttikâ) Allah'tan korkup çekinmenin kemâl hâlidir.
Haram olup olmadığı hakkında tereddüd edilen şeylerden ve ser-
best olsa da yakışsız hallerden çekinmek demektir. Şüphe ve te-
reddüdlere terk etmek şeklinde de tarif edilmiştir. İnsanın ken-
disine lüzûmu olmayan ve fayda belirtmeyen işleri bırakması, İsl-
lâmiyetin güzelliğidir. Verâdan Allah korkusu hâsıl olur.
Verâsı olmayan ise sonunda rezil olur." (90)

Cândır çeken şütür gibi haml-i emâneti

Bu cism ü 'akl u nuḫk ider enbâ verâ-yı 'aşk

G.67/b 13/

89-Bkz. Kuyumcu, Salih B.D. s.395.

90-Bkz. Kuyumcu, " s. 396.

VÜCÛD

Vücûd:Varlık,var olmak,bulunmak;cesed,ten,cism,gövde mânâlarına gelir.

Aşkın vücûd olarak tasavvuru ise,onun yokluğa(adem) teşbihinden kaynaklanır.Herşey; zıttı ile beraber yaratılmış ve herşey Cenâb-ı Allah'tan vücûd bulmuştur:

'Aşkuñla yanup fânî olan buldı beķâyı

'Aşk oldu vücûd u adem ü nâm ü nişânı

G.108/b 14/

'Aşkdır aşl u fer' vücûd u cûd

'Aşktan oldu küll-i şey mevcûd

K.17/b 11/

Zâhirî görüntülere(sûrete) bakılsa vücûd çok gibi görülebilir.Lakin bu aşk ile bakıldığında görülür ki ma'nâ iki değil tekdir.Dolayısıyla vahdet düşünölmüştür.

Ayrıca bu beyitte aşk-ayna münasebeti de söz konusudur:

Bakılsa şûrete çokdur vücûd 'aşk ile veli

İki değildir âheddir hemîse ol ma'nâ

G.25/b 6/

Aşk,esvaya vücûd verir.Aynı zamanda cihânın zerrelere de voryüzünde yaşamak için zemin ve zaman bulur:

'Aşkuñla hemîse bulur eşyâ vücûdı

Zerrât-ı cihân cümle zemini vü zamânı

G.108/b 12/

YAĞMUR

Aşkın yağmur olarak düşünölmesi,onun deniz gibi tasavvurundan mülhemdir.Çünkü deniz bir terkîp(bütün)tir.Denizin içinde yağmur suları,damlalar,inci ve mücevher vardır.Aşk ise denize benzetilmiştir.Aşk-tecelli münasebeti de kurulmuştur:

Evsâf-ı muhtelifledir ol baħr-ı müttefik

Bârân u kaħre vü şâdef ü gevher oldu 'aşk

G.68/a 14/

YARA (Rîş)

Aşkın yara olarak kabûlü, onun merhem benzetilmesinden kaynaklanır. Herşey zıttı ile beraber halkedildiği için de böyle düşünülmüştür diyebiliriz:

‘Aşk hem nûş-ı cân olur hem nîş
Her dem oldur kamuya merhem ü rîş

K.16/a 14/

YÜK

Aşkın yük olarak tasavvuru, onun herkes tarafından hazmedilemeyeceği içindir. Ayrıca insan bir takım vazifelerle yüklüdür. Bu vazifeyi de herkes yapamamaktadır. Bu yüzden de yük olarak tavsif edilmiş olabilir:

Ben ol sîtrem ki gam yükümdür
Pür âşk derûn-ı mahmilimdir

G.43/b 13/

Ne hırş u‘ilm ü hüner var ne renk ü bû Hakkı
Ne şulh ü cenk olur anlarda âşk olur her bâr

G.54/a 11/

ZÂHİR

Aşkın zâhir olarak tasavvuru, Bâtın olarak kabûlüne ve aşkın İlâhî olarak düşünülmesine dayanır. Ayrıca, Zâhir Esmâ'î-Hüsnâ'dandır. (Bu konu Bâtın maddesinde geniş olarak izah edilmiştir).

‘Aşk hem evvel oldı hem âhîr
Cümleden Bâtın oldı hem Zâhir

K.17/b 13/

Aşk, âşıkda niyâz eder, dilberin nâzıdır. Bu aşk, binlerce (her an) renk ile zâhir olur:

Her lahza nice renk ile çün zâhir olur âşk
Dilberde ider nâzı o ‘âşıkda niyâzı

G.106/a5/

ZEKÂT

Zekât:"Nişâb miktarı mala, paraya sâhip olan müslümanın malının kırkta birini fakirlere sadaka vermesi ve verilen sadaka(9]

"Zekât,İslâm'ın köprüsüdür,asayişi muhafaza eder.İlâhî esaslardandır...İ.İcâz" (92).

Aşkın zekâta teşbihi,gönlün Allah'ın verdiği bir nimet olarak tasavvurundan kaynaklanır:

‘Aşk hacc-ı hakikât oldu zekât
Teşne dillerde oldur âb-ı hayât

K.17/a 13/

ZİNCİR(Beste-i Zencîr)

Âşığın sevgiliye bağlayan unsurlardan biri de sevgilinin saçıdır.Saç,renk itibariyle genellikle,karadır.

Saç-zincir münasebeti kurulur.

Aşkın zincir olarak tasavvuru,âşığın Hakk'a bağlanma vesilesi olmasındandır:

Gül yüzine zülf-i müşkinden selâsil bağlayup
Ehl-i ‘aşkı beste-i zencîr-i sevdâ kıldı ‘aşk

G.68/a 6/

Mir benem pir benem beste-i zencîr benem
Şâhib-i tedbîr benem olma cüdâ kıl iktidâ

G.28/b 5/

ZÜ-FÜNÛN

Aşkın ilim sâhibi,sanat sâhibi olarak düşünülmesi,aslında onun ilim ve irfânın kaynağı olarak kabûl edilmesine dayanır(Bak. Kân-ı ulûm -ı irfân Mad.).

‘Aşk mânendî erğanûn olmuş
Hep ‘ulûm içre zü-fünûn olmuş

K.16/b 13/

91-Yeğın Abdullah, Yeni I. s.785.

92- " " " "

S O N U Ç

Erzurumlu İbrahim Hakkı'yı anlayabilmek ve temsil ettiği fikir ve görüşleri tesbit edebilmek için eserlerinin incelenip ortaya konması gerekir kanaatiyle yola çıktık.

Konumuz olan aşkı incelemeye çalışırken anladık ki, zamanın fikrî, felsefî edebî hatta hayâl âleminde yön veren hâkim görüş, tasavvuttur. Bu vesileyle tasavvufu anlatan birçok eserle İbrahim Hakkı'nın Maarifet-nâmesini bir kez daha okuma ve inceleme fırsatı bulduk.

Maarifetnâme'sinden "Muhabbetullah"ı okurken İbrahim Hakkı'da aşkın tamamen İlâhî olduğuna şahit olduk. Divânı'nda da aynı hususları şiirle nasıl dile getirdiğini gördük.

İbrahim Hakkı'ya göre aşk, Allah'a ulaşmak için yegane ve kudsî bir vasıtaadır. O, bu vasıtayı kullanmasını bilmeyenleri yakan bir âteş, bilenler için de gönül âtesini söndüren bir sudur, hatta âb-ı hayâttır.

Bu söylediklerimizden de anlaşılacağı gibi İbrahim Hakkı, aşkı önce neye benzetmişse hemen arkasından da onun zıttına benzetmiştir: Âteş-su, varlık-yokluk, zâhir-bâtın, vücûd-adem, fasl-vasl, derd-dermân, yara-merhem gibi...

Böyle yapmasının sebebi, öyle sanıyorum ki, bu dünyaya ve öteki âleme ait sırlara vâkıf olması, hatta bu âlemi "âlem-i melekût"un bir şubesi kabul etmesidir. Zirâ "âlem-i melekût", "ezdâdın cevelangâhı"dır.

Ayrıca, sūfilerce kabul edilen "Herşey Allah'tandır." düsturu da aşkın böyle kabul görmesini gerektirir. Bu felsefeden hareket edildiği vakit, gelen ve gelebilecek olan dert ve belâlara katlanmak hatta, onları hoş karşılamak kolay olacaktır. İbrahim Hakkı'nın hareket noktası da tasavvuf olduğundan, aşkı bu tür benzetmelere tabi tutmuştur diyebiliriz.

İbrahim Hakkı Divanı'nda aşk, âdetâ yol gösterici, istikamet verici bir unsurdur. Bu vesileyle bazan "Aşk dir ki" diye gazellerine başlamıştır. Biz bu tür gazellerin tamamını alarak incelemeye tabi tuttuk. Aşkı bu gazelerde bazan mürşid, bazan da mürid olarak gördük.

İbrahim Hakkı, aşkı bazan müşahhas nesnelere (meyve, savlecân) benzetmişse de, genelde mücerret mefhumlara benzetmesi daha çoktur (Gönül, akıl, arz, arş, cân, dermân gibi.).

Aşkı, İlâhî olarak kabul ettiği için, Esmâü'l-Hüsna ile isimlendirmiştir (Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın...).

Netice olarak diyebiliriz ki, İbrahim Hakkı Divanı'nda aşk İlâhîdir.

Son olarak şunu da söylemek lüzûmunu hissediyoruz: Yüzyıllardır millet olarak hayatımıza yön veren, zengin edebî ve fikrî eserlerin meydana gelmesini sağlayan, tasavvufun esaslarıyla bezenmiş olan İbrahim Hakkı Divanı'nın edisyon kritik metni, mutlaka, yapıp yayınlanmalıdır. Çünkü, gerek dil, gerek vezin ve gerekse muhteva yönünden zengin bir eseri edebiyat dünyamıza kazandırmak faydalı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

Kur'an		<u>Kur'ân-ı Kerim</u>
Hadis		Hadis-i Şerif
K.Hafa	Aclûnî	<u>Keşfü'l-Hafâ ve Muzile'l-Elbas</u> , (3.bs.) Beyrut, 1933
Ma.Tas.	Altıntaş, Hayranî	<u>Maarifetnâme'de Tasavvuf</u> , Ank. 1980
İ.Hâl	Arvasî, S.Ahmet	<u>İlm-i Hâl</u> , İst. 1983
Ş.ve Ed.S.	Banarlı, N.Samî	<u>Şiir ve Edebiyat Sohbetleri</u> , C.I, İst. 1976
Res.Ed.Ta.	-----	<u>Resimli Türk Edebiyatı Tarihi</u> , İst. 1983
Bibli.	Bınark, İsmet-Sefercioğlu, Nejat	<u>Erzurumlu İbrahim Hakkı Bibliyografyası</u> , Ank. 1977
O.M.	Bursalı Mehmet Tahir	<u>Osmanlı Müellifleri</u> , İst. 1980
N.B.Tah.	Çavuşoğlu Mehmet	<u>Necati Bey Divanının Tahlihi</u> , İst. 1971
Mev.	Çelebi, A.Halet	<u>Mevlana ve Mevlevilik</u> , İst. 1957
Gönül	Çelebioğlu, Âmil	<u>Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanında Gönül</u> , M.K.Der. C.I. S.12 s.31 Ank. 1979
T.A.B.	Eröz, Mehmet	<u>Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik</u> , İst. 1977
Fuz.	Gölpınarlı, Abdülbâkî,	<u>Fuzûlî Divanı</u> , İst. 1948
Dey.	-----	<u>Tasavvuftan Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler</u> , İst. 1977

- Mek. Işık, H. Hilmi Mektûbât Tercümesi, İst. 1978.
- E.İ.H. İbrahimhakkıoğlu, Mesih, Erzurumlu İbrahim Hakkı,
İst. 1973.
- Fuzûlî İpekten, Halûk, Fuzûlî, Erzurum, 1984.
- Tas. İz, Mahir Tasavvuf, (3. bs.), İst. 1986.
- İlk. Mu. Köprülü, M. Fuad Türk Edebiyatında İlk Mutasav-
vıflar, Ank. 1976.
- Hay. Kurnaz, Cemal Hayâlî Beğ Divânının Tahlili,
Ank. 1984 (H.Ü. basılmamış dok. tezi).
- Risale Kuşeyrî Kuşeyrî Risâlesi, (Haz. S. Uludağ),
İst. 1981.
- Salih B.D. Kuyumcu, Fehmi Salih Baba Divânı, Ank. 1979.
- E.T. Ders. Levend, A. Sırrı Edebiyat Tarihi Dersleri, İst. 1939.
- D. Ed. ----- Divân Edebiyatı, İst. 1980,
- K. Tas. Öztürk, Y. Nûrî, Kur'ân-ı Kerim ve Sünnete Göre
Tasavvuf, İst. 1979.
- Nev'î Sefercioğlu, Nejat, Nev'î Divânının Tahlili, Ank. 1984
(H.Ü. basılmamış dok. tezi).
- Ter. Serdaroğlu, Ahmet, Usûl-i Hadis ve Mevzuatü'l-Aliy-
yül-Karî Tercemesi, Ank. 1966.
- Şeyhî Tarlan, A. Nihad Şeyhî Divânını Tedkik, İst. 1964.
- F. Şerhi ----- Fuzûlî Divânı Şerhi, Ank. 1985.
- Esmâ. Tatlısu, Ali Osman, Esmâü'l-Hüsna Şerhi, Ank. 1972.
- Yunûs Timurtaş, Faruk K. Yunus Emre Divanı, İst. 1972.
- T. Dili ----- Türk Dili, Ank. 1977.
- A. P. Tolasa, Harun Ahmed Paşanın Şiir Dünyası, Ank. 1973.
- Yeni L. Yeğin, Abdullah İslâmî, İlmî, Edebî, Felsefî Yeni
Lügat, (3. bs.), İst. 1975.